

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені А. С. МАКАРЕНКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

УДК 378.147:341(4-6ЄС):37.046

Товстуха Костянтин Олександрович

**ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ З МІЖНАРОДНОГО ПРАВА
В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

01 Освіта/Педагогіка
011 Освітні, педагогічні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Костянтин ТОВСТУХА

Науковий керівник – Осьмук Наталія Григорівна, кандидат педагогічних наук, доцент

Суми – 2026

АНОТАЦІЯ

Товстуха Костянтин. Професійна підготовка фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки. – Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка. Суми, 2026.

Зміст анотації

Дисертацію присвячено вивченню теоретичних, нормативних, змістових та методичних засад професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу.

У межах аналізу стану розробленості проблеми дослідження з'ясовано, що проблема професійної підготовки фахівців з міжнародного права досліджується комплексно та охоплює історичний, нормативно-правовий, професійно-педагогічний, компаративний, інтеграційний та інші аспекти. Виявлено, що еволюція підготовки фахівців з міжнародного права пов'язана з трансформацією юридичної освіти, впливом міжнародних і національних правових норм, а також розвитком освітніх підходів до формування професійних компетентностей.

Установлено, що концептуальні засади професійної підготовки фахівців з міжнародного права в країнах Європейського Союзу формуються під впливом взаємодії міжнародного, європейського та національного правових порядків і сучасної освітньої політики. Визначено, що ключовим теоретико-методологічним підґрунтям виступає концепція трансферу освітньої політики, яка забезпечує адаптацію ефективних освітніх моделей і практик. З'ясовано, що підготовка фахівців у країнах ЄС ґрунтується на принципах багаторівневого врядування, субсидіарності, інтеграції правових систем та інструментального використання міжнародно-правових механізмів. Це зумовлює формування інтегрованої моделі професійної підготовки,

орієнтованої на розвиток компетентностей, необхідних для діяльності в європейському та глобальному правовому середовищі.

Розкрито генезу професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу та виокремлено сім послідовних етапів її розвитку: ранньомодерний (XVI – перша половина XVII ст.), просвітницько-класичний (друга половина XVII – початок XIX ст.), етап класичного позитивізму (1815–1898 рр.), інституціонально-ліберальний (1899–1944 рр.), етап післявоєнної реконструкції (1945–1979 рр.), етап європеїзації та глобалізації (1980–2009 рр.) та сучасний етап (2010 р. – дотепер). Установлено, що розвиток професійної підготовки відбувався в тісному взаємозв'язку з еволюцією міжнародного правопорядку, становленням міжнародних інституцій, трансформацією джерел міжнародного права та поглибленням європейської інтеграції. З'ясовано, що кожен етап характеризується специфічними підходами до змісту, форм і методів навчання – від домінування природно-правових і філософських засад до формування сучасної інституціоналізованої, міждисциплінарної та багаторівневої моделі підготовки.

Виявлено, що нормативні засади професійної підготовки фахівців з міжнародного права в країнах Європейського Союзу формуються в умовах багаторівневого регулювання, яке поєднує наднаціональні європейські підходи та національні правові традиції. Установлено, що, незважаючи на вплив Болонського процесу та загальноєвропейських стандартів якості, визначальна роль у формуванні змісту юридичної освіти, структури освітніх програм і доступу до професії належить державам-членам, що зумовлює різноманітність моделей підготовки – від централізованих до більш автономних. З'ясовано, що нормативне забезпечення юридичної освіти в країнах ЄС орієнтоване на поєднання фундаментальної теоретичної підготовки з розвитком практичних компетентностей. Спільними тенденціями є посилення вимог до якості освіти, упровадження механізмів акредитації та зовнішнього оцінювання, а також інтеграція в європейський і глобальний

освітній простір. Водночас визначено наявність національних особливостей, що проявляються у відмінностях тривалості навчання, ролі державних іспитів, процедур професійної сертифікації та рівня автономії закладів вищої освіти.

Окреслено змістові та методичні засади професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу. З'ясовано, що сучасні освітні програми бакалаврського та магістерського рівнів характеризуються комплексністю, міждисциплінарністю та орієнтацією на формування професійних компетентностей, необхідних для діяльності в глобалізованому правовому середовищі. Установлено, що їх зміст ґрунтується на поєднанні міжнародного, європейського та порівняльного права з політичними, економічними та соціальними компонентами, а також передбачає розвиток спеціалізації у ключових галузях міжнародного права. Узагальнено, що характерними рисами змістового забезпечення є баланс між теоретичною підготовкою та практичною складовою, інтернаціоналізація освітнього процесу, а також розширення міждисциплінарних зв'язків. З'ясовано, що методичні засади професійної підготовки означених фахівців базуються на поєднанні критичних педагогічних підходів із практико-орієнтованими методами навчання, серед яких провідне місце посідають інтерактивні технології, зокрема кейс-метод, моделювання професійних ситуацій та проєктне навчання. Визначено, що їх застосування сприяє розвитку аналітичного мислення, правової аргументації та здатності до прийняття рішень у міжнародному правовому середовищі.

Визначено можливості використання позитивних концептуальних ідей європейського досвіду у процесі модернізації професійної підготовки фахівців з міжнародного права в Україні. З'ясовано, що бакалаврські освітні програми з міжнародного права, що реалізуються в українських ЗВО, характеризуються уніфікованістю та орієнтацією на формування базових компетентностей. Установлено, що на магістерському рівні посилюється варіативність і спеціалізація, водночас найбільш наближеними до європейських практик є програми подвійних дипломів. Виявлено, що вітчизняні освітні програми

поступово впроваджують елементи європейського досвіду (гнучкість, практикоорієнтованість, інтерактивні методи навчання тощо). Запропоновано рекомендації щодо модернізації підготовки фахівців з міжнародного права за нормативним, інституційним, інтернаціоналізаційним, організаційним, змістовим, методичним і компетентнісним аспектами на державному та інституційному рівнях.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в тому, що *вперше* в українській педагогічній науці здійснено комплексне дослідження проблеми професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу; у межах висвітлення стану розробленості проблеми дослідження в українському науковому дискурсі виокремлено аспекти її розгляду (історичний, нормативно-правовий, професійно-педагогічний, компаративний та інтеграційний); охарактеризовано концептуальні засади професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу; розкрито генезу професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу в межах семи послідовних етапів (1) *ранньомодерний* (XVI – перша половина XVII ст.); 2) *просвітницько-класичний* (друга половина XVII – початок XIX ст.); 3) *класичного позитивізму* (1815-1898 рр.); 4) *інституціонально-ліберальний* (1899–1944 рр.); *післявоєнної реконструкції* (1945–1979 рр.); *європеїзації та глобалізації* (1980 – 2009 рр.); *сучасний* (2010 р. – дотепер); висвітлено нормативні засади професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу (стратегічні пріоритети й тенденції розвитку професійної підготовки фахівців з міжнародного права, визначені в державних нормативних документах країн Європейського Союзу); окреслено змістові (зміст, структуру та особливості реалізації освітніх програм першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти) та методичні (критичні педагогічні підходи та практикоорієнтовані методи навчання) засади професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах

вищої освіти країн Європейського Союзу; визначено можливості використання позитивних концептуальних ідей європейського досвіду у процесі модернізації професійної підготовки фахівців з міжнародного права в Україні.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в тому, що схарактеризовані автором теоретичні, нормативні, змістові та методичні засади професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу й відповідні рекомендації можуть бути використані у процесі формування освітньої політики в галузі міжнародного права, розроблення методичного забезпечення означеного процесу, викладання лекційних, семінарських і практичних занять для здобувачів освіти першого, другого та третього рівнів вищої освіти педагогічних закладів вищої освіти. Матеріали дослідження можуть бути використані в освітньому процесі українських закладів вищої освіти.

Ключові слова: професійна підготовка, вища юридична освіта, фахівці з міжнародного права, інтернаціоналізація професійної підготовки, міжнародний освітній простір, заклад вищої освіти, Європейський Союз.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці,

у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Товстуха, К. (2023а). Європейські стратегічні пріоритети у професійній підготовці фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 4 (128), 315-326. DOI 10.24139/2312-5993/2023.04/315-326.

<https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/11/Товстуха.pdf>

2. Товстуха, К. (2025а). Зміст професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2 (142), 258-266.

<https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/05/товстуха-к.pdf>

<https://doi.org/10.24139/2312-5993/2025.02/258-266>

3. Tovstukha, K. (2026). Methods of teaching specialists in international law at higher education institutions of the European Union countries. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, (222), 555-560. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2026-1-222-555-560>

<https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/2659>

Праці апробаційного характеру

4. Осьмук, Н., Товстуха, К. (2024). Вища юридична освіта Французької Республіки: і університети, і вищі школи. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції (26 квітня 2024 р.)*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, (сс. 47-50).

https://pedagogika.sspu.edu.ua/images/X_Науково-практична_конференція_2024/zbirnik_materialiv_konferenciyi_innovrozv_vo_1_4_fef0d.pdf

5. Товстуха, К. (2026). Викладання міжнародного права в країнах ЄС: історичні передумови. *Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (26 грудня 2025 року, м. Суми)*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, (сс. 62-63).

6. Товстуха, К. (2025б). Інноваційні компетентності майбутніх фахівців у галузі міжнародного права: вимоги цифрового суспільства. *Академічна культура дослідника в освітньому просторі: європейський та національний досвід: Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 15-16 травня 2025 року) / упоряд., заг. ред. О. Семеног, М.Бойченко. Суми: Видавництво СумДПУ імені А.С. Макаренка, (сс. 117-118).*

7. Товстуха, К. (2025в). Інтерактивні методи в підготовці фахівців міжнародного права: досвід країн ЄС. *Актуальні проблеми педагогічної освіти: новації, досвід та перспективи: збірник тез доповідей V*

всеукраїнської науково-практичної конференції (24 квітня 2025 року, м. Запоріжжя). Запоріжжя, (сс. 243-245).

8. Товстуха, К.О. (2023б). Інтернаціоналізація у професійній підготовці фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти. *Європейський університет: імідж, мобільність та соціальні перспективи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції для студентів та молодих учених (25-26 травня 2023 р.)*, (сс. 121-122).

9. Товстуха, К. (2025г). Підготовка фахівців у галузі міжнародного права в країнах ЄС: ключові аспекти. *Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (26 грудня 2024 року, м. Суми)*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, (сс. 90-91).

10. Товстуха, К.О. (2022). Професійна підготовка фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу: сучасні тенденції. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (20-21 грудня 2022 р.)*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, (сс. 91-93).
<https://repository.sspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2317631f-bd20-423f-b399-991d2ed0c02e/content>

11. Товстуха, К.О. (2023в). Розвиток трансверсальних навичок фахівців з міжнародного права: досвід європейських університетів. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін: матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції (27-28 квітня 2023 р.)*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, (сс. 76-77).

ABSTRACT

Tovstukha Kostiantyn. Professional Training of Specialists in International Law in Higher Education Institutions of the European Union Countries. – Qualification scientific work on the rights of a manuscript.

Dissertation for Doctor of Philosophy degree in specialty 011 Educational, Pedagogical Sciences. – Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko. Sumy, 2026.

The contents of the abstract

The dissertation is devoted to the study of theoretical, regulatory, content and methodological foundations of professional training of specialists in international law in higher education institutions of the European Union countries.

Within the analysis of the state of development of the research problem, it has been found that the issue of professional training of specialists in international law is studied comprehensively and encompasses historical, regulatory, professional-pedagogical, comparative, integration and other aspects. It has been revealed that the evolution of training specialists in international law is associated with the transformation of legal education, the influence of international and national legal norms, as well as the development of educational approaches to the formation of professional competences.

It has been established that the conceptual foundations of professional training of specialists in international law in the countries of the European Union are formed under the influence of the interaction of international, European and national legal orders, as well as modern educational policy. It has been determined that the key theoretical and methodological basis is the concept of educational policy transfer, which ensures the adaptation of effective educational models and practices. It has been found that the training of specialists in EU countries is based on the principles of multi-level governance, subsidiarity, integration of legal systems and the instrumental use of international legal mechanisms. This determines the formation

of an integrated model of professional training aimed at developing competences necessary for activity in the European and global legal environment.

The genesis of professional training of specialists in international law in higher education institutions of the European Union countries has been revealed, and seven successive stages of its development have been identified: early modern (16th – first half of the 17th century), Enlightenment-classical (second half of the 17th – early 19th century), the stage of classical positivism (1815–1898), institutional-liberal (1899–1944), the stage of post-war reconstruction (1945–1979), the stage of Europeanization and globalization (1980–2009), and the modern stage (2010 – present). It has been established that the development of professional training occurred in close interconnection with the evolution of the international legal order, the formation of international institutions, the transformation of sources of international law, and the deepening of European integration processes. It has been found that each stage is characterized by specific approaches to the content, forms and methods of education – from the dominance of natural law and philosophical foundations to the formation of a modern institutionalized, interdisciplinary and multi-level model of training.

It has been revealed that the regulatory framework for the professional training of specialists in international law in the countries of the European Union is formed under conditions of multi-level governance, combining supranational European approaches and national legal traditions. It has been established that, despite the influence of the Bologna Process and common European quality assurance standards, the decisive role in shaping the content of legal education, the structure of educational programmes and access to the profession belongs to the Member States, which results in a diversity of training models – ranging from centralized systems to more autonomous ones. It has been found that the regulatory support of legal education in EU countries is oriented towards combining fundamental theoretical training with the development of practical competences. Common trends include strengthening quality requirements, implementation of accreditation and external evaluation mechanisms, and integration into the European

and global educational space. At the same time, the presence of national specificities has been identified, manifested in differences in the duration of studies, the role of state examinations, procedures of professional certification, and the level of autonomy of higher education institutions.

The content and methodological foundations of professional training of specialists in international law in higher education institutions of the European Union countries have been outlined. It has been found that modern bachelor's and master's programmes are characterized by complexity, interdisciplinarity, and a clear focus on the formation of professional competencies required for activity in a globalized legal environment. It has been established that their content is based on the combination of international, European, and comparative law with political, economic, and social components, as well as on the development of specialization in key areas of international law. It has been generalized that the defining features of content provision are the balance between theoretical training and practical components, internationalization of the educational process, and expansion of interdisciplinary links. It has been found that the methodological foundations of training are based on the combination of critical pedagogical approaches with practice-oriented teaching methods, among which interactive technologies play a leading role, including the case method, simulation of professional situations, and project-based learning. It has been determined that their application contributes to the development of analytical thinking, legal reasoning, and decision-making skills in the international legal environment.

The possibilities of using positive conceptual ideas of European experience in the process of modernizing the professional training of specialists in international law in Ukraine have been identified. It has been found that bachelor's programmes in international law implemented in Ukrainian higher education institutions are characterized by uniformity and orientation towards the formation of basic competences. It has been established that at the master's level there is an increase in variability and specialization, while programmes of double degrees are the closest to European practices. It has been revealed that domestic educational programmes

are gradually incorporating elements of European experience (flexibility, practice orientation, interactive teaching methods, etc.). Recommendations for the modernization of professional training of specialists in international law have been proposed, structured according to regulatory, institutional, internationalization, organizational, content, methodological, and competence-based aspects at both the state and institutional levels.

Scientific novelty of the obtained research results lies in the fact that, for the first time in Ukrainian pedagogical science, a comprehensive study of the problem of professional training of specialists in international law in higher education institutions of the European Union countries has been carried out; within the analysis of the state of development of the research problem in the Ukrainian scientific discourse, the main aspects of its consideration (historical, regulatory, professional-pedagogical, comparative, and integration) have been identified; the conceptual foundations of professional training of specialists in international law in higher education institutions of the European Union countries have been characterized; the genesis of professional training of specialists in international law in higher education institutions of the European Union countries has been revealed within seven successive stages: (1) early modern (16th – first half of the 17th century); (2) Enlightenment-classical (second half of the 17th – early 19th century); (3) classical positivism (1815–1898); (4) institutional-liberal (1899–1944); post-war reconstruction (1945–1979); Europeanization and globalization (1980–2009); modern (2010 – present); the regulatory foundations of professional training of specialists in international law in higher education institutions of the European Union countries have been outlined (including strategic priorities and trends in the development of professional training defined in national regulatory documents of EU countries); the content-related (content, structure, and implementation features of bachelor's and master's degree programmes) and methodological (critical pedagogical approaches and practice-oriented teaching methods) foundations of professional training of specialists in international law in higher education institutions of the European Union countries have been identified; the possibilities

of applying positive conceptual ideas of European experience in the process of modernizing the professional training of specialists in international law in Ukraine have been determined.

Practical significance of the obtained research results lies in the fact that the theoretical, regulatory, content-related, and methodological foundations of professional training of specialists in international law in higher education institutions of the European Union countries, characterized by the author, as well as the corresponding recommendations, can be used in shaping educational policy in the field of international law, in developing methodological support for this process, and in teaching lectures, seminars, and practical classes for students of the first, second, and third levels of higher education in pedagogical higher education institutions. The materials of the research may also be applied in the educational process of Ukrainian higher education institutions.

Key words: professional training, higher legal education, specialists in international law, internationalization of professional training, international educational space, higher education institution, European Union.

LIST OF THE AUTHOR'S PUBLICATIONS

Scientific works,

in which the main scientific results of the dissertation were published

Articles in scientific professional journals of Ukraine

1. Товстуха, К. (2023а). Європейські стратегічні пріоритети у професійній підготовці фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 4 (128), 315-326. DOI 10.24139/2312-5993/2023.04/315-326.

<https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/11/Товстуха.pdf>

2. Товстуха, К. (2025а). Зміст професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2 (142), 258-266.

<https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/05/товстуха-к.pdf>

<https://doi.org/10.24139/2312-5993/2025.02/258-266>

3. Tovstukha, K. (2026). Methods of teaching specialists in international law at higher education institutions of the European Union countries. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, (222), 555-560. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2026-1-222-555-560>

<https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/2659>

Works of an approbation character

4. Осьмук, Н., Товстуха, К. (2024). Вища юридична освіта Французької Республіки: і університети, і вищі школи. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції (26 квітня 2024 р.)*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, (сс. 47-50).

https://pedagogika.sspu.edu.ua/images/X_Науково-

[практична_конференція_2024/zbirnik_materialiv_konferenciyi_innovrozv_vo_1_4_fef0d.pdf](https://pedagogika.sspu.edu.ua/images/X_Науково-практична_конференція_2024/zbirnik_materialiv_konferenciyi_innovrozv_vo_1_4_fef0d.pdf)

5. Товстуха, К. (2026). Викладання міжнародного права в країнах ЄС: історичні передумови. *Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (26 грудня 2025 року, м. Суми)*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, (сс. 62-63).

6. Товстуха, К. (2025б). Інноваційні компетентності майбутніх фахівців у галузі міжнародного права: вимоги цифрового суспільства. *Академічна культура дослідника в освітньому просторі: європейський та національний досвід: Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 15-16 травня 2025 року) / упоряд., заг. ред. О. Семенов, М.Бойченко. Суми: Видавництво СумДПУ імені А.С. Макаренка, (сс. 117-118).*

7. Товстуха, К. (2025в). Інтерактивні методи в підготовці фахівців міжнародного права: досвід країн ЄС. *Актуальні проблеми педагогічної освіти: новації, досвід та перспективи: збірник тез доповідей V*

всеукраїнської науково-практичної конференції (24 квітня 2025 року, м. Запоріжжя). Запоріжжя, (сс. 243-245).

8. Товстуха, К.О. (2023б). Інтернаціоналізація у професійній підготовці фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти. *Європейський університет: імідж, мобільність та соціальні перспективи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції для студентів та молодих учених (25-26 травня 2023 р.)*, (сс. 121-122).

9. Товстуха, К. (2025г). Підготовка фахівців у галузі міжнародного права в країнах ЄС: ключові аспекти. *Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (26 грудня 2024 року, м. Суми)*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, (сс. 90-91).

10. Товстуха, К.О. (2022). Професійна підготовка фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу: сучасні тенденції. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (20-21 грудня 2022 р.)*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, (сс. 91-93).
<https://repository.sspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2317631f-bd20-423f-b399-991d2ed0c02e/content>

11. Товстуха, К.О. (2023в). Розвиток трансверсальних навичок фахівців з міжнародного права: досвід європейських університетів. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін: матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції (27-28 квітня 2023 р.)*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, (сс. 76-77).

ЗМІСТ

ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З МІЖНАРОДНОГО ПРАВА В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	
1.1. Стан розробленості проблеми дослідження.....	26
1.2. Концептуальні засади професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу	41
1.3. Генеза професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу.....	61
Висновки до розділу 1.....	77
РОЗДІЛ 2. НОРМАТИВНІ, ЗМІСТОВІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З МІЖНАРОДНОГО ПРАВА В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	
2.1. Нормативні засади професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу	80
2.2. Змістові засади професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу.....	92
2.3. Методичні засади професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу	116
Висновки до розділу 2.....	139
РОЗДІЛ 3. МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПОЗИТИВНИХ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ІДЕЙ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ У	

ПРОЦЕСІ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З МІЖНАРОДНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ.....	143
3.1. Сучасний стан професійної підготовки фахівців з міжнародного права в Україні.....	143
3.2. Рекомендації щодо використання позитивного європейського досвіду у процесі модернізації професійної підготовки фахівців з міжнародного права в Україні.....	160
Висновки до розділу 3.....	166
ВИСНОВКИ.....	169
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	173
ДОДАТКИ.....	191

ВСТУП

Актуальність дослідження. У XXI столітті міжнародне співтовариство дедалі більшою мірою орієнтується на утвердження ідеалів загального миру, зміцнення глобального правопорядку, забезпечення рівноправної міждержавної співпраці та реалізацію принципів сталого розвитку цивілізації. Зазначені тенденції обумовлюють необхідність переосмислення засад функціонування міжнародної системи й визначення стратегічних орієнтирів її подальшої еволюції. Суспільно-політичні трансформації, що окреслилися наприкінці XX – на початку XXI століття, поставили перед юридичною наукою комплекс складних теоретичних і прикладних завдань. Вирішення цих завдань значною мірою визначає напрями майбутнього розвитку людства. Одним із ключових серед них є концептуалізація змістових характеристик майбутнього світового порядку, а також розроблення ефективних механізмів і процедур його формування та функціонування.

В умовах глобальних перетворень, що охоплюють усі сфери життєдіяльності держави й суспільства, об'єктивною потребою постає вдосконалення національного законодавства та практики його реалізації. Формування збалансованої й ефективної правової системи, що характеризується внутрішньою узгодженістю галузей і правових інститутів, неможливе без урахування світових інтеграційних процесів. На сучасному етапі правову систему держави доцільно розглядати у взаємозв'язку з іншими національними правовими системами та нормами міжнародного права, що відображає тенденцію до зростання взаємозалежності правових просторів. У цьому контексті вітчизняна наука міжнародного права актуалізує проблему формування цілісної та загальновизнаної теоретичної системи міжнародного права. Теорія міжнародного права являє собою складну й багаторівневу систему знань, що потребує чіткої структурної організації. Відсутність узгодженої загальної структури та недостатня систематизація її елементів ускладнюють наукову розробку окремих аспектів теорії міжнародного права,

зокрема дослідження його джерел, процесів кодифікації, механізмів подолання прогалин, а також визначення галузевої структури та місця окремих інститутів у загальній системі.

З огляду на зазначене особливої актуальності набуває питання підготовки висококваліфікованих фахівців у сфері міжнародного права з урахуванням передового зарубіжного досвіду, насамперед держав Європейського Союзу. Такий підхід сприятиме модернізації національної правничої освіти, гармонізації її стандартів із європейськими вимогами та підвищенню конкурентоспроможності фахівців у міжнародному правовому просторі.

Зважаючи на свою актуальність, означена проблема неодноразово привертала увагу як українських, так і іноземних науковців. Різні аспекти проблеми професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти досліджували українські вчені М. Бабков, Н. Верлос, М. Грабинський, А. Долинна, І. Земан, О. Козлов, Т. Коломоєць, В. Луппа, В. Малика, Л. Міхневич, В. Мокляк, О. Нагорна, Н. Осьмук, В. Павлов, В. Репецький, Н. Рисинець, І. Савка, А. Серединко, Т. Сироїд, О. Філоненко, Л. Фоміна, Г. Чигрина, І. Шумейко та ін. У межах іноземного наукового дискурсу досліджуваній проблемі присвячені праці таких дослідників, як К. Альтер, А. Ангхі, А. Ауст, Л. Азоулей, Л. Бартельс, М. Бірнхек, Дж. Блунтшілі, Дж. Бріерлі, С. Бурра, Д. Веллеспін Перез, Б. де Вітте, Н. Вуллок, С. Гарбен, Х. Джоунс, А. Донох'ю, М. Квік, А. Кессес, Дж. Сотомейор Треллес, Р. Стівенс,

Водночас, аналіз наукового дискурсу дозволив констатувати, що досліджувана проблема поки що не знайшла достатньо повного висвітлення в працях згаданих науковців, що й зумовлює необхідність розв'язання низки *суперечностей* між:

- зростаючою суспільною потребою у висококваліфікованих конкурентоспроможних фахівцях з міжнародного права, здатних ефективно діяти в умовах європейської інтеграції та глобалізації правових процесів, і недостатнім рівнем теоретико-методологічного

осмислення особливостей їх професійної підготовки в контексті досвіду країн Європейського Союзу;

- наявністю в Україні потенціалу для модернізації системи підготовки фахівців з міжнародного права з урахуванням європейських освітніх стандартів і практик та недостатньою розробленістю механізмів адаптації й упровадження цього досвіду в національну систему вищої юридичної освіти;
- об'єктивною необхідністю імплементації позитивного досвіду закладів вищої освіти країн Європейського Союзу щодо організації професійної підготовки фахівців з міжнародного права та відсутністю систематизованих науково обґрунтованих рекомендацій для закладів вищої освіти, органів управління освітою та інших стейкхолдерів щодо ефективної інтеграції такого досвіду в український освітній простір.

Зважаючи на актуальність окресленої проблеми, її недостатню розробленість та наявні суперечності було обрано тему дисертаційної роботи: **«Професійна підготовка фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є складовою комплексного дослідження кафедри педагогіки навчально-наукового інституту педагогіки і психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка «Теоретичні та методичні засади інноваційного розвитку освіти у національному, європейському та глобальному контекстах» (реєстраційний номер 0121U107883).

Тему дисертації затверджено вченою радою Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (протокол № 3 від 21.10.2022 р.).

Мета роботи – з'ясувати теоретичні, нормативні, змістові та методичні засади професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу для визначення можливостей

використання позитивних концептуальних ідей європейського досвіду в Україні.

Реалізація мети передбачала виконання низки **завдань**:

- 1) охарактеризувати стан розробленості проблеми дослідження та концептуальні засади професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу;
- 2) розкрити генезу професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу;
- 3) виявити нормативні засади професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу;
- 4) окреслити змістові та методичні засади професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу;
- 5) визначити можливості використання позитивних концептуальних ідей європейського досвіду у процесі модернізації професійної підготовки фахівців з міжнародного права в Україні.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу.

Предмет дослідження – теоретичні, нормативні, змістові та методичні засади професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу.

Методи дослідження: загальнонаукові: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення; конкретно наукові: системний аналіз – для встановлення взаємозв'язків між елементами професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу як цілісної системи; термінологічний аналіз – для опрацювання джерел з проблем професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу й окреслення термінологічного інструментарію дослідження; структурно-логічний аналіз – для з'ясування нормативних, змістових та методичних засад професійної підготовки фахівців

з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу; метод екстраполяції, за допомогою якого було визначено можливості використання позитивного європейського досвіду в Україні.

Джерельну базу дослідження складають:

- офіційні документи інституцій Європейського Союзу (Європейської Комісії, Ради ЄС, Європейського Парламенту, Суду ЄС), у яких окреслено стратегічні напрями розвитку європейського освітнього простору та правової інтеграції, визначено стандарти вищої юридичної освіти, академічної мобільності, забезпечення якості та гармонізації освітніх програм (стратегії, комюніке, рекомендації, рамкові документи, програми тощо);
- аналітичні звіти, статистичні матеріали та експертні дослідження міжнародних організацій (European University Association, ENQA, Eurydice, OECD, Council of Europe), що висвітлюють особливості функціонування систем вищої юридичної освіти в країнах ЄС, моделі підготовки правників, механізми забезпечення якості та відповідність освітніх програм вимогам європейського правового простору;
- наукові праці українських і зарубіжних учених, присвячені теоретико-методологічним засадам юридичної освіти, історії становлення міжнародного права як навчальної дисципліни, порівняльному аналізу освітніх систем країн Європейського Союзу та проблемам професійної підготовки фахівців з міжнародного права;
- нормативно-правові акти та національні освітні стандарти країн Європейського Союзу, що регламентують зміст, структуру та організацію підготовки фахівців у сфері міжнародного права;
- глосарії та термінологічні довідники, які інтерпретують ключові поняття міжнародного права, європейської інтеграції та професійної юридичної освіти в сучасному науково-педагогічному дискурсі;

- матеріали українських та зарубіжних науково-педагогічних періодичних видань, присвячених проблемам реформування вищої освіти, європейської інтеграції та модернізації юридичної підготовки;
- тези та матеріали міжнародних і національних наукових конференцій, що висвітлюють актуальні тенденції розвитку міжнародного права та вдосконалення професійної підготовки фахівців у закладах вищої освіти країн Європейського Союзу.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в тому, що *вперше* в українській педагогічній науці здійснено комплексне дослідження проблеми професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу; у межах висвітлення стану розробленості проблеми дослідження в українському науковому дискурсі виокремлено аспекти її розгляду (історичний, нормативно-правовий, професійно-педагогічний, компаративний та інтеграційний); охарактеризовано концептуальні засади професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу; розкрито генезу професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу в межах семи послідовних етапів (1) *ранньомодерний* (XVI – перша половина XVII ст.); 2) *просвітницько-класичний* (друга половина XVII – початок XIX ст.); 3) *класичного позитивізму* (1815-1898 рр.); 4) *інституціонально-ліберальний* (1899–1944 рр.); *післявоєнної реконструкції* (1945–1979 рр.); *європеїзації та глобалізації* (1980 – 2009 рр.); *сучасний* (2010 р. – дотепер); висвітлено нормативні засади професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу (стратегічні пріоритети й тенденції розвитку професійної підготовки фахівців з міжнародного права, визначені в державних нормативних документах країн Європейського Союзу); окреслено змістові (зміст, структуру та особливості реалізації освітніх програм першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти) та методичні (критичні педагогічні підходи та практикоорієнтовані методи навчання)

засади професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу; визначено можливості використання позитивних концептуальних ідей європейського досвіду у процесі модернізації професійної підготовки фахівців з міжнародного права в Україні.

Уточнено й конкретизовано поняттєво-термінологічний апарат дослідження проблеми професійної підготовки фахівців з міжнародного права в умовах європейського освітнього простору, зокрема в аспекті інтерпретації таких категорій, як «професійна підготовка фахівців з міжнародного права», «інтернаціоналізація професійної підготовки», «практикоорієнтоване навчання», «глобальне правове мислення» та «міждисциплінарність у правничій освіті».

Подальшого розвитку набули характеристика й систематизація наукових праць українських учених із проблем професійної підготовки фахівців з міжнародного права в умовах європейської інтеграції, а також узагальнення наукового доробку зарубіжних дослідників щодо особливостей організації правничої освіти, її інтернаціоналізації, спеціалізації та практичної спрямованості в країнах Європейського Союзу.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в тому, що схарактеризовані автором теоретичні, нормативні, змістові та методичні засади професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу й відповідні рекомендації можуть бути використані у процесі формування освітньої політики в галузі міжнародного права, розроблення методичного забезпечення означеного процесу, викладання лекційних, семінарських і практичних занять для здобувачів освіти першого, другого та третього рівнів вищої освіти педагогічних закладів вищої освіти. Матеріали дослідження можуть бути використані в освітньому процесі українських закладів вищої освіти.

Результати дослідження **впроваджено** в освітній процес Центральноукраїнського державного університету імені Володимира

Вінниченка (довідка 22-н від 12.03.2026 р.), Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (довідка № 544 від 09.03.2026 р.).

Апробація отриманих результатів дослідження здійснювалася на наукових заходах різних рівнів, зокрема міжнародного: «Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи» (Суми, 2022; 2023; 2024; 2025), «Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін» (Суми, 2023; 2024; 2025), «Європейський університет: імідж, мобільність та соціальні перспективи» (Суми, 2023; 2025), «Академічна культура дослідника в освітньому просторі: європейський та національний досвід» (Суми, 2025) та всеукраїнського: «Педагогіка В. О. Сухомлинського: діалог із сучасністю» (Суми, 2024), «Актуальні проблеми педагогічної освіти: новації, досвід та перспективи» (Запоріжжя, 2025).

Результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри педагогіки навчально-наукового інституту педагогіки і психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (2022–2026 рр.).

Публікації. Основні положення та результати дослідження висвітлено в 11 публікаціях, серед яких 10 одноосібних, із яких 3 статті в наукових фахових виданнях України, 8 праць апробаційного характеру.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (160 найменувань, з них 118 – іноземними мовами) та додатків. Повний обсяг дисертації становить 196 сторінок. Основний зміст викладено на 156 сторінках. Робота містить 2 таблиці та 2 рисунки, 3 додатки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З МІЖНАРОДНОГО ПРАВА В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

1.1. Стан розробленості проблеми дослідження

Проблематика професійної підготовки фахівців з міжнародного права перебуває в центрі уваги вітчизняних і зарубіжних науковців з огляду на зростання ролі міжнародно-правового регулювання та інтеграційних процесів у межах Європейського Союзу. Підготовка означених фахівців у країнах ЄС розглядається як важливий чинник забезпечення ефективного функціонування правової системи Європейського Союзу, реалізації принципів верховенства права, захисту прав людини та розвитку міжнародного співробітництва.

У наукових дослідженнях країн Європейського Союзу професійна підготовка фахівців з міжнародного права аналізується як складна багаторівнева система, що поєднує академічну юридичну освіту, практикоорієнтоване навчання, інтернаціоналізацію освітнього процесу та формування міжкультурної компетентності. Увага дослідників зосереджується на питаннях модернізації змісту освітніх програм, упровадження компетентнісного підходу, гармонізації освітніх стандартів, а також забезпечення академічної мобільності здобувачів освіти.

В українському науковому дискурсі зазначена проблематика також поступово набуває актуальності, зокрема в контексті євроінтеграційних процесів та необхідності адаптації національної системи юридичної освіти до європейських стандартів. Уже сформовано певний масив наукових праць, у яких висвітлюються окремі аспекти підготовки фахівців у галузі міжнародного права, проте комплексне дослідження особливостей організації та змісту професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах

вищої освіти країн Європейського Союзу потребує подальшого системного аналізу.

Аналіз наукових джерел дозволив виокремити найбільш поширені аспекти дослідження проблеми професійної підготовки фахівців з міжнародного права (див. рис.1.1):

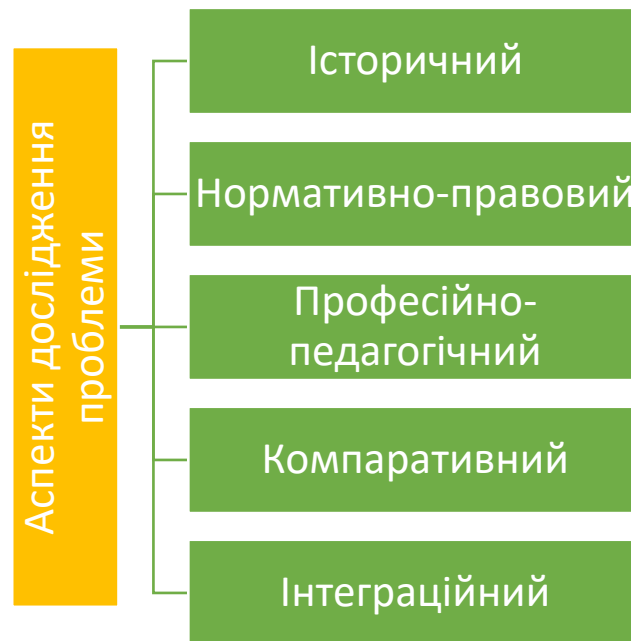

Рис. 1.1. Аспекти дослідження проблеми професійної підготовки фахівців з міжнародного права

У межах *історичного аспекту* заслуговує на увагу монографічне дослідження І. Земана «Наука міжнародного права у Львівському університеті» (2015), у межах якого здійснено комплексний історико-правовий аналіз становлення та розвитку науки міжнародного права у Львівському університеті, виокремлено основні етапи еволюції міжнародно-правової доктрини й особливості організації навчального процесу. Дослідження побудоване за хронологічним принципом і охоплює класичний період (коли міжнародне право викладалося переважно як частина філософії права), міжвоєнний етап формування самостійної наукової школи (Г.

Рошковський, З. Цибіховський, С. Дністрянський, Л. Ерліх та ін.), радянський період із домінуванням позитивістського підходу та сучасний етап, позначений поступовою інтеграцією в західну міжнародно-правову традицію.

Автор обґрунтовує наявність спадковості в розвитку міжнародно-правової думки та доводить існування самостійної львівської школи міжнародного права, зосередженої на проблематиці гуманітарного права, дипломатичного і консульського права, права міжнародних організацій. Узагальнений матеріал має важливе значення для історичного аспекту дослідження професійної підготовки фахівців з міжнародного права, оскільки демонструє еволюцію змісту навчання, наукових підходів і тематичних пріоритетів у межах одного з провідних університетських центрів (Земан, 2015).

У науковій праці М. Бабкова (2011) проаналізовано становлення науки міжнародного права в українських університетах XIX – початку XX ст. (Харківському, Київському, Новоросійському) в умовах відсутності власної державності й перебування українських земель у складі імперій. Наголошено, що міжнародне право формувалося передусім як академічна дисципліна, поступово інституціоналізуючись через створення окремих кафедр і підручників. У працях провідних учених цього періоду (зокрема Д. Каченовського, В. Даневського, В. Незабитовського, П. Казанського та ін.) розроблялися проблеми морського права, нейтралітету, території, міжнародної адміністрації, кодифікації права війни та ідеї міжнародного захисту прав людини; поєднувалися природно-правові та позитивістські підходи.

Автор підкреслює високий теоретичний рівень і самобутність української міжнародно-правової думки, а також її включеність у загальноєвропейський інтелектуальний контекст. Водночас дослідження має переважно історико-доктринальний характер і меншою мірою аналізує інституційні механізми професійної підготовки юристів-міжнародників, що

залишає простір для подальших розвідок у площині освітніх моделей і практик формування фахових компетентностей.

Логічно продовжуючи аналіз історичного аспекту, варто звернутися до дослідження, присвяченого стану викладання міжнародного права в ранній радянський період (Міхневич, 2019). Якщо у праці М. Бабкова (2011) міжнародне право розглядається як академічна дисципліна, що інституціоналізувалася в університетах ХІХ – початку ХХ ст. та формувалася в європейському інтелектуальному контексті, то наступний етап розвитку пов'язаний із докорінною трансформацією освітньої системи в умовах радянської влади.

Л. Міхневич аналізує особливості викладання міжнародного права на правових факультетах інститутів народного господарства Києва, Харкова та Одеси у 1920-х рр. Автором з'ясовано, що на початковому етапі студентам пропонувався широкий перелік спеціальних курсів міжнародно-правового спрямування, однак згодом навчальні плани були уніфіковані, а викладання міжнародного права зведене до двох базових дисциплін – міжнародного публічного та міжнародного приватного права. Наприкінці 1920-х років запровадження спеціалізації з міжнародного права сприяло розширенню переліку відповідних курсів, проте реалізація ідеї системної міжнародно-правової спеціалізації була перервана ліквідацією інститутів народного господарства.

Окрему увагу дослідник приділив розвитку науки міжнародного права в досліджуваній період. Попри складні політичні умови, репресії та еміграцію частини науковців, у 1920-х рр. в Україні продовжували працювати відомі вчені, які поєднували викладацьку діяльність із науковою роботою в академічних установах. Тематика досліджень охоплювала питання історії міжнародного права, діяльності Ліги Націй, міжнародної юстиції, кодифікації та новітніх тенденцій розвитку міжнародного правопорядку. Підкреслюється також роль юристів-міжнародників у становленні сходознавчих досліджень.

Таким чином, у порівнянні з попереднім університетським етапом, охарактеризованим у праці М. Бабкова, ранній радянський період демонструє суперечливе поєднання інституційної уніфікації та наукової активності. З одного боку, відбувалося звуження та стандартизація навчальних програм, що обмежувало спеціалізацію; з іншого, – зберігався потужний науковий потенціал і тематичне розмаїття міжнародно-правових досліджень. Це підтверджує, що історичний розвиток професійної підготовки юристів-міжнародників характеризувався періодами як інституційного зростання, так і структурних обмежень, що суттєво впливало на формування освітніх моделей у цій сфері.

Переходячи до розгляду *нормативно-правового аспекту*, зауважимо, що історичний розвиток міжнародно-правової освіти створив підґрунтя для формування системи міжнародних і регіональних стандартів, які визначають сучасні орієнтири професійної підготовки юристів. Якщо в історичній ретроспективі йшлося про інституційне становлення науки міжнародного права та еволюцію навчальних програм, то нормативно-правовий вимір зосереджується на аналізі міжнародних актів, рекомендацій і стандартів, що регламентують зміст юридичної освіти, гарантії професійної діяльності та вимоги до компетентностей фахівців. Саме в цьому аспекті відображається вплив глобалізаційних та інтеграційних процесів на трансформацію системи підготовки юристів, зокрема фахівців з міжнародного права.

Так, у своїй науковій статті Т. Сироїд та Л. Фоміна (2022) презентують результати аналізу міжнародних правових актів глобального та регіонального рівнів (Загальної декларації прав людини 1948 р., Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права 1966 р., Основних принципів щодо ролі юристів 1990 р., рекомендацій Ради Європи тощо) у контексті забезпечення освіти з прав людини для представників юридичних професій. Дослідники підкреслюють, що якісна підготовка у сфері прав людини є необхідною умовою ефективного здійснення правозахисної функції юристами та запобігання порушенням прав і свобод людини.

У роботі охарактеризовано ключові міжнародні освітні ініціативи, зокрема Всесвітню програму освіти у сфері прав людини ООН, яка реалізується поетапно та охоплює різні цільові групи, а також Програму Ради Європи HELP, спрямовану на підвищення кваліфікації суддів, адвокатів і прокурорів щодо застосування європейських стандартів і практики ЄСПЛ. Автори наголошують на необхідності інтеграції компонентів із прав людини, включно з міжнародними стандартами та прецедентною практикою, до освітньо-професійних програм підготовки юристів і системи післядипломного навчання. Водночас науковці констатують, що, попри наявність розробленої нормативної та програмної бази на міжнародному рівні, практична реалізація рекомендацій значною мірою залежить від державної політики та здатності національних освітніх систем забезпечити системність і якість відповідної підготовки (Сироїд, Фоміна, 2022).

О. Козлов досліджує міжнародно-правові стандарти реалізації гарантій адвокатської діяльності як складову ширшої системи міжнародних стандартів організації та функціонування адвокатури. Наголошується, що в умовах глобалізації та євроінтеграційних процесів інститут адвокатури дедалі більше орієнтується на міжнародні підходи, зокрема щодо забезпечення незалежності та належних гарантій професійної діяльності.

У роботі проаналізовано положення ключових міжнародних актів, зокрема «Основних положень про роль адвокатів» (1990 р.), Стандартів незалежності спільноти юристів (1990 р.), Рекомендації № R (2000) 21 Комітету Міністрів Ради Європи, які визначають принципи свободи та незалежності адвокатської діяльності. Автор пропонує дефініцію міжнародно-правових стандартів реалізації гарантій адвокатської діяльності як сукупності норм і принципів, що регламентують механізми забезпечення професійної незалежності адвоката та створення належних умов для надання правничої допомоги.

Водночас дослідник звертає увагу на те, що відповідні стандарти не кодифіковані в єдиному універсальному документі, а розпоршені в різних

міжнародно-правових актах. Це свідчить про певну фрагментарність нормативного регулювання та потребу систематизації підходів до імплементації таких стандартів у національне законодавство. О. Козлов робить висновок, що міжнародні стандарти виступають важливим орієнтиром для реформування системи адвокатури, однак їх реалізація значною мірою залежить від послідовності державної правової політики (Козлов, 2023).

Поряд із нормативно-правовим регулюванням підготовки фахівців з міжнародного права, важливого значення набуває професійно-педагогічний аспект дослідження проблеми. Якщо нормативно-правові джерела визначають загальні стандарти, вимоги та орієнтири професійної діяльності, то професійно-педагогічний вимір зосереджується на механізмах їх реалізації в освітньому процесі. У цьому контексті увага науковців спрямовується на зміст навчальних програм, формування професійної культури й компетентностей, упровадження сучасних методів навчання та практико-орієнтованих моделей підготовки майбутніх юристів, зокрема й у галузі міжнародного права.

У дослідженні Н. Рисинець запропоновано структурно-функціональну модель формування готовності майбутніх фахівців з міжнародного права до застосування проєктних технологій у професійній діяльності, яка охоплює цільовий, теоретико-методологічний, змістовий, процесуальний і результативний компоненти. Авторка обґрунтовує мету та завдання підготовки, визначає сукупність методологічних підходів і дидактичних принципів, структурує готовність за когнітивним, мотиваційним, рефлексивним, діяльнісним і креативним складниками та пропонує поетапну організацію навчального процесу із застосуванням інтерактивних і практикоорієнтованих методів (Рисинець, 2021).

Водночас, попри цілісність і логічність запропонованої моделі, її реалізація переважно зосереджена на педагогічних умовах і технологічних аспектах формування готовності, тоді як ширший контекст професійної підготовки фахівців з міжнародного права, зокрема вплив інституційних

особливостей вищої освіти, міжнародних освітніх стандартів та європейських інтеграційних процесів, потребує подальшого поглибленого аналізу.

У дослідженні І. Савки (2021) обґрунтовано принцип професійної спрямованості як визначальний у підготовці майбутніх фахівців з міжнародного права. Авторка розмежовує «прикладну» та «професійну» спрямованість, узагальнює підходи до тлумачення відповідних понять і трактує професійну спрямованість як систему міждисциплінарних зв'язків та інтеграцію загальноосвітніх і фахових знань. Водночас робота зосереджується переважно на теоретичному обґрунтуванні принципу, тоді як питання його реалізації в умовах європейського освітнього простору та з урахуванням сучасних вимог до підготовки юристів-міжнародників потребують подальшої конкретизації.

У межах професійно-педагогічного аспекту варто звернути увагу й на дослідження, що зосереджуються на змістовому наповненні підготовки фахівців з міжнародного права, зокрема на ролі приватно-правових дисциплін у структурі освітньої програми. В. Репецький та М. Грабинський (2025) аналізують місце та значення таких навчальних курсів у системі підготовки за спеціальністю D9 «Міжнародне право» в українських закладах вищої освіти.

Дослідники обґрунтовують, що в умовах євроінтеграції та розвитку міжнародних економічних зв'язків приватно-правова складова підготовки набуває особливої актуальності. Проаналізовано структуру дисциплін, серед яких національне приватне право, римське право, порівняльне правознавство та міжнародне приватне право, а також навчальні програми провідних університетів, де міжнародне приватне право виокремлюється як напрям спеціалізації. Підкреслюється практична значущість такої підготовки для майбутніх консулів і фахівців у сфері міжнародного бізнесу, які стикаються з питаннями захисту прав громадян за кордоном, оформлення документів, міжнародних контрактів, інвестиційних і корпоративних відносин. Автори акцентують увагу на необхідності посилення приватно-правової компоненти в

підготовці юристів-міжнародників як умови їхньої професійної спроможності в транснаціональному правовому середовищі (Репецький, Грабинський, 2025).

Незаперечним є факт, що важливою складовою професійної підготовки є формування професійної культури фахівця. У цьому контексті заслуговує на увагу наукова розвідка В. Малиги та В. Репецького, автори якої розглядають проблему формування професійної культури юриста-міжнародника як специфічний напрям підготовки, що істотно відрізняється від формування професійної культури фахівця у сфері національного права. Дослідники конкретизують структуру цієї культури, виокремлюючи її мовний, логіко-комунікативний, психологічний та етичний компоненти.

Особливу увагу автори приділяють мовній культурі, що охоплює як якість усного мовлення (дикція, темп, мелодика), так і співвідношення усної та письмової ділової комунікації. Наголошується на значенні розвиненого логічного мислення як передумови чіткого та послідовного формулювання позиції держави в міжнародних відносинах. Важливим складником визначено також психологічну культуру, яка передбачає здатність створювати конструктивний комунікативний клімат, застосовувати техніки активного слухання, узагальнення інформації та досягнення консенсусу, а також зберігати професійну стійкість у конфліктних або недружніх ситуаціях.

Окремо підкреслюється роль етикету як системи етичних норм і моральних принципів, поєднаних із вимогами міждержавної комунікації, знанням мов, традицій та правил дипломатичної поведінки. Таким чином, автори розглядають професійну культуру юриста-міжнародника як багатовимірне явище, що інтегрує фахові, комунікативні, психологічні та особистісні характеристики (Малига, Репецький, 2025).

Водночас аналіз публікації свідчить про переважно нормативно-описовий характер підходу до проблеми, що акцентує увагу на переліку необхідних якостей, проте меншою мірою розкриває механізми їх системного формування в межах освітніх програм. Це відображає загальну тенденцію

фрагментарного висвітлення окремих аспектів професійної підготовки юристів-міжнародників у наукових дослідженнях.

Продовжуючи аналіз професійно-педагогічного аспекту підготовки фахівців з міжнародного права, наголосимо, що формування професійної культури майбутнього фахівця безпосередньо пов'язане з вибором ефективних методів і технологій навчання. Якщо в попередніх дослідженнях акцент робиться на структурних компонентах професійної культури (мовній, психологічній, етичній, логіко-комунікативній), то наступним логічним кроком постає питання про педагогічні механізми її формування в освітньому процесі.

У цьому контексті сутність інтерактивного навчання висвітлюється у працях багатьох учених, однак проблеми впровадження інтерактивних технологій у процесі підготовки студентів вищих юридичних закладів освіти залишаються недостатньо розробленими та потребують подальшого осмислення. Інтерактивне навчання розглядається як концептуально новий тип організації освітньої діяльності, що ґрунтується на постійній активній взаємодії всіх учасників навчального процесу. За визначенням О. Пометун і Л. Пироженко (2004), його сутність полягає у співнавчанні та взаємонавчанні, де викладач і здобувач освіти виступають рівноправними суб'єктами освітнього процесу, здатними до рефлексії та усвідомлення власної діяльності.

Інтерактивне навчання тлумачиться як форма організації пізнавальної діяльності, що створює умови для всебічного розвитку особистості здобувача освіти. Роль викладача при цьому трансформується: він виступає не стільки контролером, скільки координатором і консультантом, який виявляє прогалини у знаннях та реалізує індивідуальний і диференційований підходи. Особлива увага приділяється технологіям кооперативного та колективно-групового навчання, які сприяють розвитку комунікативних, лідерських і аналітичних навичок, формують відповідальність за прийняті рішення та здатність до аргументованої дискусії.

Серед ефективних форм практико-орієнтованої підготовки виокремлюється юридична клініка як навчально-практичний центр при закладі вищої освіти, у межах якого здобувачі освіти старших курсів під керівництвом викладачів і практикуючих юристів надають правову допомогу громадянам. Така модель дозволяє поєднати теоретичну підготовку з формуванням практичних умінь: опитування клієнта, надання консультацій, аналізу нормативної бази, ведення документації, дотримання професійної етики та представництва інтересів у суді. В освітньому процесі активно застосовуються рольові ігри, моделювання правових ситуацій, імітаційні процеси, що дає змогу здобувачам вищої освіти прогнозувати поведінку процесуальних опонентів і виявляти слабкі сторони власної аргументації (Луппа, 2017).

Водночас слід зазначити, що у згаданій публікації інтерактивні методи розглядаються переважно в контексті загальної підготовки юристів і не зосереджуються окремо на специфіці формування компетентностей фахівців у галузі міжнародного права. Це свідчить про потребу подальших досліджень, спрямованих на адаптацію інтерактивних технологій до підготовки саме юристів-міжнародників з урахуванням особливостей їхньої професійної діяльності.

У *компаративному аспекті* проблема професійної підготовки фахівців з міжнародного права розглядається через порівняльний аналіз національних моделей юридичної освіти, їх структурних особливостей, змісту навчальних програм та організаційних підходів. Дослідники зосереджують увагу на виявленні спільних і відмінних рис у системах підготовки юристів у різних країнах, зокрема й державах Європейського Союзу, що дозволяє окреслити тенденції гармонізації та водночас збереження національної специфіки. Аналіз зарубіжного досвіду дає змогу визначити ефективні освітні практики, механізми забезпечення якості та моделі інтеграції теоретичної і практичної складових цієї підготовки.

Зокрема, у дослідженні О. Нагорної (2021) здійснено комплексний аналіз теорії та практики професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу у Великій Британії з урахуванням порівняльного вивчення досвіду провідних арбітражних юрисдикцій (Швеції, Швейцарії, США). Авторка розкриває генезу міжнародного арбітражу, уточнює його поняттєвий апарат, обґрунтовує методологічні підходи до підготовки магістрів, визначає особливості професійної діяльності арбітра та структурує зміст магістерських програм, включно з практичною й науково-дослідницькою складовими та системою оцінювання результатів навчання. Окрему увагу приділено організаційно-правовим засадам функціонування юридичної освіти у Великій Британії та можливостям адаптації британського досвіду в Україні (Нагорна, 2021).

Для проблематики професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн ЄС ця праця є цінною з компаративного та організаційно-методичного погляду, оскільки демонструє модель спеціалізованої магістерської підготовки в межах європейської освітньої традиції. Водночас дослідження зосереджене переважно на підготовці у сфері міжнародного арбітражу як окремої спеціалізації, що потребує ширшого узагальнення в контексті цілісної системи підготовки юристів-міжнародників.

У науковій статті В. Репецького та М. Грабинського (2023) проаналізовано напрями модернізації підготовки юристів і юристів-міжнародників з урахуванням зарубіжного досвіду. Автори підкреслюють спільність фундаментальної правничої підготовки за спеціальностями «Право» та «Міжнародне право», водночас акцентуючи на необхідності чіткого визначення їх професійної специфіки. Розглянуто функціональний і особистісний підходи до формування готовності до міжнародної професійної діяльності, проблеми стандартизації освіти, роль зовнішнього тестування та дискусії щодо змісту базових дисциплін. Значну увагу приділено аналізу моделей юридичної освіти в Німеччині, Польщі, Франції, Великій Британії та США, зокрема питанням практичної підготовки, професійної сертифікації,

клінічної освіти та співпраці з роботодавцями. На нашу думку, означене дослідження створює підґрунтя для подальшого осмислення шляхів модернізації професійної підготовки фахівців із міжнародного права, зокрема щодо посилення практикоорієнтованості, компетентнісного підходу та узгодження національної системи юридичної освіти з європейськими стандартами.

Міжнародний досвід інтеграції іноземної мови в професійну підготовку юриста став предметом наукового дослідження В. Павлова (2025). Автор наголошує, що інтеграція іноземної мови в систему професійної підготовки юристів є важливою передумовою формування фахівців, здатних здійснювати діяльність у глобалізованому правовому середовищі. Науковець підкреслює, що міжнародний досвід (зокрема Франції, Великої Британії, США, Китаю та Японії) засвідчує поступове перетворення іншомовної підготовки з допоміжного елемента освітньої програми на її обов'язкову складову. Володіння іноземними мовами, за твердженням дослідника, забезпечує доступ до міжнародних правових джерел, розширює можливості професійної мобільності та сприяє участі у транснаціональних правових процесах.

Аналізуючи європейську практику (Франція, Велика Британія), учений зазначає, що системна інтеграція мовної підготовки в юридичну освіту дозволяє поєднати засвоєння норм міжнародного права з підготовкою до діяльності в міжнародних інституціях. У США, за спостереженням автора, акцент робиться не лише на розвитку комунікативних навичок, а й на здатності орієнтуватися в різних правових системах та здійснювати юридичний переклад, що посилює прикладну складову підготовки. Водночас у країнах Азії (Китай, Японія) знання англійської мови, на думку дослідника, набуває стратегічного значення в контексті міжнародної економічної взаємодії, що стимулює розвиток відповідних освітніх програм.

Узагальнюючи, автор доходить висновку, що іншомовна підготовка виконує не лише інструментальну, а й інтегративну функцію, сприяючи формуванню міжкультурної компетентності та професійної гнучкості

майбутніх юристів. Таким чином, на думку науковця, включення іноземних мов до структури підготовки фахівців з міжнародного права є об'єктивною вимогою сучасної юридичної освіти та важливим чинником підвищення її якості (Павлов, 2025).

Інтеграційний аспект дослідження проблеми професійної підготовки юристів пов'язаний із аналізом процесів гармонізації національних систем юридичної освіти з європейським освітнім простором, а також із вивченням механізмів адаптації європейського досвіду до вітчизняних умов. У межах цього напрямку увага дослідників зосереджується на питаннях імплементації стандартів ЄС, поєднання національних традицій із загальноєвропейськими підходами, забезпечення якості освіти та підвищення конкурентоспроможності випускників у спільному правовому просторі.

У цьому контексті вважаємо за доцільне розглянути наукову розвідку Г. Чигриної (2020), яка аналізує методологію підготовки юристів у країнах ЄС та можливості її впровадження в Україні. Авторка підкреслює, що вдосконалення системи підготовки юристів потребує системних змін, однак механічне запозичення іноземного досвіду без урахування національних освітніх традицій може мати зворотний ефект і не сприяти підвищенню якості підготовки фахівців.

Дослідниця акцентує увагу на необхідності чіткого дотримання освітніх стандартів підготовки юристів, зокрема щодо переліку обов'язкових дисциплін, а також на доцільності періодичного оновлення таких стандартів відповідно до потреб практики та європейського досвіду. Водночас організація навчального процесу, система оцінювання та формування науково-педагогічного складу, на її думку, мають залишатися в межах автономії закладів вищої освіти, але бути студенто- та практико-орієнтованими (Чигрина, 2020).

Аналіз зазначеної публікації свідчить, що інтеграційний підхід розглядається як необхідна умова модернізації юридичної освіти, проте його реалізація потребує збалансованого поєднання європейських орієнтирів із

національними особливостями. Це ще раз підтверджує складність і багатовимірність проблеми гармонізації систем професійної підготовки юристів у контексті євроінтеграційних процесів.

Отже, аналіз наукових праць у межах історичного, нормативно-правового, професійно-педагогічного, компаративного та інтеграційного аспектів засвідчує, що проблема професійної підготовки фахівців з міжнародного права розробляється в науковому дискурсі достатньо активно, однак переважно фрагментарно. Дослідники зосереджуються на окремих складниках підготовки – еволюції правових інститутів, міжнародних стандартах, формуванні професійної культури, мовній компетентності, гарантіях адвокатської діяльності чи імплементації європейського досвіду, проте не завжди пропонують цілісну концептуальну модель підготовки юриста-міжнародника в умовах європейського освітнього простору. Нормативно-правовий аспект демонструє наявність розгалуженої системи міжнародних актів і рекомендацій, однак їх реалізація відбувається нерівномірно та залежить від національного контексту. Професійно-педагогічні дослідження акцентують увагу на формуванні окремих компетентностей і якостей, але не завжди розкривають механізми їх системної інтеграції в освітній процес. Компаративні та інтеграційні праці, своєю чергою, підтверджують важливість гармонізації з європейськими стандартами, проте підкреслюють ризики механічного запозичення моделей без урахування національних традицій і освітніх можливостей.

Таким чином, сучасний стан наукової розробленості проблеми характеризується багатовекторністю підходів і відсутністю узгодженої міждисциплінарної концепції професійної підготовки фахівців з міжнародного права в країнах ЄС та в контексті їх взаємодії з національними системами освіти. Це зумовлює необхідність подальшого комплексного дослідження означеної проблематики.

1.2. Концептуальні засади професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу

Розкриття концептуальних засад професійної підготовки фахівців з міжнародного права неможливе без аналізу процесів формування та еволюції міжнародного правового поля Європейського Союзу. Саме специфіка правової природи ЄС як інтеграційного об'єднання, що виникло й розвивається на основі міжнародних договорів, визначає зміст, структуру та функціональне спрямування підготовки означених фахівців у європейському освітньому просторі. Розуміння договірних механізмів становлення та трансформації ЄС дозволяє окреслити методологічні й змістові орієнтири, що лежать в основі формування професійних компетентностей фахівців з міжнародного права.

Крім того, міжнародне право в контексті європейської інтеграції виступає не лише правовою основою внутрішньої організації Європейського Союзу, а й інструментом реалізації його зовнішньої політики щодо третіх країн. Відтак концептуальні засади підготовки фахівців з міжнародного права мають враховувати як договірну природу європейської інтеграції, так і функціонування міжнародно-правових механізмів у сфері зовнішніх відносин ЄС. Це зумовлює необхідність аналізу формування правової бази європейської інтеграції як фундаменту сучасної моделі професійної підготовки фахівців з міжнародного права.

У цьому контексті зауважимо, що після завершення Другої світової війни ідея об'єднання Європи активно розвивалася в середовищі європейських федералістів, які пропонували створення федеративного утворення на основі спільної конституції, орієнтуючись на досвід Сполучених Штатів Америки. Проте уряди європейських держав обрали інший шлях – поступове поглиблення співробітництва на основі міжнародних договорів. Такий підхід зумовив формування нової моделі інтеграції, у якій міжнародне публічне

право стало ключовим інструментом інституціоналізації європейського співробітництва.

Упродовж кількох років було створено низку міжнародних організацій, зокрема Організацію європейського економічного співробітництва (ОЄЕС), Раду Європи та Європейське співтовариство вугілля і сталі. Незважаючи на відмінності в рівні наднаціональності та обсязі повноважень, усі ці утворення мали спільну правову основу – міжнародні договори, ратифіковані парламентами держав-учасниць. Така ж договірна модель була покладена в основу створення Європейського економічного співтовариства відповідно до Римського договору 1957 року і зберігається як базовий механізм розвитку інтеграції дотепер. Починаючи з 1960-х років, зміни до так званих «засновницьких договорів» набувають форми міжнародних угод, укладених у межах міжнародного публічного права.

Упродовж останніх десятиліть основним механізмом конституційної трансформації Європейського Союзу залишався договір про перегляд – міжнародна угода між державами-членами, спрямована на внесення змін до установчих договорів. Показовим є реформаторський процес 2002–2009 рр., який спочатку передбачав ухвалення Договору про встановлення Конституції для Європи. Незважаючи на намір створити конституційний акт, юридична форма залишалася традиційною – міжнародний договір. Проект Конституційного договору, навіть за наявності положень про скасування попередніх договорів (ст. IV-437), розглядався як перегляд чинних установчих договорів відповідно до процедури, визначеної статтею 48 Договору про Європейський Союз. Формулювання статті IV-447 щодо ратифікації «Високими Договірними Сторонами відповідно до їхніх конституційних вимог» відтворювало класичну термінологію міжнародного договірного права (European Council, 2004). Аналогічна конструкція закріплена і в статті 6 Лісабонського договору (European Union, 2007).

Таким чином, навіть у процесі поглиблення інтеграції та наближення до квазіконституційної моделі, правова природа установчих актів Європейського

Союзу залишалася міжнародно-договірною. Усі договори про перегляд – від Єдиного європейського акту до Лісабонського договору – становили приклади внесення змін до багатосторонніх договорів у розумінні статей 39–41 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року (United Nations, 1969). Згідно зі статтею 39 Конвенції, договір може бути змінений за згодою всіх його учасників, причому до угод про внесення змін застосовуються загальні правила укладення договорів. Водночас сторони мають право передбачити в самому договорі спеціальну процедуру його перегляду, що свідчить про гнучкість міжнародно-правового механізму трансформації установчих актів інтеграційних об'єднань (Aust, 2000, с. 214).

У сучасному міжнародному праві значна кількість багатосторонніх договорів містить спеціальні положення щодо внесення змін, покликані спростити та прискорити процес їх адаптації до нових умов. Ці так звані «сприятливі» або «полегшувальні» клаузули (Aust, 2000, с. 212-223) часто передбачають можливість перегляду без обов'язкової одностайної згоди всіх сторін або встановлюють диференційовані процедури набрання чинності змінами. У доктрині міжнародного права подібні механізми розглядаються як інструмент забезпечення більшої гнучкості договірного режиму, зокрема в межах міжнародних організацій.

Стаття 48 Договору про Європейський Союз (European Union, 1992) формально належить до таких положень про перегляд, однак за своєю сутністю вона не розширює гнучкість процедури порівняно з загальним правилом, закріпленим у статті 39 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року. Навпаки, вона зберігає вимогу одностайної згоди держав-членів і передбачає додаткові процедурні обмеження. Зокрема, до процесу перегляду обов'язково залучаються інституції ЄС, а кожна поправка підлягає ратифікації всіма державами-членами відповідно до їхніх конституційних вимог. Таким чином, процедура внесення змін до установчих договорів ЄС характеризується підвищеним рівнем формалізації та інституційного контролю.

Жорсткість механізму перегляду виявляється також у співвідношенні з загальними принципами міжнародного права. Відповідно до традиційного підходу, сторони багатостороннього договору можуть у будь-який час змінити його шляхом укладення нового договору, не будучи формально обмеженими процедурою, передбаченою первинним актом. Цей принцип іноді описується як «свобода форми», що дозволяє сторонам домовитися про альтернативний спосіб перегляду (de Witte, 1994; Karl, 1983). Теоретично це означає, що навіть договір, який вимагав парламентського схвалення для набрання чинності, може бути змінений угодою, яка не проходить аналогічної процедури, за умови згоди всіх сторін.

Однак у правопорядку Європейського Союзу держави-члени позбавлені такої свободи. Вони зобов'язані дотримуватися процедури перегляду, встановленої статтею 48 Договору про ЄС. Ця позиція була підтверджена практикою Суду справедливості Європейського Союзу, а також послідовною державною практикою: протягом останніх десятиліть держави-члени не здійснювали спроб обійти або ігнорувати передбачений договором механізм перегляду. Обов'язковий характер процедури перегляду впливає із загальної структури та системної логіки установчих договорів ЄС. Для розуміння цієї позиції показовим є рішення Суду Європейських Співтовариств у справі Defrenne (1976 р.), у якому вперше було чітко сформульовано принцип виключності договірної процедури внесення змін (*Judgment of the Court of 8 April 1976*).

30 грудня 1961 року представники держав-членів ухвалили резолюцію, що містила «план дій» щодо продовження перехідного періоду, який спливав того ж дня, фактично відклавши повне впровадження принципу рівної оплати праці, закріпленого у статті 119 Договору про Європейське економічне співтовариство (нині – стаття 157 Договору про функціонування ЄС) (European Communities, 1957). У справі Defrenne Суд постановив, що зазначена норма вже з кінця 1961 року породжувала безпосередньо застосовні права для фізичних осіб, а прийнята резолюція не могла вважатися юридично

ефективною для зміни строку, встановленого Договором. Суд підкреслив, що, за відсутності спеціальних положень, Договір може бути змінений виключно шляхом застосування процедури перегляду, передбаченої тодішньою статтею 236 (нині – стаття 48 Договору про ЄС).

Хоча Суд не розгорнув детальної аргументації, логіка його висновку є очевидною. Визнання можливості неформального перегляду установчих договорів призвело б до ситуації, коли уряди держав-членів могли б односторонньо трансформувати правову систему Європейського Союзу, оминаючи процедури та гарантії, закріплені у статті 48. Зокрема, ігнорування вимоги ратифікації означало б порушення національних конституційних норм, багато з яких передбачають обов'язкове парламентське схвалення міжнародних договорів або їх окремих категорій. Отже, вимога ратифікації виступає запобіжником, що забезпечує дотримання принципу конституційного розподілу повноважень у державах-членах, і не може бути усунута, за винятком випадків, прямо передбачених самим Договором (зокрема у межах спрощених процедур перегляду).

Тлумачення Суду отримало широку підтримку в доктрині та було фактично прийняте державами-членами, які після рішення у справі *Defrenne* не намагалися змінювати установчі договори шляхом неформальних міжнародних угод (Hartley, 2001, с. 236-237). Таким чином, перегляд договорів ЄС остаточно закріпився як процес, вкорінений у міжнародному договірному праві, що має низку практичних наслідків.

По-перше, у частині розробки, укладення та набрання чинності договорів про перегляд спеціальні положення статті 48 можуть доповнюватися загальними нормами міжнародного договірного права. Зокрема, практика винесення окремих положень до протоколів, а також розмежування між юридично обов'язковими протоколами та деклараціями політичного характеру (що відіграло суттєву роль під час укладення Лісабонського договору) відображає застосування концепцій класичного договірного права.

По-друге, щодо юрисдикційного контролю, Суд Європейського Союзу неодноразово підтверджував, що договори про перегляд не є актами інституцій ЄС і, відповідно, не підлягають оскарженню в порядку, передбаченому для актів вторинного права. Аналогічний підхід застосовано й до договорів про приєднання нових держав-членів.

По-третє, міжнародно-правова природа договорів про перегляд впливає на їх застосування у національних правопорядках. У багатьох державах-членах дія установчих договорів і актів інституцій ЄС ґрунтується на конституційних положеннях, що регулюють імплементацію міжнародних договорів, навіть попри доктрину примату права ЄС, сформульовану Судом.

Безумовно, правовий розвиток європейської інтеграції не обмежувався виключно формальними переглядами установчих договорів. Особливо до прийняття Єдиного європейського акту, але й у подальші періоди, у межах Європейських співтовариств і згодом Європейського Союзу функціонували альтернативні механізми так званих неформальних конституційних змін. До них належали, зокрема, активне та креативне тлумачення положень договорів Судом Європейського Союзу, використання міжінституційних угод і усталеної практики для розвитку інституційної архітектури Союзу, а також широке застосування Радою так званої «клаузули про заповнення прогалін» (стаття 235 Договору про ЄЕС, нині – стаття 352 Договору про функціонування ЄС).

Попри суттєве значення цих інструментів у розширенні компетенцій та функціональній еволюції Союзу, формальний перегляд договорів залишався ключовим механізмом конституційних трансформацій. У доктрині наголошується, що саме поєднання судової інтерпретації, інституційної практики та договірної перегляду забезпечило поступову «конституціоналізацію» європейського правопорядку, не виходячи за межі міжнародно-правової форми (Peters, 2001; Schusterschitz & Kotz, 2007).

З ретроспективної точки зору період 1985–1999 років можна охарактеризувати як своєрідний «золотий вік» договірної перегляду, що

охопив прийняття Єдиного європейського акту, Маастрихтського, Амстердамського та Ніщцького договорів. Усі ці зміни здійснювалися традиційним методом міжурядових конференцій із подальшою ратифікацією в державах-членах. Однак поступово цей механізм став предметом критики. З одного боку, наголошувалося на його надмірній жорсткості, що обмежувала здатність Союзу оперативно реагувати на нові політичні та економічні виклики. З іншого боку, піддавалася сумніву демократична легітимність процесу, оскільки переговори мали переважно дипломатичний і малопрозорий характер, а участь громадянського суспільства залишалася обмеженою.

Зазначена критика не заперечувала міжнародно-правову основу реформ, проте вимагала зміни підходів до її реалізації в межах ЄС. Особливе занепокоєння викликала так звана система «подвійного блокування»: необхідність досягнення одностайності між урядами держав-членів на міжурядовій конференції та подальшої ратифікації договору в кожній державі відповідно до національних конституційних процедур.

Частковою відповіддю на перше зауваження стала Декларація Лаекена 2001 року (European Council, 2001), яка передбачила скликання Конвенції з майбутнього Європи – інноваційного форуму, до складу якого увійшли не лише представники урядів, а й парламентарі, представники Європейського парламенту та національних парламентів. Цей механізм мав на меті підвищити прозорість та інклюзивність процесу підготовки реформ. Водночас проблема жорсткості процедури внесення змін залишилася переважно невирішеною. Навіть після набрання чинності Лісабонським договором основна процедура перегляду зберігає вимогу одностайного схвалення всіма державами-членами, хоча у визначених випадках застосовується так звана спрощена процедура перегляду (стаття 48(7) Договору про ЄС), яка дозволяє уникнути повної ратифікаційної процедури.

Постійна жорсткість процедури перегляду установчих договорів Європейського Союзу може розглядатися як інституційний запобіжник, спрямований на захист національного суверенітету держав-членів. Водночас

така модель істотно обмежує здатність Союзу оперативно адаптувати свої засновницькі документи до динамічних політичних, економічних і соціальних умов. Важливо підкреслити, що зазначена жорсткість не є наслідком самої природи міжнародного договірного права. Як уже зазначалося, загальні норми міжнародного права щодо внесення змін до договорів характеризуються значною гнучкістю й дозволяють сторонам самостійно визначати процедури перегляду. Держави можуть передбачати участь недержавних суб'єктів у підготовці змін, установлювати альтернативні процедури ратифікації, дозволяти набрання чинності поправками без одностайної згоди всіх сторін або навіть відмовлятися від ратифікації як такої. Отже, більш гнучкий механізм перегляду міг бути закладений і в установчих договорах ЄС без втрати їхнього міжнародно-правового характеру.

Незаперечним є факт, що міжнародне право відіграє системоутворювальну роль у повсякденному функціонуванні Європейського Союзу. У цьому контексті доцільно розмежовувати два напрями його використання: по-перше, як інструмент організації співпраці між державами-членами в межах самого Союзу; по-друге, як засіб регулювання відносин між ЄС і третіми країнами.

У внутрішньому вимірі міжнародне право тривалий час функціонувало як допоміжний механізм інтеграції. Із самого початку договори, укладені спільно державами-членами, розглядалися як один із доступних інструментів правового регулювання. Такі договори, які в доктрині отримали назву «допоміжних конвенцій» або «додаткових угод», укладалися між усіма державами-членами без участі третіх країн і перебували в тісному зв'язку з установчими договорами (Hartley, 2003, с. 98). Вони становлять специфічне правове явище, що певною мірою суперечить концепції ЄС як автономного правового порядку з власними інструментами нормотворчості та механізмами контролю. Звернення до подібних угод відображає прагнення держав-членів зберегти можливість діяти в межах класичного міжнародного права поза

рамками інституційної процедури Союзу (de Witte, 2001; Rossi, 2000; Schütze, 2006–2007).

Цей підхід був закріплений у статті 220 Римського договору 1957 року (пізніше – стаття 293 Договору про ЄС) (European Communities, 1957), яка передбачала укладення додаткових угод між державами-членами у сферах, що мали ключове значення для функціонування спільного ринку. До них належали усунення подвійного оподаткування, взаємне визнання компаній, збереження правосуб'єктності в разі перенесення їхнього місцезнаходження, а також спрощення процедур взаємного визнання і виконання судових та арбітражних рішень. На момент укладення Римського договору міжнародні угоди розглядалися як більш придатний інструмент для врегулювання цих питань, оскільки механізми регламентів і директив ще не набули чітко визначеної ролі в системі права Співтовариства.

Незважаючи на закріплення можливості укладення додаткових угод між державами-членами, на практиці ця модель застосовувалася обмежено. На підставі статті 220 Римського договору (згодом – статті 293 Договору про ЄС) було укладено лише три основні договори.

Першим став Договір від 27 лютого 1968 року про взаємне визнання компаній та фірм, який, однак, так і не набрав чинності. Другим – Конвенція від 27 вересня 1968 року про юрисдикцію та виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах (так звана Брюссельська конвенція) (European Communities, 1968), що відіграла суттєву роль у формуванні простору судового співробітництва, але згодом була замінена Регламентом (ЄС) № 44/2001 («Брюссель I»). Третім прикладом стала Конвенція від 23 липня 1990 року про уникнення подвійного оподаткування у зв'язку з коригуванням прибутку асоційованих підприємств (European Communities, 1990).

Подальший розвиток інтеграційного процесу засвідчив розширення практики міждержавних конвенцій у межах так званого «третього стовпа», запровадженого Маастрихтським договором. У сфері співробітництва в галузі

юстиції та внутрішніх справ держави-члени свідомо обрали форму міжнародних конвенцій замість актів «першого стовпа», що мали більш виражений наднаціональний характер. Такий вибір був зумовлений прагненням зберегти міждержавний контроль як над процедурою ухвалення, так і над механізмами імплементації відповідних заходів.

Попри укладення значної кількості таких конвенцій після набрання чинності Маастрихтським договором, лише небагато з них фактично вступили в силу. Найбільш показовим прикладом стала Конвенція про створення Європейського поліцейського офісу (Європолу) (Council of the European Union, 1995), яка набула чинності 1 жовтня 1998 року. Однак із набранням чинності Амстердамським договором у 1999 році сфера застосування третього стовпа була істотно звужена, що обмежило можливості подальшого використання конвенційної моделі.

Загалом практика паралельних міждержавних угод виявилася малоефективною навіть із точки зору держав-членів, оскільки такі акти потребували ратифікації національними парламентами, що ускладнювало й затягувало як їхнє набрання чинності, так і внесення подальших змін. Ці труднощі стали особливо очевидними у процесі реформування правової основи Європолу. Попри прийняття трьох протоколів про внесення змін до Конвенції про Європол, жоден із них не набув чинності до кінця 2006 року.

У відповідь на цю ситуацію Європейська Комісія запропонувала відмовитися від конвенційної моделі та замінити її рішенням Ради – актом вторинного права ЄС. Комісія обґрунтувала цю ініціативу тим, що рішення, на відміну від міжнародної конвенції, не потребує ратифікації і може бути значно швидше адаптоване до нових обставин. З огляду на необхідність постійного оновлення правової основи діяльності Європолу, така зміна була визнана доцільною (Commission of the European Communities, 2006). Рада погодила з цією пропозицією, і внаслідок цього Європол трансформувався з міжнародної організації, створеної на підставі конвенції, в агентство Європейського Союзу. Цей перехід став яскравим прикладом поступового витіснення класичних

міжнародно-правових механізмів більш гнучкими інструментами права ЄС (Council of the European Union, 2008).

Навіть за відсутності прямої згадки в установчих договорах про можливість укладення паралельних міжнародних угод, держави-члени в принципі зберігають право регулювати питання, пов'язані зі змістом договорів та необхідні для досягнення їхніх цілей, шляхом укладення між собою окремих міжнародних договорів. Історичним прикладом такого підходу є Конвенція 1972 року про заснування Європейського університетського інституту у Флоренції, укладена всіма тодішніми державами-членами в сфері, прямо не врегульованій установчими договорами (European Communities, 1976).

Суд Європейського Союзу підтвердив допустимість подібних угод у справі *Parliament v. Council and Commission (Bangladesh)* (Court of Justice of the European Communities, 1993), визнавши, що держави-члени можуть діяти в межах своєї залишкової компетенції. Після Лісабонського договору, який усунув прямі згадки про паралельні угоди, підстав вважати, що цей принцип утратив чинність, немає. Водночас можливість укладення таких договорів обмежена двома ключовими умовами. По-перше, предмет регулювання має залишатися в межах компетенції держав-членів. По-друге, держави повинні дотримуватися загального обов'язку лояльної співпраці (нині – стаття 4(3) Договору про Європейський Союз) та забезпечувати відповідність укладених угод нормам первинного і вторинного права ЄС, що охороняються принципом верховенства права Союзу.

У цьому контексті загальне правило міжнародного колізійного *права lex posterior derogat priori* (пізніший договір має перевагу над попереднім між тими самими сторонами) не може застосовуватися механічно. Для держав-членів установчі договори ЄС залишаються основними правовими інструментами, що визначають характер і межі їхньої взаємодії. Будь-які додаткові або паралельні угоди повинні бути сумісними з положеннями цих договорів. Показовим прикладом є Шенгенська конвенція 1990 року, в якій

прямо зазначалося, що її положення застосовуються лише в тій мірі, у якій вони не суперечать праву Співтовариства (European Communities, 2000).

Якщо ж міждержавна угода перешкоджає застосуванню норм права ЄС або порушує належне функціонування його інституцій, відповідні держави можуть бути притягнуті до відповідальності за порушення зобов'язань за договорами (Court of Justice of the European Communities, 1986). У такому разі Європейська Комісія має право ініціювати процедуру про порушення зобов'язань. Водночас Суд ЄС не уповноважений безпосередньо анулювати такі міжнародні угоди, оскільки процедура скасування актів (нині – стаття 263 Договору про функціонування ЄС) поширюється лише на акти інституцій Союзу.

На практиці можливість укладення паралельних міжнародних угод значною мірою втратила своє значення. Держави-члени дедалі більше віддають перевагу використанню інституційних механізмів Союзу замість класичних міждержавних договорів. Проте й у постлісабонський період зберігається особлива категорія актів – так звані «акти представників урядів держав-членів, які засідають у Раді». Вони відрізняються від актів Ради як інституції ЄС, оскільки формально походять не від органу Союзу, а від дипломатичної конференції тих самих осіб, які водночас є членами Ради (Lenaerts & Van Nuffel, 2005).

Це формальне розмежування має істотне юридичне значення. На відміну від рішень Ради, до таких «актів представників» не застосовуються процедурні правила, що регулюють прийняття, виконання та судовий контроль актів інституцій ЄС. Натомість вони оцінюються відповідно до норм загального міжнародного права. Таким чином, у межах правопорядку Європейського Союзу зберігається певний простір для класичних міжнародно-правових форм співробітництва, хоча їх роль поступово звужується внаслідок посилення автономності права ЄС.

Незважаючи на свою специфічну форму, «акти представників урядів держав-членів, які засідають у Раді», за своєю природою залишаються

міжнародними угодами, однак такими, що мають виразний зв'язок із правопорядком Європейського Союзу. Особливо це стосується випадків, коли установчі договори прямо покладають на уряди обов'язок колективно ухвалювати рішення, нерозривно пов'язані з функціонуванням інституційної системи Союзу, зокрема щодо призначення членів Комісії або Суду. У подібних ситуаціях держави-члени виконують чітко визначене договірне зобов'язання, яке не залишає їм дискреції щодо самого факту дії.

Хоча такі рішення формально не є актами інституцій ЄС у вузькому договірному розумінні, вони становлять частину права Союзу в широкому сенсі. Відповідно, на них не поширюються безпосередньо національні конституційні правила, що регулюють укладення міжнародних договорів. Їхній особливий зв'язок із правопорядком ЄС відображається в тому, що вони розглядаються як елемент *acquis communautaire*. У процесі приєднання нові держави-члени зобов'язані прийняти на себе зобов'язання, що випливають з таких актів, а також погодитися перебувати в тому самому правовому становищі, що й попередні члени Союзу, зокрема щодо декларацій, резолюцій та інших позицій, прийнятих Європейською Радою, а також тих, що були схвалені державами-членами за спільною згодою. Відповідні положення систематично включаються до актів про приєднання (Council of the European Union, 2005).

Таким чином, навіть зберігаючи формальні ознаки міжнародних угод, зазначені акти функціонують у тісній взаємодії з автономним правопорядком ЄС, що ще раз підтверджує складний і багаторівневий характер взаємодії міжнародного та європейського права.

У зовнішньому вимірі міжнародне право набуває ще більшої ваги, оскільки міжнародні договори є центральним інструментом реалізації зовнішніх відносин Європейського Союзу. Практично в усіх сферах політики – від торгівлі та розвитку до безпеки й екології – Європейська Комісія або сам Союз виступають сторонами міжнародних угод із третіми країнами.

З точки зору внутрішнього права ЄС ця сфера є досить широкою завдяки сформульованому Судом ЄС принципу так званих «паралельних зовнішніх повноважень». Відповідно до цього принципу, якщо право Союзу наділяє його інституції компетенцією в межах внутрішньої системи для досягнення певної мети, Союз має також повноваження брати на себе міжнародні зобов'язання, необхідні для досягнення цієї мети, навіть за відсутності прямої норми про це в договорах. Такий підхід, неодноразово підтверджений у практиці Суду, істотно розширив договірну спроможність Союзу на міжнародній арені (Court of Justice of the European Communities, 2006).

Водночас ключові обмеження діяльності ЄС у міжнародній сфері мають зовнішній характер. Значна кількість сучасних багатосторонніх договорів укладається в межах міжнародних організацій, членами яких ЄС не є або членство в яких має змішаний характер (Wouters, Hoffmeister, & Ruys, 2006). У таких випадках держави-члени зберігають активну роль у міжнародних переговорах і залишаються сторонами відповідних договорів. Проте їхня свобода дій обмежується обов'язком забезпечувати узгодженість із внутрішньою політикою Союзу та дотримуватися принципу лояльної співпраці.

Якщо ж предмет міжнародних переговорів повністю охоплюється компетенцією Союзу, держави-члени можуть діяти лише за наявності відповідного дозволу та чіткого мандата від ЄС. Подібна практика засвідчує поступову централізацію зовнішньої договірної діяльності та трансформацію ролі держав-членів із самостійних суб'єктів міжнародного права у складові частини спільної зовнішньої правосуб'єктності Союзу (Council of the European Union, 2004).

У низці аспектів міжнародні угоди мають для Європейського Союзу навіть вагомніше значення, ніж для окремих держав-членів. Це пояснюється тим, що інституції Союзу, зокрема Європейська Комісія, з огляду на правові та політичні чинники, схильні надавати перевагу укладенню юридично обов'язкових міжнародних договорів порівняно з неформальними

механізмами співпраці (Goldsmith & Posner, 2003-2004). Такий підхід поступово поширився за межі «першого стовпа» і охопив сферу Спільної зовнішньої та безпекової політики, а також напрями, що раніше належали до «третього стовпа», де Рада дедалі активніше бере участь у формалізованій договірній діяльності.

Поряд із міжнародними договорами Союз застосовує й односторонні інструменти зовнішньої дії, зокрема механізми торговельних преференцій, передбачені Council Regulation (EC) No 732/2008. Водночас у більшості випадків ефективна реалізація зовнішньої політики потребує співробітництва з третіми державами, що зумовлює пріоритетність договірних форм. Такі угоди спрямовані на досягнення зовнішньополітичних цілей ЄС – від військово-технічного співробітництва в межах місій Союзу до закріплення стандартів у сфері прав людини та належного врядування.

Часто міжнародні договори з третіми країнами виконують функцію зовнішнього продовження внутрішніх політик ЄС. Взаємозв'язок між внутрішнім і зовнішнім вимірами має двосторонній характер. З одного боку, Союз цілеспрямовано поширює власні нормативні стандарти через двосторонні та багатосторонні угоди, здійснюючи так зване «проекування *acquis*» (Azoulay, 2005). З іншого боку, вже чинні міжнародні договори можуть ставати підґрунтям для ініціювання нових законодавчих пропозицій Комісії в межах внутрішнього правопорядку ЄС.

У контексті цього взаємозв'язку Європейська Комісія позиціонує Союз як «творця правил» (Cremona, 2004). У програмному документі щодо зовнішнього виміру внутрішнього ринку підкреслюється, що внаслідок розширення та реалізації політики сусідства норми права ЄС поступово імплементуються на значній частині європейського континенту. Більше того, нормативна модель внутрішнього ринку та ширша соціально-економічна конструкція ЄС дедалі частіше виступають орієнтиром для третіх країн і міжнародних форумів (European Commission, 2007). Таким чином, зовнішня договірна діяльність Союзу є не лише інструментом міжнародного

співробітництва, а й механізмом транснаціонального поширення його правових стандартів.

Процес екстерналізації регуляторних стандартів ЄС простежується в широкому колі секторів, де нормативні моделі Союзу набули міжнародного визнання. Йдеться, зокрема, про сфери безпеки харчових продуктів, протидії тютюнопалінню, торгівлі квотами на викиди, морської безпеки, регулювання автомобільних викидів та фінансових послуг. Поза межами внутрішнього ринку аналогічні тенденції спостерігаються в галузях охорони довкілля, громадського здоров'я, імміграційного та кримінального права (Cremona, 2008; Guigner, 2006; Mitsilegas, 2007). Узагальнюючи механізми такого нормативного впливу, дослідники відзначають системний характер «експорту *acquis*» до правових систем третіх держав (Petrov, 2008).

Стратегічне підґрунтя цієї політики, за позицією Європейської Комісії, полягає в необхідності «випереджального реагування на виклики глобалізації», що передбачає формування зовнішнього нормативного середовища відповідно до стандартів ЄС (European Commission, 2006). Таким чином, просування правил, натхнених правом Союзу, розглядається як інструмент забезпечення конкурентоспроможності та стабільності європейської моделі регулювання у глобальному вимірі.

Водночас передача правових норм не обмежується формальними міжнародно-правовими механізмами. У низці випадків треті держави або регіональні організації самостійно імплементують стандарти, розроблені в межах ЄС, що підтверджується, зокрема, впливом Директиви ЄС про захист персональних даних 1995 року на формування глобального режиму захисту даних (Birnhack, 2008). В інших ситуаціях ключову роль відіграють інструменти «м'якого права», включаючи адміністративну співпрацю між регуляторними органами.

Важливою характеристикою моделі «зовнішнього врядування» ЄС є гнучке поєднання різнорівневих інструментів впливу. Первинно ця модель була сформована у відносинах із державами-кандидатами на вступ, а згодом

поширена на країни-партнери в межах політики сусідства. Вона охоплює односторонні заходи Союзу, двосторонні угоди, а також поєднання формалізованих міжнародних договорів із рекомендаціями та іншими актами, що ухвалюються спільними органами співробітництва (Lavenex, 2004; Cremona, 2008).

Окремим, проте не менш значущим механізмом застосування міжнародного права в зовнішній діяльності ЄС є політика умовності. У цьому контексті Союз надає третім державам конкретні переваги за умови дотримання ними визначених міжнародно-правових стандартів. Найбільш показовим прикладом є політична умовність у межах процесу розширення, де відповідність міжнародним стандартам захисту прав людини та прав меншин виступає критерієм оцінювання країн-кандидатів. Іншим прикладом є спеціальний стимулюючий режим у рамках Генералізованої системи преференцій (GSP+), який передбачає надання додаткових тарифних пільг державам, що ратифікували та ефективно імплементують 27 міжнародних конвенцій у сферах прав людини, охорони довкілля та належного врядування (Bartels, 2007).

Міжнародні договори, укладені Європейським Союзом, здатні не лише виконувати функцію зовнішнього регулювання, а й виступати каталізатором розвитку його внутрішнього законодавства. Як слушно зазначає Н. Нуджент, законодавчі ініціативи Європейської Комісії нерідко зумовлені не стільки автономним визначенням політичних пріоритетів, скільки необхідністю виконання міжнародних або договірних зобов'язань (Nugent, 2001). У цьому контексті міжнародне право стає джерелом імпульсу для нормотворчої діяльності інституцій ЄС.

З політичної точки зору існують вагомі аргументи на користь моделі, за якої спочатку досягається міжнародна домовленість, а вже потім внутрішнє право ЄС адаптується до її положень. Такий підхід дозволяє уникнути ситуації, коли внутрішні норми Союзу приймаються без належного

врахування глобального контексту, а згодом потребують «експорту» через складні міжнародні переговори.

Водночас аргументація щодо неспроможності держав-членів самостійно врегулювати певні проблеми не завжди автоматично обґрунтовує доцільність регулювання саме на рівні ЄС. У низці випадків більш адекватним може бути ширший міжнародно-правовий формат, що охоплює не лише держави Союзу. Наприклад, ініціатива Комісії щодо створення багаторічної програми захисту дітей, які користуються Інтернетом та іншими комунікаційними технологіями (COM(2008)106), демонструє, що за умов глобального характеру проблеми універсальні міжнародні механізми потенційно можуть бути ефективнішими за виключно внутрішні інструменти ЄС. У ширшому вимірі постає питання пропорційності рівня регулювання: чи є прийняття директив або регламентів оптимальним рішенням у сферах, де міжнародна конвенція з ширшим колом учасників могла би забезпечити більш адекватну відповідь на транснаціональні виклики. Ця дилема безпосередньо пов'язана з принципом субсидіарності. Ще на початковому етапі формування підходів до реалізації субсидіарності Європейська Комісія визнала необхідність оцінювати можливість досягнення цілей Договору шляхом укладення міжнародних угод замість використання внутрішніх інструментів правотворчості. У відповідному повідомленні 1992 року наголошувалося, що субсидіарність може означати відмову від прийняття законодавства на рівні Співтовариства у випадках, коли міжнародні заходи є не менш ефективними (European Commission, 1992).

Під час вибору між ухваленням вторинного законодавства ЄС та укладенням міжнародного договору з третіми державами ключовим критерієм є масштаб і природа проблеми. Якщо питання має транскордонний або глобальний характер, внутрішні акти Союзу можуть виявитися недостатніми. Наприклад, регулювання судноплавства на Рейні чи забезпечення екологічної якості його вод об'єктивно потребують співпраці зі Швейцарією з огляду на її географічне розташування.

Іншим чинником, на який звертала увагу Європейська Комісія, є наявність уже функціонуючих міжнародних механізмів. У багатьох випадках доцільним є врахування усталених міждержавних режимів, зокрема рішень Гаазької конференції з міжнародного приватного права, глобальних договорів у сфері інтелектуальної власності або розгалуженої системи конвенцій Ради Європи. Принцип субсидіарності не перешкоджає впливу ЄС на такі режими чи їх подальшому розвитку, однак і не дозволяє ігнорувати їх без достатніх підстав. Водночас сам факт наявності міжнародної ініціативи не позбавляє Союз права діяти автономно у межах своїх компетенцій.

Теза Комісії (1992) про те, що міжнародні заходи можуть бути «такими ж ефективними», залишається дискусійною. Вона є переконливою, коли проблема вимагає залучення третіх держав або коли вже існує усталений міжнародний режим, запровадження паралельного режиму ЄС могло би створити фрагментацію. Однак за відсутності таких умов міжнародні договори нерідко поступаються директивам і регламентам за ефективністю. Вторинне право ЄС характеризується більш оперативною процедурою ухвалення, вищим рівнем демократичної легітимації та прозорості, а також розвиненішими механізмами контролю за виконанням і більшою адаптивністю.

З юридичного погляду, у сферах невиключної компетенції Союзу зберігається свобода вибору між правотворчістю на рівні ЄС і міжнародним співробітництвом. Однак після укладення міжнародної угоди ЄС (самостійно або у «змішаній» формі разом із державами-членами) вона стає обов'язковою для інституцій Союзу та, у відповідних випадках, для держав-членів (колишні ст. 300(7) Договору про ЄС та 24(6) Договору про Європейський Союз). Таким чином, міжнародне право формально обмежує подальшу нормотворчу діяльність.

На практиці ж сила цього обмеження варіюється. ЄС дедалі частіше включає до міжнародних договорів положення, що забезпечують пріоритет права ЄС у відносинах між державами-членами. Найбільш показовими є так

звані «застереження про відокремлення» (disconnection clauses), які були інкорпоровані до низки конвенцій Ради Європи (Klabbers, 2007; Hoffmeister, 2008; Ličková, 2008). Вони передбачають, що у взаєминах між державами-членами застосовується право ЄС, тоді як положення відповідної конвенції діють лише щодо третіх держав.

Крім того, навіть без таких застережень ефективність міжнародних угод може бути обмежена відсутністю їх прямої дії у правопорядку ЄС, як це характерно для угод у межах Світової організації торгівлі. Рішення Суду ЄС у справах *Kadi and Al Barakaat International Foundation v Council and Commission* підтвердили, що хоча міжнародні угоди мають пріоритет над вторинним правом, їх застосування не може суперечити установчим договорам або фундаментальним принципам права ЄС.

У ширшому вимірі міжнародне право виступає всеосяжним інструментом європейської інтеграції. Зasadничі норми права ЄС закріплені в установчих договорах, які за своєю природою є міжнародними. Водночас держави-члени продовжують укладати між собою окремі міжнародні угоди, у тому числі багатосторонні, що доповнюють інституційну архітектуру Союзу (зокрема щодо призначення посадових осіб). Міжнародне право також структурує відносини ЄС із третіми державами, перебуваючи в постійній взаємодії з внутрішнім розвитком права Союзу. Такий підхід узгоджується з концепцією ширшого «правового простору Європейського Союзу», що охоплює сам Союз, його держави-члени та мережу договірних зв'язків із третіми країнами (Łazowski, 2008). Відтак правопорядок ЄС слід розглядати не ізольовано, а як складову багаторівневої міжнародно-правової системи.

Отже, окреслені концептуальні засади, а саме пріоритет договірних форм співпраці, взаємодія внутрішнього та міжнародного права, принцип субсидіарності, умовність, багаторівневе врядування та інструментальне використання міжнародно-правових механізмів у процесі інтеграції, становлять методологічний фундамент професійної підготовки фахівців з міжнародного права в державах-членах Європейського Союзу. Освітні

програми орієнтовані не лише на засвоєння класичних доктрин міжнародного права, а й на формування системного розуміння взаємопроникнення правопорядку ЄС і глобального нормативного середовища, практики укладення та імплементації міжнародних угод, а також особливостей застосування принципів верховенства та автономії права ЄС. Саме така інтегрована, багаторівнева модель правової підготовки забезпечує формування компетентностей, необхідних для ефективної діяльності юристів у складному правовому просторі сучасної Європи.

1.3. Генеза професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу

У межах розгляду історичних передумов та генези професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу вважаємо за доцільне зосередити увагу не лише на еволюції міжнародного права як системи норм, але й на його становленні як навчальної дисципліни та окремої галузі професійної підготовки. У даному контексті йдеться про поступовий перехід від фрагментарного викладання питань *ius gentium* у курсах римського, канонічного чи природного права до формування автономного академічного курсу міжнародного права, який має власний предмет, методологію та освітні стандарти. Такий підхід дозволяє простежити, яким чином зміни в міжнародному правопорядку трансформували зміст юридичної освіти та вимоги до підготовки фахівців.

Аналіз історичних засад професійної підготовки фахівців з міжнародного права в країнах Європейського Союзу ґрунтується на поєднанні двох взаємопов'язаних вимірів: інтелектуально-доктринального та інституційно-освітнього. Перший відображає еволюцію концепцій – від природно-правових теорій XVI–XVII ст. до позитивістських підходів XIX ст. і сучасного багаторівневого правового порядку. Другий стосується розвитку університетської освіти, появи спеціалізованих кафедр, академічних

підручників, кодифікаційних ініціатив та міжнародних наукових інституцій, що формували професійні стандарти підготовки юристів-міжнародників.

Виокремлення етапів цієї генези здійснювалося за кількома критеріями. По-перше, за зміною домінувальної правової парадигми (природне право, класичний позитивізм, інституціоналізм, інтеграційна модель права ЄС). По-друге, за трансформацією суб'єктного складу міжнародного права (від християнської спільноти держав до універсальної міжнародної системи та наднаціональних утворень). По-третє, за інституційним оформленням викладання дисципліни – від її інтеграції в курси філософії та теології до створення окремих академічних програм і спеціалізацій. Нарешті, важливим критерієм є практична спрямованість підготовки: зростання ролі дипломатичної служби, міжнародної торгівлі, міжнародних судових інституцій і, у сучасний період, правопорядку Європейський Союз. Ураховучи окреслене вище, подальший виклад буде побудований як послідовний аналіз історичних етапів становлення міжнародного права та відповідної трансформації освітніх моделей підготовки фахівців.

Ранньомодерний етап (XVI – перша половина XVII ст.) є одним із ключових у становленні міжнародного права як окремої дисципліни та правничої практики, що лягли в основу подальшого розвитку правничої освіти в Європі та в сучасних країнах Європейського Союзу. Цей етап характеризується поступовим переходом від середньовічних юридичних традицій, що характеризувалися домінуванням канонічного та римського права, до нової системи норм, що регулюють відносини між політичними спільнотами на основі ідей природного права та раціонального універсалізму. Центральне місце в цій трансформації займали концепції *ius gentium* («закону народів»), який розглядався як нормативний і морально обґрунтований кордон поведінки між державами незалежно від їхнього внутрішнього права.

У XVI столітті, під впливом послаблення впливу Папи та розвитку національних держав, традиційне *ius gentium* розпадається як частина римсько-канонічної парадигми й поступається місцем новим підходам, що

базувалися на раціональному осмисленні спільних норм для європейських політичних спільнот. Ці дискусії поєднували морально-філософські та правові аргументи з практичними потребами дипломатії, війни і торгівлі, що заклало передумови для формування системних принципів міжнародного права, які згодом стали предметом академічного навчання правників у ранньомодерних університетах і школах права.

Однією з перших систематичних спроб поєднати природне право із питаннями взаємодії держав була праця іспанського юриста й теолога Франциско де Віторія (Letter from Francisco de Vitoria, O.P. to Miguel de Arcos, O.P. (Nov. 8, 1534), 1991). Його лекції та трактати, написані в гуманістичному контексті школи Саламанки, суттєво розширили рамки юридичного дискурсу, зосередивши увагу на праві народів (*ius gentium*) та на межах суверенітету в умовах колоніальної експансії Нового Світу. Ф. де Віторія стверджував, що навіть у відносинах із некатолицькими народами діють об'єктивні правові норми, обґрунтовані розумом і загальними принципами справедливості, а не лише волею окремого монарха чи церкви. Такі ідеї сприяли розширенню концепції міжнародної юридичної спільноти та стали першим кроком у формуванні світоглядних основ міжнародного права як універсальної дисципліни.

Вершиною ранньомодерної школи природного права є постать Хьюго Гротіуса (1583–1645 pp.) – голландського юриста, гуманіста й дипломата, якого часто називають «батьком сучасного міжнародного права». Його фундаментальна праця *De jure belli ac pacis* (Grotius, 1625) стала переломним моментом в історії юридичної думки, оскільки вперше системно поєднала принципи природного права з узгодженими правилами поведінки для держав у війні та мирі. У ній Х. Гротіус обґрунтував, що існують «справедливі» причини для війни, що війна має морально-правові межі, і що поняття «справедливості» в міжнародних відносинах є необхідним елементом правової системи, навіть за відсутності наддержавного судового контролю. Окрім того, він висунув новаторські ідеї про універсальні права нейтралітетів, свободу

моря (*mare liberum*) та взаємні обов'язки держав, що пізніше стали визначальними у формуванні права морської торгівлі та міжнародної економічної взаємодії.

Теоретичні здобутки Х. Гротіуса мали величезний вплив не лише на розвиток міжнародних норм у XVII–XVIII століттях, але й на правову освіту в європейських університетах нового часу. Його праці поряд із працями таких мислителів, як Самюель фон Пуфендорф та Емер де Ваттель, ввійшли до програми юридичних факультетів (зокрема в Лейдені, Гаазі, Парижі й Оксфорді) як базові тексти, що формували професійний світогляд майбутніх дипломатів і юристів. Праця Е. де Ваттеля «Закон націй» (*The Law of Nations*) (Vattel, 1758) представляла логічне продовження традиції, започаткованої Х. Гротіусом, поєднуючи природне і позитивне право під егідою суверенної держави, що змусило пересмислити питання міжнародної відповідальності та природних прав у добу Просвітництва (Brierly, 2009).

Однією з ключових ознак ранньомодерного підходу було те, що право вже не розглядалося виключно як «внутрішній механізм» державної влади або теологічний набір норм: воно дедалі більше розширювалося як норма поведінки між рівними політичними спільнотами. Це відіграло важливу роль для розвитку дипломатичних практик, переговорів і укладення договорів, оскільки стандарти *ius gentium* та принципи природного права активно впливали на норми контрактної, торговельної та морської юстиції. Поява цих нових ідей стала невід'ємною складовою професійної підготовки юристів і дипломатів у Європі.

Просвітницько-класичний етап (друга половина XVII – початок XIX ст.) виступає логічним продовженням ранньомодерної природно-правової традиції. Якщо у XVI–XVII ст. міжнародно-правова думка формувалася переважно в межах теолого-філософського дискурсу, то у XVIII ст. вона набуває виразно світського, раціоналістичного й систематизованого характеру. Саме в цей період відбувається перехід від морально-теоретичних обґрунтувань *ius gentium* до більш чітко структурованої доктрини права

суверенних держав, що згодом стане основою університетського викладання міжнародного права в Європі.

Важливим історичним тлом цього етапу стала стабілізація європейської системи після укладення Вестфальського миру, що закріпила принципи територіального суверенітету та рівності держав. У XVIII столітті ці принципи вже не сприймалися як новація, а стали нормативною основою європейського міжнародного порядку. Відтак міжнародне право дедалі більше розглядалося як право незалежних і формально рівних держав, що вступають у взаємодію на підставі згоди, договорів та усталеної практики.

Центральною постаттю цього періоду є Емер де Ваттель – автор праці «Право народів» (Vattel, 1758), яка швидко стала одним із найвпливовіших трактатів з міжнародного права у Європі та Північній Америці. Е. де Ваттель, спираючись на традицію природного права, водночас надав їй нового, більш практичного спрямування. Він виходив із того, що держави подібні до індивідів у природному стані: вони є вільними, незалежними та рівними, а тому підпорядковуються нормам природного права, трансформованим у «право народів». На відміну від ранніх авторів, Е. де Ваттель значно більше уваги приділяв практичним питанням дипломатії, укладення договорів, нейтралітету, ведення війни та відповідальності держав. Його трактат фактично виконував функцію підручника й широко використовувався у навчальних програмах університетів XVIII–XIX ст. (Nussbaum, 1947; Koskenniemi, 2001).

У цей період відбувається суттєва трансформація самої природи міжнародно-правової науки. Якщо для ранньомодерних авторів характерною була універсалістська моральна аргументація, то у XVIII ст. дедалі більшого значення набуває позитивний елемент – фактична практика держав, дипломатичні прецеденти, двосторонні й багатосторонні договори. Право народів починає розумітися як результат поєднання природних принципів і згоди держав. Така інтелектуальна еволюція створила передумови для подальшого переходу до класичного позитивізму XIX століття.

Суттєвий вплив на розвиток міжнародно-правової думки справили також ідеї Просвітництва. Раціоналізм, віра в універсальність розуму та ідея прогресу сприяли формуванню уявлення про можливість створення впорядкованої системи міжнародних норм. Важливу роль у цьому контексті відіграли праці Самюеля фон Пуфендорфа (Pufendorf, 1672), який розвивав концепцію світського природного права, а також Іммануїла Канта, чия праця «До вічного миру» (Kant, 1795) запропонувала проєкт правового устрою міжнародної спільноти на основі федерації вільних держав. Хоча кантівська модель не була реалізована безпосередньо, вона заклала інтелектуальні основи майбутніх інституціональних форм міжнародного співробітництва.

Інституційно цей період характеризується поступовим оформленням міжнародного права як окремої навчальної дисципліни. Університети Німеччини, Нідерландів, Франції та Великої Британії почали включати курси «права народів» до програм юридичних факультетів. Відбувається відокремлення міжнародного права від теології та моральної філософії, формування перших спеціалізованих курсів і підручників. Саме у XVIII – на початку XIX століття міжнародне право набуває статусу академічної дисципліни, орієнтованої на підготовку державних службовців, дипломатів, військових юристів і радників монархів.

Зміст викладання на цьому етапі зосереджувався на таких питаннях, як: природа суверенітету, дипломатичні привілеї та імунітети, право війни та миру, морське право, договірне право, нейтралітет. Значна увага приділялася аналізу конкретних договорів і міжнародних конфліктів, що сприяло формуванню прикладної спрямованості підготовки. Таким чином, міжнародне право поступово перетворювалося з філософської дисципліни на практико-орієнтовану галузь юридичної освіти (Tuck, 1999).

Водночас цей період зберігав певні обмеження. Європоцентричний характер міжнародного права залишався домінуючим: «право народів» фактично застосовувалося передусім до європейських держав, тоді як колоніальні території розглядалися поза межами повної правосуб'єктності.

Однак навіть за таких умов саме у XVIII столітті закладається концептуальна основа універсалізації міжнародного права, що згодом стане визначальною для його подальшого розвитку.

Отже, просвітницько-класичний етап має вирішальне значення для генези професійної підготовки фахівців з міжнародного права. У цей період відбувається секуляризація дисципліни, систематизація її змісту, інституціоналізація викладання в університетах та формування практичної орієнтації навчання.

Етап класичного позитивізму (1815–1898 рр.) ознаменувався глибокою трансформацією міжнародного права, коли воно остаточно утвердилося як автономна юридична дисципліна з чітко окресленим предметом, методологією та інституційною базою викладання. Якщо просвітницька традиція поєднувала природно-правові ідеї з практикою держав, то класичний позитивізм XIX століття зосередився на праві як продукті волі суверенних держав, закріпленому в договорах, звичаях і усталеній практиці. Саме в цей період відбувається формалізація міжнародного права, його систематизація та перетворення на обов'язкову складову університетської юридичної освіти.

Історичним контекстом цього етапу стала післянаполеонівська перебудова європейського порядку, закріплена рішеннями Віденського Конгресу 1815 р. Віденська система сприяла формуванню механізмів колективної дипломатії та регулярних міждержавних консультацій, що стимулювало розвиток договірної практики. Міжнародне право дедалі більше ототожнювалося з нормами, які виникають із згоди держав, а не з універсальних моральних принципів. Суверенітет держави став центральною категорією юридичного аналізу, а принцип формальної рівності – ключовим елементом міжнародного правопорядку.

Класичний позитивізм виходив із того, що право існує лише там, де воно виражене в чітких нормах, створених компетентними суб'єктами. У міжнародному праві такими суб'єктами визнавалися виключно держави. Міжнародна правосуб'єктність інших акторів фактично заперечувалася або

зводилася до мінімуму. Такий державоцентричний підхід визначав і зміст навчальних курсів: основна увага приділялася договірному праву, питанням території, юрисдикції, дипломатичним імунітетам, правилам ведення війни, морському праву та відповідальності держав.

Однією з ключових фігур цього періоду був Ласса Оппенгейм, автор фундаментальної праці «Міжнародне право» (Oppenheim, 1905–1906), яка систематизувала позитивістський підхід і стала класичним університетським підручником. Хоча праця Л. Оппенгейма була опублікована на межі століть, вона підсумувала інтелектуальні тенденції XIX століття. Іншим впливовим теоретиком був Йоган Каспар Блунтшлі (Bluntschli, 1868), який зробив вагомий внесок у систематизацію міжнародного права та розвиток кодифікаційних ідей.

Важливою ознакою цього етапу стала інституціоналізація міжнародного права як академічної дисципліни. Університети Німеччини, Франції, Великої Британії та Італії запровадили окремі кафедри міжнародного права. Формуються спеціалізовані наукові товариства, публікуються перші системні журнали. У 1873 році було створено Інститут міжнародного права (Institut de Droit International) в Генті (Бельгія) – першу незалежну наукову організацію, присвячену розвитку й кодифікації міжнародного права. Того самого року виникла й Міжнародна асоціація права (International Law Association). Ці інституції сприяли уніфікації термінології, розвитку наукових стандартів та професіоналізації міжнародно-правової спільноти.

Кодифікаційний рух XIX століття став ще одним визначальним чинником. Хоча системна кодифікація міжнародного права відбудеться вже у XX ст., саме у XIX ст. з'являються перші масштабні міжнародні конвенції, що регулювали конкретні сфери: телеграфний зв'язок, поштові відносини, мореплавство, гуманітарне право. Особливе значення мали Гаазькі мирні конференції, які заклали підвалини сучасного міжнародного гуманітарного права та процедур мирного врегулювання спорів. Ці процеси вимагали фахівців нового типу – юристів, здатних працювати з багатосторонніми

договорами, вести переговори та здійснювати правовий аналіз міжнародних текстів (Grewe, 2012).

У методологічному плані позитивізм означав відмову від апеляції до природного права як джерела обов'язковості норм. Натомість пріоритет надавався формальним джерелам: договорам, звичаям і загальним принципам, визнаним державами. Такий підхід сприяв виробленню чіткої юридичної техніки, розмежуванню між правом і мораллю й підвищенню передбачуваності правового аналізу. Водночас він закріпив і певні обмеження: міжнародне право розглядалося як «європейський клуб», де повноправними суб'єктами визнавалися переважно «цивілізовані держави», що відображало колоніальний характер епохи.

З точки зору професійної підготовки фахівців, XIX століття стало періодом академізації міжнародного права. Воно остаточно інтегрується в університетські програми як окремий обов'язковий курс. Формується спеціалізація «міжнародне право», з'являються перші докторські дисертації, присвячені міжнародно-правовій проблематиці. Підручники й трактати стають стандартизованими, з'являється практика систематичного цитування судових рішень і дипломатичних документів. Таким чином, підготовка юристів-міжнародників набуває чіткої структурованості та професійної спрямованості (Shaw, 2017).

Класичний позитивізм також сприяв формуванню правничої культури, орієнтованої на формальний аналіз тексту, логічну послідовність аргументації та систематизацію норм. Саме ця традиція зберігається в сучасній юридичній освіті країн Європейського Союзу, де міжнародне право викладається як комплексна система норм із визначеними джерелами, суб'єктами та механізмами реалізації.

Отже, етап класичного позитивізму XIX століття відіграв ключову роль у перетворенні міжнародного права з інтелектуально-філософської доктрини на формалізовану юридичну дисципліну. Формалізація джерел права, державоцентризм, розвиток кодифікаційних процесів та інституційна

академізація викладання створили підґрунтя для подальшої еволюції міжнародного права у ХХ столітті та заклали професійні стандарти підготовки фахівців, які значною мірою зберігаються й дотепер.

Інституціонально-ліберальний етап (1899–1944 рр.) характеризувався глибокими трансформаціями в галузі міжнародного права. Кінець ХІХ століття продемонстрував обмеженість виключно договірної моделі міжнародного права. Інтенсивний розвиток міжнародної торгівлі, транспорту, телекомунікацій та колоніальна конкуренція між державами створили нові виклики, які потребували постійних механізмів координації. У цей період з'являються перші міжнародні адміністративні союзи (поштовий, телеграфний тощо), що фактично започаткували практику інституціоналізованого співробітництва.

Як наголошувалося вище, важливою віхою стали Гаазькі мирні конференції, які заклали підвалини сучасного міжнародного гуманітарного права та механізмів мирного врегулювання спорів. Гаазькі конференції вперше створили інституційний формат для регулярного багатостороннього правотворення, що виходило за межі традиційної двосторонньої дипломатії. Саме тут було засновано Постійний третейський суд, який став прообразом міжнародного судочинства ХХ століття.

Для юридичної освіти це означало розширення змісту навчальних курсів: поряд із договірним правом і питаннями суверенітету почали викладатися норми гуманітарного права, процедури арбітражу та принципи мирного врегулювання спорів. Міжнародне право перестало бути лише описом взаємодії держав – воно почало включати інституційні механізми та процесуальні елементи.

Перша світова війна стала глибоким потрясінням для класичної позитивістської парадигми. Вона продемонструвала неспроможність традиційних механізмів балансу сил та договірної дипломатії запобігти глобальному конфлікту. У відповідь на це в міжнародно-правовій думці посилювалися ліберальні та інституціоналістські тенденції.

У 1919 році було створено Лігу Націй – першу універсальну міжнародну організацію з чітко визначеною метою підтримання миру та розвитку співробітництва. У 1922 році розпочала роботу Постійна палата міжнародного правосуддя, яка забезпечила формування судової практики з міжнародно-правових питань. Вперше міжнародне право отримало постійний судовий орган, рішення якого стали предметом систематичного аналізу в академічних колах (Koskenniemi, 2001).

Для професійної підготовки це мало принципове значення. Юрист-міжнародник тепер мав орієнтуватися не лише в текстах договорів, а й у судовій аргументації, процедурних нормах, питаннях юрисдикції та відповідальності держав. Університетські програми почали включати аналіз судових рішень, що наблизило міжнародне право до моделі навчання, притаманної внутрішньодержавним правовим системам.

Початок ХХ століття характеризується подальшою інституціоналізацією міжнародно-правової науки. У 1915 році у Великій Британії було засновано «Товариство Гротіуса», яке публікувало наукові доповіді та сприяло формуванню професійної спільноти юристів-міжнародників. Активізувалося створення фахових наукових журналів, проведення конференцій та формування мережі міжнародних асоціацій (Simpson, 2004).

Міжнародне право дедалі більше викладалося як спеціалізована дисципліна з власною методологією. З'являються курси, присвячені міжнародним організаціям, міжнародному економічному праву, праву меншин, мандатній системі. Освіта стає більш практико-орієнтованою: майбутніх юристів готують до роботи в міжнародних установах, дипломатичних місіях та арбітражних органах.

Водночас зберігалася і спадщина позитивізму: право розглядалося як система норм, що виникають зі згоди держав. Однак, на відміну від ХІХ століття, держави вже діяли не ізольовано, а в межах міжнародних інституцій.

Таким чином, відбувається поєднання державоцентризму з інституціоналізмом.

Попри значні досягнення, міжвоєнний період виявив і вразливість нової системи. Економічна криза 1930-х років, зростання авторитарних режимів та агресивна зовнішня політика окремих держав підірвали авторитет Ліги Націй. Механізми колективної безпеки виявилися недостатньо ефективними, що зрештою призвело до Другої світової війни (Grewe, 2000).

Проте саме цей драматичний досвід став вирішальним для подальшої еволюції міжнародного права. Міжвоєнний період створив прецедент функціонування міжнародної організації універсального характеру, заклав основи міжнародного судочинства та підготував інтелектуальний ґрунт для післявоєнної системи колективної безпеки.

Можемо констатувати, що інституціонально-ліберальний етап має ключове значення для дослідження генези професійної підготовки фахівців з міжнародного права. Саме в цей період: міжнародне право набуває інституційного виміру; формується практика аналізу судових рішень; з'являється підготовка кадрів для міжнародних організацій; розширюється тематика викладання за рахунок гуманітарного та економічного права; відбувається остаточна професіоналізація міжнародно-правової спільноти.

Етап післявоєнної реконструкції (1945–1979 рр.) пов'язаний із докорінною перебудовою міжнародного правопорядку після Другої світової війни. Якщо міжвоєнний період продемонстрував обмеженість інституціонального лібералізму, то після 1945 року міжнародне право набуває нового – універсального, правозахисного та інтеграційного виміру. Цей період характеризується створенням глобальних і регіональних інституцій, формуванням системи міжнародного захисту прав людини та зародженням європейської інтеграції як особливої моделі наднаціонального правопорядку. Саме в цей час відбувається глибока трансформація змісту й методології професійної підготовки фахівців з міжнародного права в Європі.

Визначальною подією в цьому контексті стала поява Організації Об'єднаних Націй у 1945 році. Прийняття Статуту ООН заклало нову архітектуру міжнародного порядку, засновану на принципах колективної безпеки, заборони застосування сили та мирного врегулювання спорів. На відміну від Ліги Націй, нова організація мала ширшу універсальну підтримку й більш структуровану систему органів (Simma et al., 2012).

Паралельно з політико-безпековими механізмами розвивається система міжнародного судочинства. Міжнародний Суд ООН став правонаступником Постійної палати міжнародного правосуддя, а його практика почала активно інтегруватися у викладання міжнародного права. Аналіз судових рішень стає обов'язковим елементом університетських курсів, що сприяло підвищенню аналітичної глибини підготовки юристів.

Особливу роль у формуванні нової парадигми відіграли Нюрнберзький і Токійський трибунали, які заклали основи міжнародної кримінальної відповідальності фізичних осіб. Це означало відхід від виключного державоцентризму та включення індивіда до кола суб'єктів міжнародного права. Для правничої освіти це стало принципово новим виміром: міжнародне право більше не обмежувалося міждержавними відносинами, а охоплювало й кримінально-правові аспекти відповідальності.

Післявоєнний період ознаменувався гуманізацією міжнародного права. Прийняття Загальної декларації прав людини 1948 року стало ідейною основою формування універсальної системи прав людини. У європейському регіоні вирішальне значення мала Європейська конвенція з прав людини (European Convention on Human Rights, 1950), яка започаткувала ефективний механізм міжнародного судового контролю.

У 1959 році було створено Європейський суд з прав людини, рішення якого поступово стали інтегруватися до національних правових систем. Таким чином, міжнародне право почало безпосередньо впливати на внутрішнє законодавство держав. Це суттєво змінило зміст навчальних програм: міжнародне право прав людини стало окремим обов'язковим курсом, а аналіз

практики ЄСПЛ – невід’ємною складовою підготовки юристів у країнах Європи.

Найважливішою особливістю цього етапу стало зародження регіональної інтеграції в Західній Європі. У 1951 році створено Європейське співтовариство вугілля і сталі, а в 1957 році підписано Римський договір, у межах якого було засновано Європейське економічне співтовариство та Євратом. Вперше в історії виникла правова система, яка виходила за межі класичної міждержавної координації та наділялася наднаціональними рисами.

Судова практика Суду Європейських Співтовариств (нині – Суд Європейського Союзу) у справах *Van Gend en Loos* (1963) і *Costa v ENEL* (1964) закріпила принципи прямої дії та верховенства права Співтовариства. Це означало появу нового типу правового порядку, який поєднував елементи міжнародного та внутрішнього права.

Для системи професійної підготовки це мало фундаментальне значення. Університетські програми почали включати курси «права Європейських Співтовариств», що поступово переросли в окрему галузь – право Європейського Союзу. Міжнародне право в країнах Західної Європи перестало бути лише зовнішньополітичною дисципліною, воно стало частиною внутрішнього правового механізму.

Післявоєнний період характеризувався також активною кодифікацією норм. У 1947 році було укладено Генеральну угоду з тарифів і торгівлі (ГАТТ), що започаткувала сучасну систему міжнародної торгівлі. Створення Міжнародного валютного фонду та Світового банку розширило сферу міжнародного економічного регулювання.

У 1960–1970-ті роки Комісія міжнародного права ООН активно працювала над кодифікацією ключових галузей: дипломатичного права, права міжнародних договорів, консульського права. Прийняття Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року стало важливою віхою систематизації джерел міжнародного права (Weiler, 1991).

У навчальному процесі це означало зростання ролі міжнародного економічного права та кодифікованих конвенцій. Юристи повинні були опанувати складні багатосторонні тексти, аналізувати механізми імплементації та враховувати взаємодію міжнародного й внутрішнього права (Cassese, 2005).

Таким чином, можемо констатувати, що досліджуваний період став якісно новим етапом у розвитку міжнародного права та його викладання. Він заклав підвалини сучасної моделі професійної підготовки фахівців з міжнародного права в країнах Європейського Союзу, яка ґрунтується на поєднанні міжнародного, регіонального та національного правопорядків. Саме в цей період міжнародне право перестає бути виключно міждержавною дисципліною і перетворюється на багаторівневу систему норм, що безпосередньо впливають на внутрішні правові системи та формують новий тип правничої професії.

Наступні етапи генези професійної підготовки фахівців з міжнародного права в країнах Європи пов'язані з процесами європеїзації, глобалізації та формування багаторівневого правового простору. Якщо післявоєнний період заклав інституційні та нормативні основи сучасного міжнародного порядку, то з 1980-х років розпочинається якісно нова фаза – інтеграція міжнародного, регіонального та національного права в єдину взаємопов'язану систему.

Етап європеїзації та глобалізації (1980 – 2009 рр.) позначився поглибленням компетенцій Європейських Співтовариств, а згодом утворенням Європейською Союзу, що ознаменував перехід від економічної співпраці до політико-правової інтеграції. Розвиток спільної зовнішньої та безпекової політики, простору свободи, безпеки і правосуддя, а також поступова конституціоналізація права ЄС змінили уявлення про межі міжнародного права.

Паралельно відбувається глобалізація правового простору: зростає роль міжнародної торгівлі, що інституціоналізується в межах Всесвітньої організації торгівлі; розширюється система міжнародного захисту прав

людини; посилюється регулювання у сферах довкілля, фінансів, транскордонної безпеки. Університетські програми реагують на ці процеси розширенням спеціалізацій: з'являються курси міжнародного економічного права, права ЄС, права міжнародних організацій, міжнародного кримінального права (Alter, 2014).

Характерною рисою цього періоду стає інтеграція судової практики Суду Європейського Союзу (Court of Justice of the European Union) та Європейського суду з прав людини (European Court of Human Rights) у навчальний процес. Освіта набуває міждисциплінарного характеру, поєднуючи міжнародне право, право ЄС, порівняльне право та європейські студії (Craig & de Búrca, 2020; De Búrca & Weiler, 2001). Таким чином, формується новий тип фахівця – юрист, здатний працювати в умовах переплетення правових рівнів.

На початку XXI століття міжнародне право функціонує у складному багаторівневому середовищі, де співіснують глобальні, регіональні та наднаціональні режими. Ратифікацією Лісабонського договору (European Union, 2007) (набрав чинності у 2009 р.) завершилося інституційне оформлення ЄС як правового порядку зі значною зовнішньою правосуб'єктністю (Craig & de Búrca, 2020). Водночас активізується участь Союзу в міжнародних організаціях, укладенні змішаних угод та формуванні глобальних стандартів.

Сучасний етап (2010 р. – дотепер) характеризується фрагментацією міжнародного права, зростанням ролі спеціалізованих режимів (торговельного, екологічного, правозахисного, безпекового), а також посиленням взаємодії між міжнародними та національними судами. Освітні програми в країнах ЄС дедалі більше орієнтуються на підготовку юристів до роботи в умовах нормативного плюралізму, транснаціонального регулювання та цифровізації правових процесів.

Отже, аналіз генези професійної підготовки фахівців з міжнародного права дозволяє виокремити сім послідовних етапів її розвитку:

ранньомодерний, просвітницько-класичний, етап класичного позитивізму, інституціонально-ліберальний, етап післявоєнної реконструкції, етап європеїзації та глобалізації, а також сучасний етап. Кожен із них відображає не лише еволюцію міжнародного правопорядку, але й відповідні зміни у змісті, методах та цілях підготовки фахівців з міжнародного права. Від філософсько-теологічних лекцій у межах природно-правової традиції до спеціалізованих академічних програм, що охоплюють міжнародне, європейське та транснаціональне право, розвиток освітніх моделей перебував у тісному взаємозв'язку з трансформацією міжнародних інституцій, джерел права, механізмів міжнародного правосуддя та розширенням кола суб'єктів міжнародних відносин. Таким чином, історична еволюція міжнародного права безпосередньо зумовила формування сучасної системи професійної підготовки фахівців у цій галузі.

Висновки до розділу 1

У розділі схарактеризовано стан розробленості проблеми, концептуальні засади та генезу професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що проблема професійної підготовки фахівців з міжнародного права в науковому дискурсі досліджується комплексно та охоплює низку взаємопов'язаних аспектів, зокрема історичний, нормативно-правовий, професійно-педагогічний, компаративний та інтеграційний. У межах історичного аспекту простежено еволюцію професійної підготовки фахівців з міжнародного права в контексті розвитку означеної галузі та відповідної трансформації системи юридичної освіти. Нормативно-правовий аспект пов'язаний із аналізом міжнародних, європейських і національних правових актів, що визначають засади організації юридичної освіти та підготовки фахівців у сфері міжнародного права. Професійно-педагогічний вимір досліджень зосереджується на змісті,

структурі та методах формування професійних компетентностей майбутніх юристів-міжнародників. Компаративний підхід передбачає зіставлення національних моделей підготовки фахівців із досвідом інших країн, що дає можливість виявити ефективні практики організації професійної підготовки фахівців з міжнародного права. Інтеграційний аспект відображає вплив процесів європейської інтеграції та глобалізації на трансформацію системи професійної підготовки фахівців з міжнародного права, зокрема через гармонізацію освітніх стандартів, розвиток академічної мобільності та розширення міжнародного співробітництва у сфері юридичної освіти.

Аналіз концептуальних засад професійної підготовки фахівців з міжнародного права в країнах Європейського Союзу засвідчив, що її формування відбувається під впливом складної системи взаємодії міжнародного, європейського та національного правових порядків, а також сучасних підходів до освітньої політики. Ключовим теоретико-методологічним підґрунтям цього процесу виступає концепція трансферу освітньої політики, яка передбачає використання знань про інституційні моделі, політичні рішення та механізми їх реалізації, сформовані в одному управлінському або освітньому середовищі, для розроблення та вдосконалення політик в іншому контексті. У межах дослідження встановлено, що концептуальні засади підготовки фахівців з міжнародного права в державах-членах ЄС ґрунтуються на таких принципах, як пріоритет договірних форм співпраці, взаємодія внутрішнього та міжнародного права, принцип субсидіарності, умовність, багаторівневе врядування та інструментальне використання міжнародно-правових механізмів у процесі інтеграції. Зазначені підходи визначають зміст і структуру освітніх програм, які спрямовані не лише на опанування класичних доктрин міжнародного права, а й на формування системного розуміння функціонування права Європейського Союзу, механізмів укладення та імплементації міжнародних угод, а також особливостей взаємодії різних рівнів правового регулювання. У результаті формується інтегрована, багаторівнева модель професійної

підготовки, що забезпечує розвиток компетентностей, необхідних для діяльності юристів у сучасному європейському та глобальному правовому просторі.

У ході дослідження розкрито генезу професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу, що дозволило виокремити сім послідовних етапів її розвитку: ранньомодерний (XVI – перша половина XVII ст.), просвітницько-класичний (друга половина XVII – початок XIX ст.), етап класичного позитивізму (1815–1898 рр.), інституціонально-ліберальний (1899–1944 рр.), етап післявоєнної реконструкції (1945–1979 рр.), етап європеїзації та глобалізації (1980–2009 рр.) та сучасний етап (2010 р. – дотепер). Установлено, що еволюція професійної підготовки фахівців з міжнародного права відбувалася в тісному взаємозв'язку з трансформацією міжнародного правопорядку, розвитком міжнародних інституцій, змінами в системі джерел міжнародного права та поглибленням інтеграційних процесів у Європі. Кожен із виокремлених етапів характеризується специфічними підходами до змісту, форм і методів юридичної освіти: від домінування природно-правових і філософських підходів у ранньомодерний період до формування інституціоналізованої, міждисциплінарної та багаторівневої моделі підготовки фахівців у сучасному глобалізованому правовому середовищі. Визначена періодизація дає змогу простежити закономірності розвитку міжнародно-правової освіти та окреслити історичні передумови формування сучасної моделі професійної підготовки фахівців з міжнародного права в країнах Європейського Союзу.

Зміст розділу висвітлено в таких публікаціях автора (Товстуха, 2022; 2023а; 2025г; 2026).

РОЗДІЛ 2

НОРМАТИВНІ, ЗМІСТОВІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З МІЖНАРОДНОГО ПРАВА В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

2.1. Нормативні засади професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу

У межах аналізу нормативних засад професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу вважаємо за доцільне звернутися до національних особливостей державного регулювання юридичної освіти. Хоча загальноєвропейські підходи до організації вищої освіти формуються в межах Болонського процесу та відповідних політик Європейського Союзу (детально розглянуті нами в п.1.2), ключові механізми регулювання освітніх програм, структури підготовки юристів та вимог до професійної кваліфікації визначаються насамперед на рівні національного законодавства.

З огляду на це для аналізу було обрано досвід окремих держав-членів Європейського Союзу (Німеччини, Франції, Італії, Нідерландів та Польщі), що репрезентують різні моделі організації та нормативного забезпечення юридичної освіти: від традиційної континентальної моделі з високим рівнем державного контролю до більш децентралізованих систем із широкою автономією університетів. Крім того, зазначені держави мають значний досвід реформування вищої освіти в контексті європейської інтеграції, що робить їхній досвід важливим для порівняльного аналізу.

Перш ніж перейти безпосередньо до розгляду нормативних актів, що регламентують професійну підготовку фахівців з міжнародного права в обраних для аналізу країнах, наголосимо, що нормативне регулювання юридичної освіти в країнах Європейського Союзу значною мірою формується під впливом загальноєвропейських освітніх політик та інструментів,

спрямованих на гармонізацію систем вищої освіти. Ключову роль у цьому процесі відіграє Болонський процес, започаткований підписанням Болонської декларації у 1999 році. Його основною метою стало створення Європейського простору вищої освіти (European Higher Education Area – EHEA), який покликаний забезпечити сумісність національних освітніх систем, підвищити мобільність здобувачів освіти і викладачів та зміцнити конкурентоспроможність європейської освіти у глобальному масштабі (*European Commission, 2020*).

Європейський простір вищої освіти офіційно було сформовано у 2010 році як результат багаторічних реформ, спрямованих на забезпечення більшої узгодженості та взаємної сумісності систем вищої освіти різних країн. Однією з його ключових цілей є створення прозорих і порівнюваних освітніх структур, що дозволяє спростити академічну мобільність і взаємне визнання дипломів та періодів навчання між університетами різних держав (*Council of Europe. European Higher Education Area*). Однією з основних інституційних характеристик реформ, започаткованих у межах Болонського процесу, стало впровадження трирівневої структури вищої освіти, яка складається з бакалаврського, магістерського та докторського циклів. Така структура сприяє порівнюваності освітніх програм у різних країнах і забезпечує поступову академічну спеціалізацію студентів. У більшості європейських країн перший цикл (бакалаврат) триває щонайменше три роки і передбачає накопичення 180–240 кредитів Європейської системи трансферу та накопичення кредитів (ECTS). Другий цикл (магістратура) зазвичай становить 60–120 кредитів, тоді як третій цикл передбачає підготовку доктора філософії або доктора наук і, як правило, триває близько трьох років (*Qualifications Framework in The European Higher Education Area – QF EHEA*).

Важливим елементом нормативної архітектури європейської системи вищої освіти є також забезпечення університетської автономії. У більшості держав Європейського Союзу університети мають право самостійно формувати освітні програми, визначати зміст навчальних дисциплін і методи

навчання, а також брати участь у міжнародних освітніх і наукових проєктах. Водночас така автономія поєднується з державним регулюванням і системами забезпечення якості освіти, що дозволяє зберігати баланс між академічною свободою та суспільною відповідальністю закладів вищої освіти.

Однією з ключових складових європейської освітньої політики є розвиток систем забезпечення якості та акредитації освітніх програм. У рамках Болонського процесу були сформовані спільні стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості освіти в Європейському просторі вищої освіти (*Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area – ESG*, 2015). На національному рівні ці стандарти реалізуються через діяльність акредитаційних агентств та органів зовнішнього контролю якості, які оцінюють відповідність освітніх програм встановленим вимогам.

Суттєвим нормативним інструментом, що забезпечує академічну мобільність і взаємне визнання дипломів, є Конвенція про визнання кваліфікацій, що належать до вищої освіти в Європейському регіоні (*Lisbon Recognition Convention*), підписана у 1997 році під егідою Ради Європи та ЮНЕСКО. Цей документ є основним міжнародно-правовим актом у сфері академічного визнання кваліфікацій і передбачає справедливі та прозорі процедури оцінювання дипломів і періодів навчання, здобутих в інших країнах (*Council of Europe. Lisbon Recognition Convention*).

Ще одним важливим інструментом гармонізації освітніх систем є Європейська рамка кваліфікацій (*European Qualifications Framework – EQF*), яка створена для забезпечення порівнюваності освітніх рівнів у різних країнах та охоплює вісім рівнів кваліфікацій, що описуються через результати навчання, зокрема знання, навички та рівень автономії й відповідальності. Така система дозволяє співвідносити національні освітні кваліфікації з єдиною європейською шкалою та сприяє прозорості освітніх систем.

Водночас, для глибшого розуміння нормативних засад підготовки фахівців з міжнародного права доцільно звернутися до аналізу особливостей

державного регулювання юридичної освіти в окремих країнах Європейського Союзу.

Німеччина є однією з ключових держав Європейського Союзу, досвід якої у сфері юридичної освіти має значний вплив на формування континентальної моделі підготовки фахівців з міжнародного права. Система юридичної освіти цієї країни характеризується високим рівнем державного регулювання та чітко структурованою процедурою професійної підготовки, що поєднує університетське навчання з обов'язковими державними іспитами та практичною підготовкою.

Нормативні засади підготовки юристів у Німеччині визначаються передусім Законом про суддів (*Deutsches Richtergesetz (DRiG)*, 1972), який установлює загальні вимоги до підготовки означених фахівців і порядок набуття кваліфікації, що дає право обіймати суддівські посади. Саме цей закон визначає основні етапи юридичної освіти та процедуру проведення державних іспитів. Зокрема, положення Ст. 5–5d цього закону регламентують структуру юридичної підготовки, включаючи університетське навчання, державні іспити та практичний підготовчий період.

Другим важливим нормативним джерелом є Рамковий закон про вищу освіту (*Hochschulrahmengesetz (HRG)*, 1976), який визначає загальні принципи організації університетської освіти у Федеративній Республіці Німеччина. Хоча цей акт встановлює базові вимоги до структури освітніх програм і функціонування університетів, конкретні правила організації юридичної освіти детально регулюються законами окремих федеральних земель (*Juristenausbildungsgesetze*), що відображає федеративний характер німецької системи управління освітою.

Характерною рисою німецької моделі є дуальна структура підготовки юристів, яка поєднує академічне навчання в університеті з практичною підготовкою під контролем держави. Перший етап передбачає вивчення права в університеті, яке зазвичай триває чотири-п'ять років і охоплює основні галузі права, зокрема цивільне, кримінальне та публічне право. Метою цього

етапу є підготовка до складання першого державного іспиту (Erste Juristische Prüfung або Erstes Staatsexamen), що оцінює рівень теоретичної правничої підготовки здобувачів освіти (European Commission, 2014).

Перший державний іспит складається з двох частин: державної письмової та усної перевірки знань із обов'язкових дисциплін і університетського іспиту зі спеціалізації. Результати цих компонентів формують підсумкову оцінку, причому державна частина становить основну частку загального результату.

Після успішного складання першого державного іспиту випускники переходять до другого етапу підготовки – юридичного стажування (Referendariat), яке триває приблизно два роки. Цей етап має практичний характер і включає роботу в різних юридичних установах, зокрема в судах, прокуратурі, органах державного управління та адвокатських конторах. Така система дозволяє майбутнім юристам набути практичних навичок застосування права в реальних професійних умовах.

Завершальним етапом юридичної підготовки є другий державний іспит (Zweites Staatsexamen), який оцінює здатність кандидатів застосовувати правові знання на практиці. Успішне складання цього іспиту надає так звану «кваліфікацію для суддівської посади» (Befähigung zum Richteramt), що відкриває доступ до основних юридичних професій – судді, прокурора, адвоката або нотаріуса (Garben, 2017).

Таким чином, німецька модель юридичної освіти поєднує університетську академічну підготовку з обов'язковими державними іспитами та тривалим практичним стажуванням. Така система забезпечує високий рівень професійної підготовки фахівців у галузі права й дозволяє поєднати фундаментальні теоретичні знання з практичними навичками правозастосування, що є важливим для підготовки фахівців, здатних працювати як у національній, так і в міжнародній правовій сфері.

Наступна країна – Франція – є однією з провідних держав Європейського Союзу з давніми традиціями правничої освіти та розвиненою системою

державного регулювання вищої школи. Її досвід є показовим для аналізу нормативних засад підготовки фахівців у галузі права, оскільки французька модель характеризується високим рівнем централізації управління освітою й чіткою нормативною регламентацією структури освітніх програм.

Основні правові засади функціонування системи вищої освіти у Франції визначає Кодекс освіти (*Code de l'éducation, 2000*), який установлює загальні принципи організації освітнього процесу, структуру освітніх ступенів, повноваження державних органів у сфері освіти та вимоги до освітніх програм. Цей нормативний акт закріплює провідну роль держави у формуванні освітньої політики, визначенні стандартів підготовки фахівців та забезпеченні якості освітніх програм. Відповідно до положень Кодексу освіти, Міністерство вищої освіти та наукових досліджень Франції здійснює координацію освітньої діяльності університетів, затверджує навчальні програми та контролює їх відповідність національним освітнім стандартам (*Code de l'éducation, 2000*).

Структура юридичної освіти у Франції відповідає загальноєвропейській трирівневій системі підготовки фахівців, сформованій у межах Болонського процесу. Вона передбачає послідовне здобуття ступенів *Licence*, *Master* та *Doctorat*, що відповідають бакалаврському, магістерському та докторському рівням вищої освіти. Перший цикл навчання – *Licence en droit* – зазвичай триває три роки і забезпечує фундаментальну підготовку з основних галузей права, зокрема цивільного, кримінального, адміністративного та міжнародного права. Другий цикл – *Master en droit* – передбачає поглиблену спеціалізацію здобувачів освіти в певній галузі юридичної науки, зокрема у сфері міжнародного або європейського права. Третій цикл – *Doctorat en droit* – орієнтований на науково-дослідну діяльність та підготовку висококваліфікованих науковців і викладачів у галузі права (*Code de l'éducation, 2000; European Commission, 2014*).

Характерною рисою французької системи юридичної освіти є поєднання університетської академічної підготовки з професійною підготовкою у

спеціалізованих установах. Після завершення магістерського рівня випускники можуть продовжити професійну підготовку залежно від обраної юридичної професії. Зокрема, підготовка майбутніх суддів і прокурорів здійснюється в Національній школі магістратури (*École nationale de la magistrature*), яка функціонує під егідою Міністерства юстиції Франції та забезпечує спеціалізовану практичну підготовку кандидатів на суддівські посади.

Підготовка адвокатів здійснюється в регіональних центрах професійної підготовки адвокатів (*Centres régionaux de formation professionnelle des avocats*), де майбутні юристи проходять спеціалізоване навчання та стажування. Після завершення навчання кандидати складають професійний іспит і отримують право на здійснення адвокатської діяльності (Merryman, Pérez-Perdomo, 2007).

Таким чином, французька модель підготовки юристів поєднує централізоване державне регулювання системи вищої освіти з чітко визначеною структурою академічних і професійних етапів юридичної підготовки. Така система забезпечує узгодженість освітніх стандартів на національному рівні та сприяє формуванню висококваліфікованих фахівців, здатних здійснювати професійну діяльність як у національному, так і в міжнародному правовому середовищі.

Італія є однією з провідних держав Європейського Союзу з усталеними традиціями професійної підготовки фахівців у галузі права та значним досвідом реформування системи вищої освіти в контексті європейської інтеграції. Вибір цієї країни для аналізу в межах нашої роботи зумовлений тим, що її модель регулювання юридичної освіти поєднує державне нормативне регулювання з відносно широкою автономією університетів у формуванні освітніх програм і організації освітнього процесу.

Нормативні засади функціонування системи вищої освіти в Італії визначаються низкою законодавчих актів, серед яких ключове значення мають Міністерський декрет № 270/2004 (Ministerial Decree No. 270/2004) та Закон №

240 від 2010 року (Law No. 240/2010), відомий як реформа Джельміні. Міністерський декрет № 270/2004 встановлює основні принципи організації університетської освіти, зокрема структуру освітніх циклів, вимоги до освітніх програм та порядок присудження академічних ступенів. Він був прийнятий у контексті імплементації положень Болонського процесу та спрямований на гармонізацію італійської системи вищої освіти з європейськими стандартами (*Ministerial Decree No. 270/2004*).

Відповідно до положень цього нормативного акту, система вищої освіти Італії базується на трирівневій структурі підготовки фахівців – бакалаврському, магістерському та докторському рівнях. Водночас юридична освіта має певну специфіку, оскільки в багатьох університетах реалізується у формі інтегрованої магістерської програми (*Laurea Magistrale in Giurisprudenza*) тривалістю п'ять років, яка поєднує базову та спеціалізовану підготовку майбутніх юристів. Така модель дозволяє забезпечити послідовне вивчення фундаментальних галузей права та поступове поглиблення спеціалізації, зокрема у сфері міжнародного та європейського права (*Ministerial Decree No. 270/2004*; Garben, 2017).

Важливим етапом реформування системи вищої освіти в Італії стало прийняття Закону № 240/2010, який передбачав модернізацію структури університетського управління, посилення механізмів забезпечення якості освіти та підвищення ефективності діяльності закладів вищої освіти. Реформа Джельміні спрямовувалася на підвищення прозорості системи університетського управління, удосконалення процедур акредитації освітніх програм і посилення ролі державних органів у контролі якості освіти (*Law No. 240/2010*).

Важливою складовою нормативного регулювання юридичної освіти в Італії є система державної акредитації освітніх програм, що здійснюється за участю Національного агентства з оцінювання університетів і дослідницьких установ (*Agenzia Nazionale di Valutazione del Sistema Universitario e della Ricerca – ANVUR*). Це агентство відповідає за зовнішнє оцінювання якості

освітніх програм, наукової діяльності університетів і ефективності їхнього управління. Відповідно до встановлених процедур університети повинні регулярно проходити акредитацію освітніх програм, що забезпечує відповідність навчальних планів національним і європейським стандартам якості освіти.

Таким чином, італійська модель юридичної освіти характеризується поєднанням державного регулювання з університетською автономією у формуванні освітніх програм. Установлення єдиних національних стандартів підготовки юристів поєднується з можливістю університетів адаптувати навчальні плани до сучасних вимог правничої професії та розвитку міжнародного правового середовища.

Нідерланди є однією з держав Європейського Союзу, система вищої освіти якої характеризується високим рівнем гнучкості та значною автономією університетів. Досвід цієї країни є показовим для аналізу нормативних засад професійної підготовки фахівців у галузі права, оскільки нідерландська модель поєднує державне регулювання з широкими можливостями закладів вищої освіти самостійно формувати зміст і структуру освітніх програм, у тому числі у сфері міжнародного права.

Основні правові засади функціонування системи вищої освіти в Нідерландах визначає Закон про вищу освіту і наукові дослідження (*Higher Education and Research Act – Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek, WHW*), прийнятий у 1992 році. Цей нормативний акт установлює загальні принципи організації вищої освіти, регламентує структуру освітніх програм, порядок акредитації та забезпечення якості освіти, а також визначає повноваження університетів і державних органів у сфері освітньої політики (*Higher Education and Research Act, 1992*). Закон закріплює значну академічну автономію університетів, надаючи їм право самостійно визначати зміст освітніх програм, методи викладання та напрями наукових досліджень.

Відповідно до положень цього Закону система вищої освіти Нідерландів функціонує в межах трирівневої структури, що відповідає стандартам

Болонського процесу. Освітні програми можуть реалізовуватися на бакалаврському, магістерському та докторському рівнях вищої освіти. На бакалаврському рівні здобувачі отримують базову юридичну освіту, яка охоплює основні галузі права, включаючи міжнародне та європейське право. Магістерські програми передбачають більш вузьку спеціалізацію, зокрема в таких галузях, як міжнародне публічне право, міжнародне економічне право або право Європейського Союзу (Garben, 2017).

Характерною особливістю нідерландської системи юридичної освіти є її виражена міжнародна орієнтація. Університети активно розробляють та реалізують англійськомовні освітні програми, орієнтовані на підготовку фахівців для роботи в міжнародному правовому середовищі. Значна кількість магістерських програм у галузі міжнародного права викладається англійською мовою, що сприяє залученню іноземних студентів і розвитку міжнародної академічної мобільності.

Важливою складовою нормативного регулювання вищої освіти в Нідерландах є система забезпечення якості освітніх програм. Відповідно до положень Закону про вищу освіту і наукові дослідження, акредитація освітніх програм здійснюється Нідерландсько-фламандською акредитаційною організацією (Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie – NVAO), яка оцінює відповідність освітніх програм установленим стандартам якості. Така система зовнішнього контролю дозволяє поєднати академічну автономію університетів із забезпеченням високих стандартів освіти.

Отже, можемо констатувати, що модель підготовки фахівців у галузі права, зокрема й міжнародного, у Нідерландах характеризується поєднанням державного нормативного регулювання з широкою автономією університетів у формуванні освітніх програм, що є характерним і для інших країн Європейського Союзу, аналізованих нами вище. Гнучкість освітньої системи, міжнародна спрямованість навчальних програм і використання англійської мови як мови викладання сприяють підготовці юристів-міжнародників,

здатних ефективно працювати в умовах глобалізованого правового середовища.

Переходячи до розгляду нормативних засад професійної підготовки фахівців з міжнародного права в Республіці Польща, зауважимо, що ця країна становить особливий науковий інтерес, оскільки її система юридичної освіти зазнала суттєвої модернізації після вступу країни до Європейського Союзу у 2004 році. Реформування польської системи вищої освіти було спрямоване на інтеграцію до Європейського простору вищої освіти, гармонізацію освітніх стандартів із вимогами Болонського процесу та підвищення якості професійної підготовки фахівців.

Основні нормативно-правові засади функціонування системи вищої освіти Польщі визначає Закон «Про вищу освіту і науку» (Law on Higher Education and Science), ухвалений у 2018 році. Цей нормативний акт, відомий також як «Конституція для науки» (Konstytucja dla Nauki), встановлює загальні принципи організації освітнього процесу, структуру академічних ступенів, систему фінансування університетів та механізми забезпечення якості вищої освіти (*Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*, 2018). Закон передбачає модернізацію університетського управління, посилення наукової складової освітніх програм і розширення автономії закладів вищої освіти у формуванні навчальних планів.

Аналіз нормативних документів Республіки Польща дозволив констатувати, що система вищої юридичної освіти в країні функціонує відповідно до стандартів Болонського процесу, що передбачають трирівневу структуру підготовки фахівців – бакалаврський, магістерський та докторський (PhD) рівні. Водночас у сфері юридичної освіти зберігається традиційна інтегрована магістерська програма (*jednolite studia magisterskie*) тривалістю п'ять років, яка забезпечує комплексну підготовку майбутніх юристів. У межах таких програм здобувачі вищої освіти здобувають фундаментальні знання з основних галузей права, а також мають можливість спеціалізуватися, зокрема, у сфері міжнародного та європейського права (Kwiek, 2018).

Важливою складовою системи забезпечення якості вищої юридичної освіти в Польщі є діяльність Польської акредитаційної комісії (Polska Komisja Akredytacyjna). Цей незалежний орган здійснює зовнішнє оцінювання освітніх програм, перевіряє їх відповідність національним освітнім стандартам та надає рекомендації щодо вдосконалення освітнього процесу. Акредитаційні процедури спрямовані на забезпечення високого рівня якості освітніх програм і їх відповідності європейським стандартам вищої освіти.

Також варто наголосити, що після вступу Польщі до Європейського Союзу значну увагу було приділено також розвитку міжнародного компонента юридичної освіти. Університети активно впроваджують програми академічної мобільності, розширюють співпрацю з європейськими університетами та розробляють освітні програми, орієнтовані на вивчення міжнародного та європейського права. Така інтеграція сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти компетентностей, необхідних для професійної діяльності в умовах сучасного європейського правового простору.

Отже, система професійної підготовки юристів, зокрема й фахівців з міжнародного права, у Польщі характеризується поєднанням державного регулювання системи вищої освіти з поступовим розширенням автономії університетів, а також активною інтеграцією до європейського освітнього простору. Реалізація реформ, закріплених у Законі «Про вищу освіту і науку» 2018 року, сприяє модернізації юридичної освіти та підготовці фахівців, здатних працювати як у національній, так і в міжнародній правовій сфері.

Таким чином, проведений аналіз засвідчує, що нормативні засади професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу характеризуються поєднанням наднаціональних орієнтирів і виразної національної специфіки. Незважаючи на уніфікаційний вплив загальноєвропейських освітніх політик, саме національні правові системи визначають зміст, структуру та механізми реалізації освітніх програм, а також вимоги до професійної кваліфікації майбутніх юристів. Водночас спільною тенденцією для досліджених країн є

орієнтація на забезпечення якості юридичної освіти, її практичної спрямованості, а також відповідності сучасним викликам міжнародного правового середовища.

2.2. Змістові засади професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу

Переходячи до розгляду змістових засад професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу, наголосимо, що основну увагу буде зосереджено на освітніх програмах бакалаврського та магістерського рівнів, що реалізуються у провідних університетах ЄС та орієнтовані на підготовку фахівців у сфері міжнародного, європейського та порівняльного права. Для дослідження було відібрано освітні програми окремих університетів, які репрезентують показовий досвід організації міжнародно-правової освіти, демонструють інноваційні підходи до структурування навчального змісту, міждисциплінарність підготовки та активну інтеграцію міжнародного й європейського компонентів у навчальні плани. Крім того, обрані програми відображають кращі практики європейської юридичної освіти, характеризуються високим рівнем міжнародної академічної співпраці, використанням сучасних освітніх технологій та орієнтацією на формування професійних компетентностей, необхідних для діяльності юристів у багаторівневому правовому просторі Європи. Аналіз їхнього змісту дає змогу виявити ключові структурні елементи підготовки фахівців з міжнародного права, особливості формування навчальних модулів, співвідношення теоретичної та практичної складових, а також роль міждисциплінарної підготовки у формуванні професійних компетентностей.

У цьому контексті показовим є досвід реалізації програми підготовки бакалаврів у галузі міжнародного права «Студії з порівняльного, європейського та міжнародного права» (Comparative, European and International Legal Studies – CEILS) Університету Тренто, Італія (*Università di*

Trento. Bachelor's Degree in Comparative, European and International Legal Studies).

Досліджувана бакалаврська програма викладається англійською мовою і розроблена з метою надання здобувачам широкого спектру знань у галузі міжнародної юридичної освіти, що охоплює порівняльне, європейське, міжнародне та транснаціональне право. Мета освітньої програми – підготувати здобувачів вищої освіти до складнощів глобального правового середовища, запропонувавши міцну академічну базу та практичний міждисциплінарний підхід.

Програма CEILS розрахована на три роки, її ліцензований обсяг дозволяє зарахувати 75 вступників, включаючи спеціальну квоту для кандидатів з країн, що не входять до Європейського Союзу. Стипендії можуть бути присуджені за особливі досягнення здобувачам вищої освіти з країн, що не входять до ЄС, на основі їхніх вступних балів. Програма пропонує автентичне міжнародне навчальне середовище, де викладають італійські та іноземні професори, які мають значний досвід викладання та досліджень в установах по всій Європі та за її межами. Цей мультикультурний викладацький склад у поєднанні з різноманітним студентським складом забезпечує здобувачам вищої освіти занурення в глобальне освітнє середовище, яке фокусується на діалозі, критичному мисленні та академічній досконалості.

Освітня програма ретельно розроблена з метою збалансування основних юридичних дисциплін із порівняльними та міжнародними перспективами. Здобувачі вищої освіти починають навчання з базових курсів, таких як «Порівняльні правові системи», «Право Європейського Союзу» та «Римські основи європейського права». У міру просування вони заглиблюються в більш спеціалізовані галузі, включаючи міжнародне право, кримінальне право та міжнародний захист основних прав. На випускному курсі здобувачі вивчають прикладні юридичні теми, такі як «Бізнес і корпоративне право», «Адміністративне право» та «Цивільний судовий процес у порівняльній

перспективі», а також обирають факультативні курси, такі як «Колізія законів» або «Конкурентне право». Академічний шлях завершується написанням кваліфікаційної роботи, що відображає набуті протягом навчання за цією освітньою програмою дослідницькі навички.

Освітня програма CEILS є практикоорієнтованою. Здобувачі вищої освіти заохочуються до участі у стажуваннях, насамперед у міжнародних установах, і навчають юридичному письму та використанню інформаційних технологій, що мають відношення до юридичних досліджень та практики. Невеликі за розміром академічні групи сприяють тісній взаємодії між студентами та викладачами, що сприяє індивідуальному навчанню та наставництву.

Випускники програми CEILS добре підготовлені до професійної діяльності в галузі права, міжнародних відносин, державної політики та здійснення наукових досліджень. Їхня підготовка спрямована на формування компетентностей, необхідних для професійної діяльності на посадах юридичних радників, аналітиків у сфері публічної політики, а також фахівців у неурядових організаціях, міжнародних інституціях і транснаціональних корпораціях. Водночас освітня програма створює ґрунтовну академічну основу для продовження юридичної освіти на наступних рівнях як в Італії, так і в інших країнах. Завдяки міждисциплінарній освітній програмі, міжнародній спрямованості та високій академічній репутації, програма CEILS в Університеті Тренто виділяється як динамічний та прогресивний шлях юридичної освіти. Вона пропонує здобувачам вищої освіти не тільки технічні знання, необхідні для орієнтування в різних правових системах, але й культурну компетентність та аналітичні навички, необхідні для успіху в сучасному взаємопов'язаному світі.

Іншим показовим прикладом організації підготовки фахівців у сфері міжнародного права є освітні програми, що реалізуються в Англо-американському університеті (Прага, Чеська Республіка). Університет пропонує низку освітніх програм бакалаврського та магістерського рівнів,

зокрема «Студії з міжнародного та європейського права» (International and European Legal Studies) та «Міжнародні відносини» (International Relations). Освітня програма «Студії з міжнародного та європейського права» спрямована на підготовку майбутніх фахівців, які прагнуть здобути ґрунтовні знання у сфері міжнародного та європейського права. Освітня програма орієнтована на формування професійних компетентностей, необхідних для розуміння складних процесів функціонування міжнародної правової системи та специфіки правового регулювання в межах Європейського Союзу.

Також цікавим є досвід підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю «Міжнародні відносини», що передбачає вивчення ключових проблем сучасних міжнародних відносин у глобальному та регіональному вимірах, зокрема питань міжнародної безпеки, міграційних процесів, прав людини та міжнародного співробітництва. У межах цієї програми передбачено чотири спеціалізації: «Міжнародні відносини» (International Relations), «Міжнародні відносини: студії з глобальної безпеки» (International Relations: Global Security Studies), «Міжнародні відносини: міжнародне право» (International Relations: International Law) та «Міжнародні відносини: права людини» (International Relations: Human Rights). У межах нашого дослідження вважаємо за доцільне зосередитися саме на освітній програмі «Міжнародні відносини: міжнародне право» (*Anglo-American University. International Relations: International Law*).

Означена освітня пропозиція являє собою трирічну міжнародно акредитовану освітню програму, що пропонує здобувачам сучасну міждисциплінарну освіту в галузі міжнародних відносин з особливим акцентом на міжнародних юридичних студіях. Ця програма надає визнаний у всьому світі американський та європейський диплом і викладається міжнародним викладацьким складом, що складається з професіоналів з великим практичним та академічним досвідом. Розташована в динамічному контексті Центральної Європи, програма пропонує здобувачам вищої освіти

унікальну можливість глибоко зануритися в теоретичні та практичні аспекти міжнародних відносин і права.

Освітня програма зосереджується на взаємодії між міжнародною політикою та правовими рамками, допомагаючи здобувачам освіти розвинути критичне розуміння того, як закони функціонують на глобальній арені та як вони впливають на дипломатію, безпеку, торгівлю та правосуддя. Завдяки глибокому вивченню міжнародних правових угод, гуманітарного права, екологічного права та прав людини здобувачі отримують уявлення про логіку та складність міжнародних правових структур. У межах програми передбачено ознайомлення з діяльністю таких організацій, як Організація Об'єднаних Націй, НАТО та Європейський Союз, підкреслюючи їхню роль у формуванні міжнародної політики та правових норм.

Здобувачі вищої освіти заохочуються до критичного оцінювання сучасних глобальних викликів, такі як економічна залежність, глобальна нерівність, конфлікти, питання безпеки та наслідки глобалізації. Поряд із основними курсами з політичної теорії, історії та міжнародних організацій, здобувачі займаються юридичними дослідженнями та аналізом, а також практичними модулями, такими як судова симуляція та юридична англійська. Академічний досвід збагачується завдяки активним можливостям навчання поза аудиторією, включаючи участь у студентських клубах, таких як Модель ООН, дебатні форуми та громадські заходи, що сприяють діалогу з викладачами та запрошеними експертами (*Anglo-American University. International Relations: International Law*).

Навчальним планом передбачено навчальні курси загальноосвітнього спрямування, основні та спеціалізовані модулі, вибіркові курси та написання кваліфікаційної роботи, включаючи семінар з написання кваліфікаційної роботи, стажування та захист цієї роботи. Здобувачі вищої освіти отримують 90 американських кредитів (що еквівалентно 180 кредитам ECTS) за 30 курсів, які охоплюють такі предмети, як політична філософія, політична географія, історія холодної війни та різні галузі міжнародного права, такі як міжнародне

публічне право, право ЄС та гуманітарне право. Програма побудована таким чином, щоб сформувати як базове, так і поглиблене розуміння міжнародних відносин та правових принципів, підкріплене аналітичною та дослідницькою підготовкою.

Випускники цієї програми формують здатність обговорювати та аналізувати основні теорії та емпіричні дані в галузі політичних наук та міжнародного права, застосовувати теоретичні знання для розуміння політичних інститутів та систем, оцінювати глобальні економічні процеси та інтерпретувати історичні й сучасні події в міжнародних відносинах. Вони також добре обізнані з історією та інституційним розвитком європейської інтеграції.

Після завершення навчання випускники програми набувають компетентностей, необхідних для професійної діяльності у сфері дипломатичної служби, державного управління, гуманітарної діяльності, культурного менеджменту, міжнародних неурядових організацій та інших сфер, пов'язаних із глобально орієнтованою професійною практикою. Освітня підготовка також створює належне підґрунтя для продовження навчання на наступних рівнях вищої освіти за спеціальностями права, міжнародних відносин або політичних наук. Розвинені комунікативні компетентності та високий рівень володіння англійською мовою сприяють ефективній професійній діяльності випускників у міжнародному середовищі, де вони здатні брати активну участь у процесах формування політики, адвокації та управління в умовах зростаючої взаємозалежності сучасного світу.

Ще одним показовим прикладом структури та змісту підготовки фахівців з міжнародного права в університетах Європейського Союзу є освітня програма першого (бакалаврського) рівня вищої освіти «Глобальне право» (Global Law), що реалізується в Університеті Луїсс Гвідо Карлі (Рим, Італія) (*Luiss Guido Carli. Bachelor's Degree Programme in Global Law*). Ця програма орієнтована на підготовку юристів, здатних працювати в умовах глобалізованого правового середовища, поєднуючи вивчення міжнародного,

європейського та порівняльного права з аналізом сучасних транснаціональних правових процесів.

Означена освітня програма спрямована на надання здобувачам всебічної юридичної освіти в космополітичному та міждисциплінарному контексті. Протягом трьох років програма формує глибоке розуміння глобальних правових систем та їх взаємодії з економікою, технологіями та міжнародним управлінням. Її основною метою є надання здобувачам вищої освіти знань і навичок, необхідних для орієнтування в складних правових середовищах різних країн і секторів, що створює міцну основу як для професійної практики, так і для подальшого вивчення права.

Ця програма вирізняється тим, що поєднує традиційні юридичні студії з ключовими концепціями економіки та управління технологічними інноваціями. Здобувачі вищої освіти знайомляться зі складними взаємозв'язками між правом та новими технологіями, включаючи штучний інтелект, блокчейн та захист даних. Вони досліджують, як інновації регулюються на глобальному рівні та які юридичні виклики виникають у швидкозмінному технологічному та економічному середовищі. Навчальна програма також акцентує увагу на глобальному управлінні, правах людини та регуляторних інноваціях, підкреслюючи важливість етики та соціальної відповідальності в міжнародній юридичній практиці.

На першому році навчання здобувачі вищої освіти вивчають основи права, економіки та бухгалтерського обліку, а також такі курси, як приватне право, теорія права та міжнародне право. На другому році ця база розширюється такими навчальними дисциплінами, як порівняльне господарське право, право ЄС, транснаціональне кримінальне право та право і технології, що забезпечує багату порівняльну та міжнародну перспективу. Сильний акцент на юридичному письмі та адміністративному праві додатково сприяє розвитку критичного аналізу та комунікативних навичок, необхідних для юридичних фахівців.

На третьому році навчання здобувачі обирають один із трьох спеціалізованих напрямів. Спеціалізація «Глобальне право, бізнес і технології» заглиблюється в міжнародні фінансові ринки, оподаткування та регуляторні інновації, з такими додатковими напрямами, як право штучного інтелекту та технології кримінального правосуддя. Напрямок «Глобальне право та міжнародні організації» досліджує сталий розвиток, право міжнародних організацій, зовнішні відносини ЄС та торговельне право, готуючи здобувачів вищої освіти до роботи в міжурядових установах або міжнародному політичному середовищі. Нарешті, спеціалізація «Італійське право» пропонує курси з корпоративного та податкового права, цивільного процесу та кримінального права для тих, хто має намір практикувати в італійській правовій системі або продовжувати навчання в галузі внутрішнього права.

Протягом навчання за цією освітньою програмою здобувачі беруть участь у практичних заняттях, таких як технологічні лабораторії та модулі «Grand Challenge», де реальні глобальні проблеми вирішуються шляхом міждисциплінарної співпраці. Вивчення мов, вибіркові курси та підсумковий іспит забезпечують всебічний та індивідуальний академічний досвід. Здобувачів також заохочують розвивати аналітичні здібності та навички вирішення проблем, що дає їм можливість вирішувати юридичні питання в динамічних та культурно різноманітних умовах.

Після закінчення навчання здобувачі добре підготовлені до професійної діяльності в міжнародних юридичних фірмах, транснаціональних компаніях, урядових органах та неурядових організаціях. Типові посади для початківців включають юридичного аналітика, помічника юриста, радника з питань політики або консультанта з глобального права та управління. Освітня програма також підтримує підприємницькі амбіції в галузях, де міжнародний юридичний досвід є необхідним. Більше того, випускники мають повну кваліфікацію для продовження навчання в галузі міжнародного права, прав людини або глобального корпоративного права, що дає їм конкурентну

перевагу в юридичній професії, яка швидко глобалізується (*Luiss Guido Carli. Bachelor's Degree Programme in Global Law*).

Загалом, бакалавр з глобального права пропонує інтелектуально стимулювальну та практично орієнтовану юридичну освіту, готуючи майбутніх фахівців з міжнародного права не тільки до розуміння, але й до формування глобального правового ландшафту з етичним розумінням та інноваційним мисленням.

Ще одним прикладом підготовки фахівців, діяльність яких пов'язана з міжнародно-правовою сферою, є освітня програма «Політичні науки та міжнародні студії» (*Political Science Major – International Studies Specialization*), що реалізується в Коледжі МакДеніел у Будапешті (Угорщина). Зміст цієї програми поєднує вивчення міжнародних відносин, політичних процесів і основ міжнародного права, що створює підґрунтя для формування комплексних компетентностей, необхідних для професійної діяльності в міжнародному середовищі (*McDaniel College Budapest. Political Science Major – International Studies Specialization*).

Освітня програма бакалаврського рівня «Політичні науки та міжнародні студії» пропонує комплексну міждисциплінарну освіту в галузі політичної теорії, державного управління та міжнародних відносин. Програма, розроблена з метою надання здобувачам вищої освіти як глибоких знань, так і практичних навичок, досліджує структури та динаміку політичних систем, приділяючи особливу увагу американському уряду, європейським справам та глобальній політиці. Завдяки критичному аналізу таких понять, як влада, демократія, державна політика та дипломатія, здобувачі розвивають глибоке розуміння політичного світу та здатність взаємодіяти зі складними глобальними проблемами.

Навчання на досліджуваній освітній програмі сприяє розвитку критичного й аналітичного мислення та навичок ефективної комунікації, готуючи здобувачів до вирішення реальних проблем у різних політичних та міжнародних контекстах. Освітня програма поєднує теоретичні основи з

прикладним навчанням, заохочуючи здобувачів розглядати політичні події в історичному, культурному та інституційному контексті. Такі курси, як «Вступ до політичних наук», «Класична та сучасна політична думка» та «Порівняльна політика», забезпечують необхідну базу, а більш спеціалізовані курси, такі як «Міжнародне право та організація», «Зовнішня політика США» та «Вирішення конфліктів», дозволяють заглибитися в актуальні глобальні проблеми та політичні дебати.

Здобувачі вищої юридичної освіти отримують переваги від навчання в невеликих за чисельністю академічних групах, що сприяє реалізації індивідуальному підходу до навчання та зміцненню їхніх навичок під час досліджень, навчання академічному письму та дебатів. Програма наголошує на інформаційній грамотності та методологічній чіткості, а такі курси, як «Дизайн та методи дослідження», готують здобувачів до просунутої академічної та професійної діяльності. Можливості стажування та незалежних досліджень ще більше збагачують академічний досвід, пропонуючи практичний досвід політичних процесів, інституцій, що формують політику, та міжнародних організацій (*McDaniel College Budapest. Political Science Major – International Studies Specialization*).

Унікальна структура програми, що пропонується як у Будапештському, так і в Мерілендському кампусах коледжу МакДеніел, забезпечує подвійну перспективу – занурення здобувачів вищої освіти в мультикультурне середовище Центральної Європи та зв'язок із кар'єрними та дослідницькими можливостями у Вашингтоні, округ Колумбія. Це поєднання глобального та локального підходів покращує їхнє розуміння міжнародних систем та розширює їхні професійні перспективи.

На останньому курсі здобувачі вищої освіти беруть участь у семінарі для старшокурсників, який узагальнює їхні знання та дозволяє їм реалізувати випускний дослідницький проєкт. Освітня програма також готує здобувачів до продовження навчання в аспірантурі за широким спектром напрямів, включаючи державну політику, міжнародну безпеку, міжнародне право,

дослідження миру, політичну філософію та регіональні дослідження з фокусом на Африці, Азії, Європі, Латинській Америці або Близькому Сході.

Випускники спеціальності «Політичні науки та міжнародні дослідження» добре підготовлені до професійної діяльності в уряді, дипломатії, розвідці, юриспруденції, некомерційних організаціях, журналістиці, міжнародному бізнесі та академічних дослідженнях. Вони часто обіймають такі посади, як політичні аналітики, дипломати, радники з питань політики або дослідники в аналітичних центрах та правозахисних групах. Маючи міцні знання в галузі політичних систем та міжнародних відносин, а також сильні аналітичні та комунікативні навички, вони готові зробити значний внесок у роботу широкого кола інституцій та вирішення глобальних проблем.

Випускники спеціальності «Політичні науки та міжнародні дослідження» набувають компетентностей, необхідних для здійснення професійної діяльності у сфері державного управління, дипломатичної служби, аналітичних та розвідувальних структур, правничої практики, діяльності некомерційних організацій, журналістики, міжнародного бізнесу та академічних досліджень. Вони можуть обіймати посади політичних аналітиків, дипломатів, радників з питань публічної політики або дослідників у аналітичних центрах і правозахисних організаціях. Ґрунтовна підготовка у сфері політичних систем і міжнародних відносин, поєднана з розвиненими аналітичними та комунікативними компетентностями, забезпечує їхню готовність до ефективної професійної діяльності в різних інституційних середовищах та участі у вирішенні актуальних глобальних проблем.

Ще одним прикладом освітньої програми, спрямованої на підготовку фахівців у сфері міжнародного та європейського права, є бакалаврська програма «Міжнародне та європейське право», що реалізується Брюссельській школі управління (Бельгія). З огляду на розташування університету в одному з ключових центрів інституцій Європейського Союзу, програма орієнтована на поєднання ґрунтовної теоретичної підготовки з вивченням практичних

аспектів функціонування європейського та міжнародного правового порядку (*Brussels School of Governance. BA in International and European Law*).

Означена програма підготовки бакалаврів міжнародного та європейського права в Брюссельській школі управління пропонує здобувачам динамічну освіту на стику міжнародних відносин та юридичних досліджень. Програма, розроблена для тих, хто захоплюється правовими системами, міжнародними справами та європейською інтеграцією, забезпечує глибоке розуміння принципів, інститутів та структур, що регулюють як міжнародний, так і європейський правовий порядок. Вона також акцентує увагу на розвитку критичного мислення, юридичних досліджень, міжкультурної комунікації та навичок аналізу політики – компетентностей, необхідних для глобальної юридичної кар'єри в сучасному світі.

Ця трирічна програма, розрахована на 180 кредитах ECTS, поєднує академічну глибину з практичною підготовкою, готуючи здобувачів до професійної та академічної кар'єри високого рівня. Навчання за освітньою програмою починається з міцної основи в академічному письмі, критичному мисленні, глобальній етиці та якісних методах дослідження. Здобувачі комплексно опановують основні курси, зосереджені на праві, економіці та політиці, зокрема такі навчальні дисципліни, як міжнародне та європейське право, правові принципи та теорії, господарське право, кримінальне право, глобальна політика та права людини. Освітня програма також включає практичні компоненти, такі як юридичне письмо, риторична підготовка та семінари з політики, розроблені для відображення реальної юридичної практики та формування відповідної політики.

Окрім базових курсів, здобувачів заохочують формувати власний академічний шлях, вибираючи чотири основні вибіркові курси з різноманітного переліку, включаючи екологічне право, міжнародний комерційний арбітраж, конкурентне право, право інтелектуальної власності, гуманітарне право та лобіювання в ЄС. Вони також обирають чотири вибіркові курси з широкого переліку навчальних дисциплін, не пов'язаних зі

спеціалізацією, що забезпечує додаткову інтелектуальну гнучкість та можливість реалізувати особисті інтереси або поглибити спеціалізацію. Для додаткової академічної спеціалізації можна додати додаткову спеціальність, а також здобувачі можуть взяти участь у семестрі навчання за кордоном в одній з міжнародних партнерських установ цього закладу освіти. Опціональні стажування, доступні з другого курсу, надають цінний професійний досвід та реальну юридичну практику в ЄС та за його межами.

Освітня програма значною мірою зосереджена на прикладних знаннях та незалежних дослідженнях. Здобувачі вищої освіти читають та аналізують останні юридичні документи та справи, беруть участь у групових дискусіях та дебатах, а також представляють усні аргументи, розвиваючи свої академічні та професійні комунікативні навички. Кульмінацією програми є бакалаврська робота з міжнародного та європейського права, яка виконується в межах двох семінарських курсів, під час яких здобувачі розробляють та реалізують незалежний дослідницький проєкт зі складного юридичного питання під наглядом викладачів (*Brussels School of Governance. BA in International and European Law*).

Випускники отримують не тільки глибоке розуміння правової та політичної архітектури Європи та міжнародної системи, але й навички практичного застосування цих знань. Вони здатні проводити глибокий правовий аналіз, представляти свої висновки у професійних форматах, ефективно працювати в мультикультурних командах та реагувати на сучасні правові та етичні виклики. Програма сприяє критичному усвідомленню глобальних правових норм, етичних аспектів права та еволюції ролі міжнародних організацій та правових режимів у глобальному управлінні.

Кар'єрні перспективи для випускників є широкими та мають міжнародний характер. Випускники добре підготовлені до роботи в державній адміністрації, європейських та міжнародних інституціях (таких як ЄС або ООН), дипломатії, неурядових організаціях, аналітичних центрах, транснаціональних корпораціях та міжнародних юридичних фірмах. Багато

хто продовжує навчання на висококонкурентних магістерських програмах, що спеціалізуються на міжнародному праві, правах людини, екологічному праві, глобальній банківській справі та фінансах, європейській інтеграції, публічному праві тощо. Завдяки поєднанню академічної досконалості, глобальної перспективи та практичної підготовки, бакалаврська програма з міжнародного та європейського права готує здобувачів до успішної професійної діяльності та формування майбутнього міжнародних правових та політичних справ.

Здійснивши аналіз освітніх програм бакалаврського рівня доцільно звернутися до розгляду змістових особливостей підготовки фахівців з міжнародного права на магістерському рівні. Магістерські програми, як правило, орієнтовані на поглиблення професійних знань у спеціалізованих галузях міжнародного права, розвиток аналітичних і практичних компетентностей, а також підготовку до діяльності в міжнародних організаціях, дипломатичних установах, транснаціональних компаніях та інших інституціях глобального правового простору.

У цьому контексті розпочнемо аналіз із програми підготовки магістрів у галузі міжнародного права «Міжнародне право, зовнішня торгівля та міжнародні відносини» (International Law, Foreign Trade and International Relations), що реалізується Школою бізнесу та права ISDE (Мадрид, Іспанія) (*Law & Business School. International Law, Foreign Trade and International Relations*).

Магістерська програма з міжнародного права, зовнішньої торгівлі та міжнародних відносин в ISDE – це інтенсивна однорічна програма, розроблена для формування юридичних, комерційних та дипломатичних знань, необхідних для досягнення успіху в сучасному глобалізованому світі. Програма викладається повністю англійською мовою і поєднує в собі передові академічні знання з практичним міжнародним досвідом. Вона розроблена для осіб, які прагнуть орієнтуватися в складних взаємозв'язках міжнародних правових систем, транскордонної торгівлі та міжнародних відносин.

Незалежно від того, чи мають здобувачі базову юридичну, бізнес- або політичну освіту, програма надає їм навички критичного мислення, ведення переговорів та лідерства, необхідні для успішної кар'єри на міжнародній арені.

Навчальний план охоплює такі основні галузі, як міжнародне та господарське право, корпоративне право, регулювання зовнішньої торгівлі та міжнародні відносини. Академічна програма включає поглиблене вивчення злиттів і поглинань, арбітражу, корпоративного управління та процесуального права, а також нових галузей, таких як кібербезпека, цифрова трансформація та захист даних. Програма також пропонує порівняльний аналіз різних правових систем, зокрема США, Китаю, Європейського Союзу та Близького Сходу. Здобувачі аналізують судові справи, ведуть переговори щодо складних контрактів та вивчають глобальні системи управління, щоб зрозуміти постійно змінювані правові рамки, які формують міжнародний бізнес та дипломатію.

Окрім теорії, програма акцентує увагу на практичному застосуванні знань. Заняття проводять видатні юристи, дипломати та керівники корпорацій, а здобувачі отримують користь від інтенсивного навчання, такого як юридичні семінари, міжнародні екскурсії та престижна академічна співпраця з Нью-Йоркським університетом. Ці заходи дають не тільки практичні навички, а й цінний глобальний досвід та професійні контакти. Мультикультурне середовище сприяє динамічним дискусіям та співпраці між здобувачами освіти, покращуючи як юридичну кмітливість, так і міжкультурну комунікацію.

Випускники цієї програми стають юридичними фахівцями з глибоким розумінням глобального торгового права та дипломатії. Вони підготовлені до роботи в міжнародних юридичних фірмах, транснаціональних корпораціях, урядових міністерствах та глобальних організаціях, таких як Організація Об'єднаних Націй або Європейський Союз. Програма також служить потужною підготовкою до кар'єри в галузі адвокатури, дотримання нормативних вимог, вирішення спорів або міжнародного розвитку. Маючи комплексний набір навичок, що поєднує юридичну теорію та комерційну

стратегію, випускники готові очолювати юридичні та політичні ініціативи в широкому спектрі міжнародних контекстів, впливаючи як на приватний, так і на державний сектори (*Law & Business School. International Law, Foreign Trade and International Relations*).

Програма підготовки магістрів у галузі міжнародного права «Дипломатія та міжнародне право» (*Diplomacy and International Law*), що реалізується Американським університетом у Парижі (Франція) (*The American University of Paris. Diplomacy and International Law*) являє собою однорічну міждисциплінарну програму, розроблену для осіб, які прагнуть займати керівні посади та працювати у сферах міжнародного права, дипломатії та адвокатури. Вона пропонує ґрунтовну академічну базу в поєднанні з практичним досвідом, готуючи здобувачів освіти до продуманого та стратегічного вирішення найактуальніших глобальних проблем сьогодення. Завдяки поєднанню юридичних, політичних та економічних перспектив здобувачі дізнаються, яким чином держави, інституції та неурядові суб'єкти налагоджують співпрацю й вирішують конфлікти на міжнародній арені.

Навчальна програма заохочує здобувачів вищої освіти аналізувати юридичні та дипломатичні аспекти міжнародних відносин із критичної та прагматичної точок зору. Від розуміння ролі міжнародних інституцій до вивчення складнощів поведінки держав під час криз, здобувачі освіти розвивають здатність перетворювати теоретичні знання на реальні рішення проблем. Основні теми включають міжнародні правові принципи, стратегії переговорів та посередництва, вирішення конфліктів та стратегічне планування політики. Освітня програма об'єднує ключові елементи міжнародних відносин, політичних наук та правової теорії, формуючи глобальний та міждисциплінарний світогляд.

Відмінною рисою програми є тісна співпраця з елітними міжнародними інституціями та партнерами, що надає здобувачам вищої освіти унікальний практичний досвід. Однією з головних подій програми є участь у щорічних навчаннях Коаліції з Французьким військовим коледжем. У цій масштабній

симуляції гуманітарної кризи здобувачі беруть на себе ролі представників ООН або неурядових організацій та співпрацюють із військовими та дипломатичними діячами для розробки практичних планів надання допомоги в імітованій зоні конфлікту. Ця симуляція високого рівня дозволяє здобувачам перевірити свої навички в переговорах, координації політики та кризовому менеджменті в реалістичному та складному середовищі. Крім того, здобувачі взаємодіють із професіоналами з провідних неурядових організацій за допомогою інтерактивних модулів та семінарів, отримуючи знання про адвокацію, гуманітарне право та глобальне управління.

Випускники магістерської програми з дипломатії та міжнародного права стають адаптивними, критично мислячими фахівцями, здатними працювати в різних культурних, правових та політичних середовищах. Така професійна підготовка передбачає в майбутньому можливість виконання впливових ролей у дипломатії, міжнародному юридичному консультуванні, розробці глобальної політики та адвокаційній роботі. Значна кількість випускників програми знаходить можливості працевлаштування в урядах, міжурядових організаціях, міжнародних судах, НУО та науково-дослідних установах. Незалежно від того, чи працюють вони дипломатами, юридичними консультантами чи політичними стратегами, випускники використовують навички та перспективи, необхідні для формування глобальних результатів завдяки принциповому лідерству та обґрунтованому юридичному аналізу.

Магістерська програма «Міжнародне право та права людини» (International Law and Human Rights) Університету Академія Обу (Турку, Фінляндія) (*Åbo Akademi University. International Law and Human Rights*) – це дворічна освітня програма, яка надає здобувачам вищої освіти глибоке та всебічне розуміння міжнародної правової бази, що регулює права людини. Ця програма, яку пропонує Інститут прав людини та кафедра міжнародного публічного права Університету Академія Обу, поєднує фундаментальну правову теорію з сучасними проблемами захисту прав людини, надаючи здобувачам як глибокі аналітичні знання, так і практичний досвід. Програма

розроблена для тих, хто прагне працювати в міжнародних організаціях, неурядових організаціях, державних установах або юридичній практиці, і готує випускників до вирішення складних юридичних завдань у все більш суперечливому глобальному середовищі.

Здобувачі цієї освітньої програми досліджують еволюцію ролі міжнародного права у формуванні відносин між державами, інституціями та особами. Навчальна програма акцентує увагу на взаємодії між правовими нормами та політичними реаліями, розглядаючи такі ключові сфери, як право у сфері прав людини, міграційне та право біженців, право та конфлікти, а також більш широкі питання міжнародного публічного права. Основні курси присвячені управлінню через міжнародне право, джерелам правової влади та механізмам захисту прав людини. Вибіркові курси, що пропонуються в партнерстві з юридичним факультетом ЗВО, дозволяють здобувачам заглибитися в такі важливі теми, як свобода релігії, гендерні права, стратегічні судові процеси, релігійне розмаїття та роль політичних інституцій у Європі.

Програма реалізується через поєднання семінарів та навчання в малих академічних групах, чисельність здобувачів у яких зазвичай варіюється від 15 до 30. Така структура сприяє тісній взаємодії між здобувачами освіти та викладачами, створюючи сприятливе для співпраці та інтелектуально насичене навчальне середовище. Використовується широкий спектр педагогічних підходів, від традиційних лекцій до аналізу конкретних випадків, симуляцій та міждисциплінарного юридичного аналізу. Програма робить сильний акцент на дослідницьких навичках, що завершується тричастинною серією підготовки магістерських робіт, яка супроводжує здобувачів у процесі розробки, розвитку та захисту оригінальних юридичних досліджень.

Випускники отримують ступінь магістра міжнародного та порівняльного права, що відображає їх всебічну підготовку як у галузі міжнародного публічного права, так і в галузі прав людини. Цей ступінь не тільки дає можливість продовжувати наукові дослідження, але й дозволяє випускникам обіймати професійні посади, що вимагають високого рівня

юридичного мислення та адвокатських навичок. Випускники програми продовжують будувати успішну кар'єру в державному та приватному секторах. Вони знаходять роботу в урядових органах, міжнародних та регіональних організаціях, наукових установах, юридичній практиці та неурядових організаціях. Все частіше вони також працюють у корпоративному секторі, де потрібні знання в галузі прав людини, особливо в сферах, пов'язаних із корпоративною соціальною відповідальністю та дотриманням міжнародних стандартів (*Åbo Akademi University. International Law and Human Rights*).

Програма підготовки магістрів «Європейське та міжнародне енергетичне право» (*European and International Energy Law*), запроваджена в Технічному університеті Берліна (Німеччина) (*Technische Universität Berlin. European and International Energy Law*) пропонує цілеспрямоване та міждисциплінарне вивчення правових, регуляторних та економічних аспектів глобального енергетичного сектору. Реалізована в закладі вищої освіти в Німеччині – найбільшому енергетичному ринку Європи та піонері у сфері відновлюваної енергетики – програма ідеально підходить для здобувачів освіти, які прагнуть отримати всебічне розуміння енергетичного права на стику політики, бізнесу та екологічного управління. Програма, розроблена для юристів та економістів, розвиває особливі юридичні та регуляторні навички у відповідь на складні виклики енергетичної трансформації та кліматичної політики.

Завдяки поєднанню теоретичних курсів та практичного досвіду здобувачі вищої освіти вивчають правові структури, що лежать в основі сучасних енергетичних систем. Навчальна програма починається з міцної основи загальних правових та економічних принципів енергетичних ринків, а потім переходить до спеціалізованих модулів з регулювання електроенергії та газу по всьому ланцюжку створення вартості – від виробництва та експлуатації мереж до торгівлі та постачання. Програма також підкреслює динамічний характер енергетичного права, яке спирається як на публічне, так і на приватне

право і охоплює кілька правових рівнів – національний, європейський та міжнародний. Вона дає студентам можливість орієнтуватися в нормативно-правових рамках, пов'язаних із державною допомогою, торгівлею викидами, політикою у сфері відновлюваних джерел енергії та цифровою трансформацією енергетичного сектору.

Навчання проводять провідні науковці та фахівці з міжнародної спільноти енергетичного права, включаючи представників великих юридичних фірм, державних органів, університетів та енергетичних компаній. Цей мультидисциплінарний викладацький склад забезпечує здобувачам як глибокі теоретичні знання, так і актуальні, орієнтовані на практику перспективи. Невеликі класи сприяють створенню середовища для спільного навчання та тісної взаємодії з викладачами.

Практичний досвід є невід'ємною складовою програми, яка передбачає регулярні екскурсії до ключових енергетичних об'єктів та установ, включаючи Європейську енергетичну біржу (EEX) в Лейпцигу, ТЕЦ Vattenfall у Берліні та мережевого оператора 50Hertz. Ці навчальні візити дають здобувачам вищої освіти реальне уявлення про функціонування та регулювання енергетичної галузі, покращуючи їхню здатність поєднувати академічні знання з галузевою практикою.

Після успішного закінчення програми випускники отримують ступінь магістра з бізнес-права (MBL), що свідчить про високий рівень знань у галузі енергетики та регуляторного права. Міждисциплінарна структура програми, її міжнародний масштаб та практична спрямованість надають випускникам конкурентну перевагу для зайняття керівних посад у різних секторах. Випускники мають хороші перспективи для кар'єри в урядових установах, європейських інституціях, міжнародних та неурядових організаціях, енергетичних компаніях та юридичних або консалтингових фірмах, що спеціалізуються на екологічній політиці, енергетичному регулюванні та корпоративній відповідності (*Technische Universität Berlin. European and International Energy Law*).

У зв'язку з тим, що глобальні енергетичні системи зазнають швидких змін у відповідь на кліматичні зміни, зростає потреба у фахівцях, які можуть орієнтуватися на перетині права, економіки та політики. Програма MBL з європейського та міжнародного енергетичного права відповідає цій потребі, готуючи фахівців з юридичною освітою, здатних очолити енергетичний сектор у мінливому правовому середовищі.

Освітня програма другого (магістерського) рівня вищої освіти «Міжнародне та європейське право» (International and European Law), що реалізується у Вільнюському університеті (Литва) (*Vilnius University. International and European Law*) пропонує можливість поглибленого вивчення правових систем, що регулюють міжнародні відносини та європейську інтеграцію. Ця програма, розроблена з метою надання здобувачам освіти глибокого розуміння правових норм, що впливають на національні правові системи, готує випускників до ефективної роботи в умовах дедалі складнішого міжнародного права. Наголошуючи як на теоретичному аналізі, так і на практичному застосуванні, навчальна програма сприяє критичному підходу до законотворчості, тлумачення й забезпечення дотримання законів на глобальному та регіональному рівнях.

Означена магістерська програма, що пропонується престижним юридичним факультетом Вільнюського університету, відомого як найстаріший і найавторитетніший юридичний факультет Литви, триває півтора року і становить 90 кредитів ECTS. Вона вирізняється тим, що забезпечує широку юридичну освіту, водночас даючи здобувачам можливість адаптувати навчання до своїх професійних прагнень. На початку програми кожен здобувач обирає одну з трьох спеціалізацій: міжнародне право та права людини, технологічне право або господарське право. Ці спеціалізації пропонують цільові курси, розроблені для поглиблення знань у таких галузях, як гуманітарне право, цифрова конфіденційність, електронна комерція, корпоративне управління та вирішення міжнародних спорів.

Освітня програма побудована таким чином, щоб збалансувати базові юридичні знання з просунутим, орієнтованим на практику навчанням. Протягом навчання здобувачі беруть участь у лекціях, семінарах, практикумах та практичних юридичних симуляціях, що забезпечує закріплення теоретичних знань через їх застосування в реальному житті. Доступні вибіркові курси для подальшої індивідуалізації навчального процесу, що стосуються сучасних юридичних викликів, таких як глобальне податкове право, екологічне регулювання, кібербезпека та еволюція відносин між технологіями та правовими системами. Програма завершується написанням магістерської роботи, що дозволяє здобувачам досліджувати тему, яка має академічне та професійне значення, шляхом незалежних досліджень та наукових пошуків.

Випускники магістерської програми з міжнародного та європейського права Вільнюського університету отримують міцні юридичні навички та інтелектуальні інструменти, необхідні для роботи з глобальними правовими системами в ефективному режимі. Вони навчені аналізувати складні юридичні проблеми, чітко й логічно викладати аргументи та інноваційно застосовувати правові принципи в транскордонних контекстах. Програма готує студентів до широкого спектру професійних можливостей, включаючи ролі юридичних радників, експертів з питань політики, дослідників та консультантів в урядових установах, міжнародних організаціях, неурядових органах та транснаціональних корпораціях. Крім того, випускники мають хороші можливості для працевлаштування в академічній сфері або продовження юридичної освіти на рівні докторату (*Vilnius University. International and European Law*).

Зрештою, ця програма готує універсальних та глобально мислячих юридичних фахівців, здатних вирішувати нагальні юридичні проблеми сучасності – від прав людини та соціальної справедливості до цифрового управління та корпоративної відповідальності.

Показовою є також освітня програма підготовки магістрів «Право глобального управління» (Global Governance Law), запроваджена Гельсінським університетом (Фінляндія) (*University of Helsinki. Global Governance Law*) й орієнтована на дослідження, що надає здобувачам юридичні знання та аналітичні навички, необхідні для орієнтування у складнощах права в глобалізованому світі. Оскільки правові норми все більше виходять за межі національних кордонів, ця дворічна магістерська програма відповідає потребі в юридичних фахівцях, які можуть ефективно працювати в національних, міжнародних, європейських та транснаціональних правових системах. Вона пропонує студентам всебічне критичне розуміння мінливого ландшафту глобального управління та ролі права в ньому.

Ця академічно інтенсивна програма веде до отримання ступеня магістра міжнародного та порівняльного права (MCL) і пропонує здобувачам можливість вивчати право за межами традиційних норм, установлених державою. Вона розширює юридичне мислення, включаючи м'яке право, саморегулювання та вплив недержавних суб'єктів, таких як мережі, експертні органи та приватні структури управління. Здобувачі вивчають такі ключові галузі, як міжнародне публічне право, право Європейського Союзу, глобальне адміністративне право та просунуте право у сфері прав людини, а також мають можливість спеціалізуватися на китайському праві або продовжити міждисциплінарні дослідження у сфері глобальної політики та комунікації.

Навчальна програма передбачає поступовий перехід від базової теорії до просунутого застосування. Протягом першого року здобувачі освіти отримують міцні основи історії, теорії та ключових доктрин права глобального управління. На другому році навчання акцент переноситься на незалежні дослідження, кульмінацією яких стає магістерська робота – серйозний академічний проєкт, що супроводжується річним семінаром та ретельною супервізією з боку наукового керівника. Завдяки курсовим роботам, груповим проєктам та інтенсивним письмовим завданням здобувачі вищої освіти

розвивають здатність інтерпретувати складні правові системи, будувати обґрунтовані аргументи та чітко й переконливо доносити свої ідеї.

Особлива сила програми полягає в її міжнародній орієнтації. Заняття проводяться англійською мовою, а різноманітний склад здобувачів освіти надає глобальної перспективи дискусіям в аудиторії. До складу науково-педагогічних працівників входять видатні вчені, які інтегрують критичні, порівняльні та мультидисциплінарні методології у своє викладання та дослідження. Структура програми також передбачає можливість проходження стажування та обміну здобувачами освіти, що розширює практичний та міжкультурний досвід.

Випускники програми «Право глобального управління» добре підготовлені до широкого спектру професійних шляхів. Їх глибоке розуміння права та критичні навички роблять їх ідеальними кандидатами на посади в міжнародних організаціях, урядових та неурядових установах, юридичних консультаціях та академічних дослідженнях. Хоча ступінь MCL дає випускникам право обіймати багато високих посад у Фінляндії та за кордоном, він не відповідає конкретним вимогам для посад, які вимагають фінської магістерської ступені з права (oikeustieteen maisteri, OTM).

Ця програма дає здобувачам вищої освіти можливість стати глобально компетентними юридичними експертами, здатними вирішувати юридичні аспекти сучасних глобальних викликів – від зміни клімату та фінансового регулювання до управління безпекою та цифрових прав. Завдяки міждисциплінарній спрямованості, міжнародному середовищу та акценту на дослідницькій досконалості, магістерська програма з глобального управління є привабливим вибором для тих, хто прагне формувати юридичне майбутнє глобального суспільства.

Отже, аналіз освітніх програм підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу дозволив визначити ключові змістові засади їх реалізації. З'ясовано, що освітні програми бакалаврського та магістерського рівнів характеризуються

міждисциплінарністю, поєднанням вивчення міжнародного, європейського та порівняльного права, а також орієнтацією на формування практичних професійних компетентностей. Важливими складниками підготовки є інтеграція правових, політичних та економічних знань, використання англійської мови як мови професійної комунікації, залучення здобувачів освіти до міжнародної академічної мобільності та практикоорієнтованих форм навчання. Такий підхід забезпечує підготовку фахівців, здатних ефективно функціонувати в багаторівневому правовому середовищі, працювати в міжнародних інституціях, органах державного управління, неурядових організаціях і транснаціональних структурах. Отримані результати аналізу змістових характеристик освітніх програм створюють підґрунтя для подальшого розгляду організаційних і методичних аспектів професійної підготовки фахівців з міжнародного права в університетах країн Європейського Союзу.

2.3. Методичні засади професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу

Переходячи до розгляду методичних засад професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу, зауважимо, що в сучасних умовах усе більшої популярності набуває викладання міжнародного права «в контексті», що означає вивчення означеного феномену не як ізольованої сукупності правил, а як явища, глибоко вкоріненого в ширше соціальне, політичне, культурне, економічне та інтелектуальне середовище. Викладання «в контексті» передбачає застосування міждисциплінарних підходів для висвітлення численних сил, що формують правові інститути, норми та практики. Однак, коли йдеться про викладання права, важливим є не тільки зміст, а й конкретні умови та характер самого викладання, що передбачає пряму взаємодію з певною групою здобувачів освіти, часто координується з колегами-викладачами та

підпорядковується інституційним правилам щодо викладання змісту, результатів навчання та методів оцінювання. Ці обмеження надають викладанню певної послідовності, або, інколи, інерції, – особливо в стандартизованих або оглядових курсах, де навіть вибіркові навчальні дисципліни, орієнтовані на дослідження, повинні вписуватися в ширшу структуру навчальної програми.

Відтак, викладати «в контексті» означає свідому взаємодію з цими навколишніми структурами, а не їх пасивне прийняття. Таке викладання зумовлює необхідність розгляду меж освітніх програм – між курсами, кафедрами або дисциплінами – не як фіксованих обмежень, а як конструкції, відкритої для критики та переосмислення. Викладання «в контексті» передбачає використання обов'язку викладати програмний матеріал як можливість дослідити його основи, виключення та сучасну актуальність (Anghie, 2020).

Таке викладання перетворюється на процес рефлексивної та творчої взаємодії, у межах якого обмеження можуть сприяти досягненню інтелектуальної чіткості й педагогічної спрямованості. Взаємодія з конкретними здобувачами вищої освіти у визначений час і в певному освітньому середовищі спонукає викладачів осмислювати зміст передаваних знань, цінності та припущення, що лежать в основі освітнього процесу, а також роль аудиторії як простору трансформації як для здобувачів освіти, так і для самих викладачів. Хоча така діяльність потребує значних зусиль, вона водночас є продуктивною формою науково-педагогічної практики, здатною змінювати не лише підходи до розуміння відповідної галузі знань, а й характер взаємодії з нею як дослідників, громадян і викладачів.

У сучасних умовах особливої актуальності набуває врахування контексту викладання, зокрема у сфері міжнародного права. Ця дисципліна перебуває під зростаючим тиском, оскільки її універсалістські претензії дедалі частіше піддаються критичному переосмисленню, тоді як здобувачі вищої освіти нерідко приходять до аудиторії вже маючи власний досвід зіткнення з

відповідними суперечностями, сформований їхньою особистою історією, політичними поглядами та життєвим досвідом. У багатьох академічних групах щонайменше один здобувач освіти має безпосередній або родинний зв'язок із революційними подіями, збройними конфліктами чи змінами політичних режимів, що розглядаються в навчальному процесі. Деякі здобувачі можуть навіть перебувати під впливом репресивних політичних систем, що зумовлює необхідність забезпечення інституційних гарантій, спрямованих на збереження аудиторії як безпечного простору для вільного та відкритого академічного дискурсу (Woolcock 2021).

Навіть ті, хто не так безпосередньо постраждав від глобальних політичних потрясінь, часто привносять у своє вивчення міжнародного права глибоку стурбованість щодо крихкості демократії, провалів ліберального інтернаціоналізму, екзистенційних загроз, пов'язаних зі зміною клімату, та складності здійснення глобальних змін. Ці здобувачі вищої освіти часто схиляються до критичних поглядів, але водночас скептично ставляться до критики, яка, хоч і є новою в рамках навчальної програми, видається їм повторюваною або недостатньою. Багато хто шукає докази того, що міжнародне право може зробити значний внесок у трансформацію, на яку вони сподіваються. Результатом в аудиторії часто стає складне, іноді нестабільне, але в кінцевому підсумку плідне поєднання розчарування та ідеалізму.

Необхідність викладати міжнародне право «в контексті» не обмежується певним теоретичним світоглядом викладача. Незалежно від його позиції щодо природи права, ігнорування історичних, політичних та інституційних умов, у яких розвивалося міжнародне право, створює реальні труднощі – особливо під час спроби пояснити основні поняття, такі як правове розмежування між державами та недержавними утвореннями, або лімінальний статус таких утворень, як Палестина, на відміну від таких, як Південний Судан або Східний Тимор, які перейшли до формальної державності. Навіть твердо позитивістський підхід, що наголошує на згоді держави та суворому розмежуванні між правом і неправом, мусить зіткнутися з реальністю, що

держави регулярно приймають широкі нормативні зобов'язання, які посиляються на космополітичні ідеали, і що класифікація правових та неправових норм часто є суб'єктивним і суперечливим процесом. Тому для глибокого розуміння того, як міжнародне право діє на практиці, необхідно розглядати питання інституційної влади та політичної фактичності, навіть з позитивістської точки зору.

Тим не менш, перехід до контексту має наслідки для теорії права. Будь-яка спроба «ситуативізувати» правові зміни передбачає вибір контекстуальної рамки, який завжди є конструйованим, а не самоочевидним. Певні рамки, особливо геополітичні, зазвичай вважаються більш очевидними або природними в межах дисципліни, але це також слід піддавати критичному аналізу. Доктринальний аналіз, який постійно посиляється на зовнішні геополітичні реалії, ризикує перетворитися на форму спрощеного реалізму. Цей деформалізований підхід – розгляд міжнародного права переважно крізь призму політики великих держав – був характерним для певного періоду, сформованого глобальною домінантою США, і підходи до викладання в той період були сильно сформовані його логікою (Koskenniemi, 2002, с. 478-479; Jones, O'Donoghue, 2022, с. 74-75). Нині ми все ще бачимо цю динаміку в таких сферах, як тлумачення права щодо застосування сили, де юридичне міркування часто поступається місцем мінливим уявленням про загрози та новим технологіям.

Ступінь, до якого міжнародне право може зберегти незалежність від структур влади (військових, економічних, культурних), що формують глобальні справи, залишається відкритим і глибоко суперечливим питанням. Але замість того, щоб давати відповідь, викладання повинно бути спрямованим на те, щоб це питання залишалось актуальним. Це означає представлення міжнародного права як продукту конкретних історичних і матеріальних умов, а також як нормативної системи з внутрішньою структурою і узгодженістю – такої, яка, незважаючи на свої обмеження, іноді може порушувати або переформатувати домінувальні відносини влади. Хоча

переосмислення навчальних програм з міжнародного права саме по собі може не привести до суттєвих правових змін або деколонізації (al Attar i Abdelkarim, 2021), воно може принаймні пролити світло на ставки, межі та можливості таких трансформаційних проєктів.

Відтак, дослідники порушують питання, яким чином можна досягти цієї мети в обмеженому просторі бакалаврської чи магістерської освітньої програми. Це питання повертає до контексту самого викладання та до деяких суттєвих обмежень, особливо в британській юридичній спільноті. Хоча в юридичній освіті може відбуватися поступовий перехід до визнання взаємозалежності міжнародного та національного права, модулі з міжнародного права все ще часто пропонуються як факультативні предмети, які зазвичай вивчаються на пізніх курсах. На відміну від предметів з національного права, де здобувачі вже знайомі з основами правової системи, джерелами права та судовою ієрархією, міжнародне право вимагає введення з нуля цілком нової правової системи – її джерел, підходів до тлумачення, інституцій, суб'єктів, механізмів врегулювання спорів та структурних понять, таких як юрисдикція та відповідальність держави – ще до того, як почати досліджувати суттєві правові зобов'язання. До цього додаються інституційні обмеження, такі як розподіл викладання залежно від фахової компетентності викладачів, що часто може призводити до створення навчальної програми у вигляді огляду, яка подає міжнародне право в загальних рисах, не пов'язуючи його чітко з попередніми юридичними або теоретичними основами.

Ці тиски на зміст і структуру спонукають прийняти за чисту монету відносно недавній дисциплінарний поділ між «публічним» і «приватним» міжнародним правом. Приватне міжнародне право часто викладається в окремому модулі, що фактично вилучає зі сфери публічного міжнародного права значну кількість питань, що стосуються того, як міжнародне право структурує юрисдикцію та правовий плюралізм – не тільки для держав, але й для фізичних осіб та комерційних суб'єктів, що діють у глобальному правовому порядку. Такий тиск також має тенденцію звужувати сферу аналізу,

коли йдеться про взаємовідносини між міжнародним та внутрішнім правом. Те, як розуміється це співвідношення, значною мірою залежить від теорії права: міжнародні та національні правові системи визначають умови своєї взаємодії, але це співвідношення не є фіксованим. Навпаки, це динамічна та еволюційна взаємодія – добре відображена в нещодавній роботі про «подвійну конституцію» (Vomhoff et al., 2020), де міжнародне право та національне право взаємно впливають та перетворюють одне одного з часом. Ця взаємодія впливає на розподіл повноважень між внутрішніми інститутами, структурує переговори між державами та формує права осіб, які прагнуть відшкодування за екстериторіальні збитки. Однак, часові обмеження та навчання, орієнтоване на підручники, часто зводять ці структурні питання до простіших доктринальних проблем, таких як статус договорів у внутрішньому праві, тим самим пропускаючи ширші інституційні й нормативні аспекти.

Однією з відповідей на ці виклики є прийняття більш інтегрованого підходу, який протистоїть жорсткому поділу між міжнародним і внутрішнім, або публічним і приватним правом. Ширша концепція «транснаціонального права» або «[глобального] управління» пропонує одну з таких можливостей, переосмислюючи предмет таким чином, що в центрі уваги опиняються міжгалузеві процеси та плюралістичні форми влади. Але такий підхід вимагає ретельного формулювання правових відмінностей, які все ще мають значення, навіть у більш гнучких або розширених концептуальних рамках. Без цього існує небезпека, що ключові категорії будуть відкинуті, перш ніж здобувачі вищої освіти матимуть можливість зрозуміти їх аналітичне або історичне значення (там само).

Задля перетворення часових обмежень та обмежень у викладанні на джерело продуктивної напруги, збереження цілісності й самобутності міжнародного права як системи мислення та одночасного відновлення вбудованих контекстів, у яких воно функціонує та розвивається, дослідники пропонують у процесі викладання міжнародного права звернутися до історії. У юридичній освіті історично обґрунтовані підходи типу «право і суспільство»

вже є звичними в багатьох сферах, хоча вони часто відірвані від юридичної історії як самостійної дисципліни – розрив, який, як зазначає Р. Сандберг (2021), заслуговує на більш ретельне вивчення. У контексті міжнародного права історичні перспективи показують, як відносно вузька нормативна база, спочатку розроблена для регулювання відносин між європейськими державами, поширювалася й перетворювалася в результаті імперської експансії на ширшу, універсальну систему, яка визнається сьогодні. Навіть введення базової історичної хронології дозволяє здобувачам вищої освіти зрозуміти, що фундаментальні структури міжнародного права є умовними та сконструйованими, а не природними чи неминучими. Це також допомагає розмістити конкретні правові суперечки в більш довгостроковій траєкторії змін, пропонуючи глибше розуміння того, як і чому міжнародне право розвинулося в його нинішній формі.

Однак, використання історичного підходу у викладанні міжнародного права має свої обмеження. Незалежно від того, чи вводиться він на початку курсу, чи вбудовується в конкретні теми, історична контекстуалізація може призвести до надмірного спрощення (Jones, O'Donoghue, 2022). Традиційний історичний огляд, як правило, простежує приблизну хронологію – починаючи з XVI століття, стаючи більш детальним із XIX століття і закінчуючи відкритим питанням про те, що буде далі. Намагаючись пояснити, чому міжнародне право має таку форму, яку воно має сьогодні, існує тенденція структурувати хронологію навколо ключових воєн або інституцій, особливо тих, що зосереджені на європейському досвіді. Це може призвести до викривленого викладу світової історії. Наприклад, період після 1945 року часто описують як відносно мирний – домінований холодною війною, але без великих конфліктів – тоді як насправді багато регіонів за межами Європи зазнавали тривалого насильства, яке часто посилювалося конфліктами за посередництвом. Сильний акцент на імперії та постколоніалізмі також може затуманити значну роль, яку відіграли відносини між країнами Глобального Півдня та постколоніальними державами в перетворенні міжнародного

правового порядку, включаючи ключові реформи в Організації Об'єднаних Націй. Більше того, історична періодизація часто відтворює укорінені уявлення про секуляризм та модерність і, зрештою, може натуралізувати нинішній статус-кво, замість того, щоб критично його аналізувати. Стислий, неперевірений історичний наратив ризикує стати ще одним «поглядом із нізвідки» – саме тією позицією, яку він, можливо, прагне оскаржити.

Інший педагогічний підхід полягає в тому, щоб висвітлити складність зсередини самого права – відкрити історичні та теоретичні питання через взаємодію з фундаментальними доктринами. Поширеним методом викладання міжнародного права є представлення «канонічного» або «ортодоксального» викладу (наприклад, джерел, звичаєвого міжнародного права або державності), а потім висвітлення його обмежень. Більш провокаційним кроком є аналіз структури, яку створює ця педагогічна модель: ритуалізована версія права, визнана неповною, поєднана з розширеним і часто недостатньо теоретично обґрунтованим набором винятків або кваліфікацій. Ця подвійна структура може приховувати стільки ж, скільки й розкривати. Візьмемо, наприклад, трактування правових джерел. Більшість курсів починаються зі статті 38(1) Статуту Міжнародного Суду Організації Об'єднаних Націй (Statute of the International Court of Justice), положення якого походять зі Статуту Постійної палати міжнародного правосуддя (Statute of the Permanent Court of International Justice), яке ніколи не було призначене як вичерпний перелік міжнародних правових джерел. Здобувачі вищої освіти швидко розуміють, що ця структура відображає певний момент в еволюції міжнародного права і кодує асиметрію влади. Вони бачать, що багатші, більш впливові держави мають кращі позиції в переговорах щодо укладення договорів, володіють більшим дипломатичним і юридичним досвідом і краще оснащені для документування та поширення своєї практики – переваги, які формують звичаєве право. Це класичний приклад того, як формально нейтральні правила можуть мати структурно упереджені наслідки. Але якщо вийти за межі цього й розглянути те, що виключено – особливо законодавчу

роль міжнародних організацій – то це швидко приводить до більш складної ситуації. Роздуми над тим, чи і як такі інституції створюють правові норми, змушують здобувачів вищої освіти переглянути центральну роль згоди держави й замислитися над тим, як визначаються межі міжнародного права.

З цього випливає ще один шлях: розміщення юридичної техніки та юридичних інновацій у центрі викладання. Значна частина розвитку міжнародного права виникає з конкретних спорів або політичних моментів, які згодом вбудовуються в ширші юридичні наративи. Судові та арбітражні рішення часто роблять поступові інтерпретаційні кроки, які, хоча і не є формально обов'язковими за межами конкретної справи, можуть згодом бути використані як широко авторитетні. Наприклад, Комісія з міжнародного права займається як кодифікацією, так і «прогресивним розвитком» права – двома категоріями, які формально відрізняються, але на практиці часто розмиваються. Зосередивши увагу на цих процесах, здобувачі вищої освіти отримують більш практичне уявлення про міжнародну юридичну практику: що означає тлумачити договір, визначати появу звичаєвої норми з хаотичного набору дій та декларацій держав або проводити межу між «м'яким правом» та обов'язковими зобов'язаннями. Ці інтерпретаційні та аналітичні навички, подібно до тлумачення законів або розробки законодавчих актів у національному праві, є надзвичайно важливими, але часто ігноруються в програмах бакалаврських курсів або зводиться до абстрактних гіпотез, які не відображають реальну складність, з якою стикаються здобувачі освіти. Наголос на структурі та методах юридичного міркування не тільки поглиблює розуміння здобувачами джерел та способів створення права, але й підкреслює здатність міжнародного права до інновацій (та його історію). Ця перспектива резонує зі скептицизмом та прагненнями, які багато здобувачів привносять у цю дисципліну. Вона показує їм, що право – це не лише сукупність норм, а й набір інструментів, які використовували інші і які вони також можуть використовувати для залучення, оскарження й навіть перетворення міжнародного правового порядку.

Викладені вище підходи добре працюють у межах тематичного огляду, але їх можна поглибити, переосмисливши спосіб подання матеріалу. Одним із варіантів є звуження кола тем і навмисне включення в кожну з них різних точок зору – різних держав, нормативних традицій, юридичних користувачів (таких як заявники з питань прав людини, корпоративні юристи або урядові юридичні радники) та критичних науковців. Це може допомогти здобувачам вищої освіти зрозуміти різноманітність суб'єктів та інтересів, які формують міжнародне право на практиці.

Більш радикальною альтернативою є повна зміна структури – від тематичного огляду до структури, заснованої на конкретних контекстах. Замість організації за темами, курс може починатися з конкретного сценарію, місця або випадку. Один юридичний спір – або невелика група спорів – може слугувати основою курсу. Наприклад, справа Нікарагуа, що виникла в результаті політики холодної війни в Латинській Америці, торкається основних питань міжнародного права: джерел, застосування сили, відповідальності держави, юрисдикції Статуту Міжнародного Суду Організації Об'єднаних Націй, доказів та репарацій. Інші можливості включають поєднання справ «Тегеранські заручники» та «Англо-іранська нафта» для дослідження англо-американської діяльності на Близькому Сході, що охоплює юрисдикцію, розвідку, дипломатичний захист та політику нафти.

Дизайн курсу також може відображати місцезнаходження навчального закладу. У Лондоні, наприклад, можна дослідити роль міста у світовому судноплаванні або правовій спадщині імперії – як у випадку з архіпелагом Чагос. Використання таких прикладів показує, як міжнародне право формується через конкретні взаємодії між державами та корпораціями, і спонукає до тісного залучення до правового міркування та інституційної динаміки.

Проте цей метод має і свої недоліки. Зосередження уваги на гучних справах може затуляти більш повсякденні правові процеси, а навчання на основі конкретних випадків може недооцінювати держави, які рідше

звертаються до судів або є структурно маргіналізованими. Це також порушує питання про точку зору, з якої викладається «контекст», і про те, як інституційна або географічна позиція викладача впливає на її формулювання. Ці суперечності нелегко вирішити, але вони є надзвичайно важливими для обговорення, особливо якщо метою є викладання міжнародного права таким чином, щоб відобразити як його вкоріненість у реальних умовах, так і його постійну еволюцію.

Попри значну увагу до викладання міжнародного права «в контексті», сучасні методичні підходи також передбачають звернення до критичних педагогічних концепцій, спрямованих на переосмислення традиційних моделей викладання цієї дисципліни. Однією з таких концепцій є педагогіка TWAİL (Third World Approaches to International Law – підходи країн Глобального Півдня до міжнародного права), яка сформувалася в межах критичного напрямку досліджень міжнародного права. У педагогічному вимірі цей підхід орієнтований на критичний аналіз історичних і політичних передумов формування міжнародно-правових норм, зокрема їхнього зв'язку з колоніальним минулим, а також на включення до освітнього процесу альтернативних перспектив і досвіду держав Глобального Півдня. Педагогіка TWAİL розглядає міжнародне право не лише як систему нормативних правил, а й як продукт складних соціальних, політичних і економічних процесів, що зумовлює необхідність міждисциплінарного підходу до його викладання.

У цьому контексті педагогіка TWAİL сприяє формуванню критичного осмислення ролі міжнародного права, його взаємозв'язку з іншими науковими дисциплінами та потенціалу для врахування інтересів держав Глобального Півдня. Вона передбачає переоцінку змісту навчальних курсів, співвідношення між доктринальним вивченням міжнародного права та аналізом інституцій і механізмів його реалізації, а також інтеграцію до освітнього процесу знань із суміжних галузей, зокрема політичної економії, міжнародних відносин та моральної філософії. Такий підхід спрямований не лише на підготовку здобувачів вищої освіти до професійної діяльності, але й

на формування здатності до глибокого аналітичного та трансформаційного осмислення міжнародного правопорядку. Саме ці засади становлять методологічну основу педагогіки TWAİL у сучасній міжнародно-правовій освіті.

За твердженням дослідників, ширший інтелектуальний рух TWAİL кидає виклик євроцентричному позитивізму та пов'язаній із ним тенденції до «фетишизації» міжнародно-правових норм і інституцій. Аналіз історичного розвитку міжнародного права виявляє його глибоку інтегрованість у глобальні політичні процеси, зокрема використання міжнародно-правових механізмів розвиненими державами Заходу як інструменту впливу на країни Глобального Півдня. Педагогіка TWAİL акцентує увагу на цих історично повторюваних закономірностях та їхніх наслідках для соціально-економічного і політичного розвитку відповідних суспільств. Вона спрямована на формування у здобувачів вищої освіти критичної перспективи, що дозволяє переосмислити традиційне уявлення про міжнародне право як нейтральний і доброзичливий нормативний порядок та усвідомити його роль як інструменту владних відносин, що можуть відтворювати епістемічні та соціально-економічні форми нерівності у глобальному масштабі. Навіть за наявності позитивізму TWAİL залишається педагогічно трансцендентною, ставлячи під сумнів легітимність європейської колоніальної спадщини в її рамках.

У науковій літературі наголошується, що підхід TWAİL не заперечує використання традиційних доктрин міжнародного права, зокрема позитивістської методології, а радше прагне застосовувати її для критичного аналізу історичних і політичних передумов формування міжнародно-правового порядку. Зокрема, А. Анхі підкреслює, що критичний аналіз міжнародного права набуває більшої переконливості тоді, коли він ґрунтується на емпіричному дослідженні розвитку правових норм і практики їх застосування. У цьому контексті дослідник зазначає, що засадничі положення TWAİL про вирішальний вплив імперіалізму на формування міжнародного права повинні підтверджуватися аналізом фактичної еволюції

міжнародно-правових інститутів і практики їх функціонування. Такий підхід дозволяє поєднати критичну теоретичну рефлексію з позитивістським аналізом джерел міжнародного права, демонструючи, що колоніальні та імперські структури влади історично впливали на формування міжнародно-правового порядку та продовжують позначатися на його сучасному розвитку. (Anghie, 2020).

Як зазначає С. Бурра, критичне осмислення міжнародного права в освітньому процесі є складним педагогічним завданням. У межах підходу TWAİL євроцентризм розглядається водночас як об'єкт критики та як домінуюча інтелектуальна парадигма, що історично сформувала сучасний міжнародно-правовий порядок і водночас відсунула альтернативні епістемології на периферію наукового дискурсу. У цьому контексті педагогіка TWAİL постає перед необхідністю подолання зазначеного парадоксу. Європейські правові ідеї та інститути не можуть бути повністю ігноровані, оскільки вони відіграли визначальну роль у формуванні міжнародного правопорядку та значною мірою вплинули на розвиток держав Глобального Півдня. Водночас ключовим завданням є критичне переосмислення того, які елементи європейської міжнародно-правової традиції можуть бути інтегровані в сучасний правовий дискурс без втрати зв'язку з альтернативними, неєвропейськими епістемологічними підходами (Burra, 2016).

Педагогіка TWAİL, хоча й ґрунтується на аналізі правових інститутів і доктрин, спрямована на ширше осмислення питань ідентичності та цінностей у контексті міжнародного правопорядку. Вона заохочує здобувачів вищої освіти до критичного аналізу історичного впливу расових і гендерних факторів на формування міжнародно-правових структур. Спираючись, зокрема, на ідеї А. Девіс (1983) та С. Л. Р. Джеймса (1938), дослідники TWAİL розширюють дискусію про взаємозв'язок між расою, владою та правом, демонструючи, як історичні форми расової ієрархії відображалися у міжнародно-правових доктринах і практиках.

Важливим напрямом розвитку педагогіки TWAİL є також її феміністичний вимір. Дослідники наголошують, що традиційний міжнародно-правовий дискурс часто недостатньо враховує гендерний аналіз, що може призводити до відтворення гендерної нерівності, зокрема через ігнорування специфічних потреб і прав жінок у країнах Глобального Півдня. Феміністичні підходи у межах TWAİL спрямовані на виявлення взаємопов'язаних форм соціальної нерівності, які впливають на становище жінок у глобальному правовому порядку, та на критичний перегляд універсалістських претензій міжнародно-правової теорії.

Педагогічна практика тісно пов'язана з історичним осмисленням розвитку права, проте питання про те, чию історію включати до навчального процесу, залишається предметом активних наукових дискусій. Звернення до історії міжнародного права має на меті не фіксацію сучасного стану правового порядку як незмінної реальності, а розуміння його як результату складних історичних процесів, сформованих боротьбою різних соціальних і політичних сил. У цьому сенсі вивчення історії міжнародного права передбачає аналіз відносин влади, а також форм опору цим відносинам у різні історичні періоди. Обмеження історії міжнародного права виключно європейською нарративною традицією розглядається дослідниками TWAİL як прояв епістемічного насильства, що маргіналізує неєвропейський досвід і виключає його з формування міжнародно-правової легітимності. У зв'язку з цим одним із ключових завдань педагогіки TWAİL є розміщення міжнародного права в ширшому історичному контексті, зокрема через включення перспектив держав і суспільств Глобального Півдня та пропонування альтернативних інтерпретацій основних міжнародно-правових понять (Rajagopal, 2003).

У традиційному викладанні міжнародного права розгляд поняття суверенітету часто починається з аналізу Вестфальської системи міжнародних відносин. Проте такий підхід, попри його значення для розуміння формування сучасної системи державності, обмежено відображає різноманіття історичних моделей політичної організації та концепцій спільнотної ідентичності.

Зокрема, він недостатньо враховує альтернативні уявлення про суверенітет і самовизначення, сформовані в різних культурних та історичних контекстах. З метою подолання цієї обмеженості у викладанні міжнародного права дедалі частіше поєднують традиційні підручкові підходи з працями дослідників, які представляють перспективи корінних народів і держав Глобального Півдня, зокрема з роботами А. Анґхі (Anghie, 2020) та інших представників критичних підходів до міжнародного права. Такий підхід дозволяє значно розширити аналітичне поле розуміння суверенітету.

По-перше, якщо в межах вестфальської традиції суверенітет переважно пов'язується з концепціями верховної політичної влади, ієрархічної організації держави та юридичної інституціоналізації влади, то у світоглядах багатьох корінних народів уявлення про суверенітет і самовизначення формувалися через узгоджені культурні практики всередині спільнот. У таких підходах акцент робиться не стільки на формалізованих правових механізмах, скільки на соціальних і культурних аспектах організації спільноти. Суверенітет у цьому контексті розглядається насамперед як елемент колективної ідентичності та засіб визначення меж спільноти, а не як інструмент консолідації політичної влади.

По-друге, доктрини абсолютної державної влади, характерні для класичної європейської традиції міжнародного права, часто суперечать багатьом світоглядам корінних народів. У таких світоглядах людина розглядається як частина ширшої екологічної спільноти, що передбачає взаємозалежність усіх форм життя. Відповідно, домінуючим принципом виступає не володіння чи експлуатація природних ресурсів, а їх відповідальне управління та збереження. Така горизонтальна етика взаємодії контрастує з раціоналістичною логікою власності та ресурсної експлуатації, характерною для європейської правової традиції.

Зазначені відмінності зумовлюють подальші наслідки для розуміння соціальної організації та правових практик. Зокрема, корінні спільноти часто підтримують високу соціальну динаміку та культурне різноманіття, прагнучи

до епістемологічної рівності та розвитку різних форм знання. Такий підхід сприяє збереженню множинності способів пізнання та дозволяє відповідним спільнотам адаптуватися до змінних соціальних і природних умов.

Педагогіка TWAIL заохочує здобувачів вищої освіти аналізувати концепцію суверенітету не лише як фундаментальний принцип міжнародного права, але й у взаємозв'язку з історичними практиками його заперечення. Упродовж тривалого часу європейська правова думка формувала різноманітні аргументи, які використовувалися для відмови у визнанні суверенітету неєвропейських народів. У різні історичні періоди такі обґрунтування спиралися на релігійні, культурні або расові критерії: неєвропейські народи вважалися позбавленими суверенітету через їхню нехристиянську ідентичність (Ф. де Віторія), належність до «нецивілізованих» народів (Х. Гротіус), расові характеристики (Дж. Вестлейк) або нібито недостатній рівень економічної діяльності (Е. де Ваттель). Попри високий авторитет цих мислителів у формуванні класичної доктрини міжнародного права, їхні концепції часто містили расові та цивілізаційні припущення, що подавалися як універсальні правові принципи. У результаті колоніальні контакти істотно вплинули на формування доктрини суверенітету, закріпивши універсалізований європейський світогляд та маргіналізувавши альтернативні політичні й культурні моделі організації спільнот (Anghie, 2005).

Водночас значна частина цих теоретичних концепцій формувалася під впливом економічних і політичних інтересів раннього європейського капіталізму. Зокрема, правові міркування Ф. де Віторія частково виникли у відповідь на питання, пов'язані з іспанською експансією в Новому Світі, тоді як Х. Гротіус розробляв свої аргументи в контексті торговельних інтересів Голландської Ост-Індської компанії. Створені ними концепції суверенітету фактично сприяли легітимації колоніального завоювання та економічної експлуатації, виконуючи не лише інтелектуальну, а й імперську функцію (Anghie, 2005).

У цьому контексті педагогіка TWAİL пропонує залучення до навчального процесу історії країн Глобального Півдня як важливого інструменту критичного аналізу міжнародного права. Антиколоніальний підхід у викладанні передбачає звернення до історичних подій, що демонструють взаємозв'язок міжнародного права з колоніалізмом, расовою ієрархією та економічним насильством. До таких подій належать, зокрема, геноцид народів хереро і нама в колоніальній Німецькій Південно-Західній Африці, інтернування учасників руху мау-мау в Кенії, опіумні війни, революція в Сан-Домінго, а також політика апартеїду в Південній Африці. Аналіз цих історичних епізодів дозволяє виявити структурні суперечності міжнародно-правових інститутів, зокрема у сфері міжнародного кримінального права, а також критично оцінити традиційні уявлення про суверенітет і самовизначення (Rajagopal, 2003).

Залучення таких історичних прикладів сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти більш глибокого розуміння подвійної ролі міжнародного права, яке може виступати як інструментом захисту, так і механізмом легітимації влади та нерівності. Водночас педагогіка TWAİL акцентує увагу на необхідності критичного аналізу суперечностей, що виникають у глобальному правопорядку, де ідеї лібералізму, демократії та економічного розвитку співіснують із колоніальними практиками, насильством і системною експлуатацією.

Таким чином, педагогіка TWAİL постає як антиколоніальна освітня стратегія, спрямована на перегляд домінуючих наративів міжнародного права та включення до академічного дискурсу голосів і досвіду тих спільнот, які історично залишалися маргіналізованими. Такий підхід сприяє формуванню навчального середовища, орієнтованого не лише на відтворення знань, а й на розвиток критичного мислення, рефлексії та відкритого академічного діалогу. На відміну від традиційних моделей юридичної освіти, педагогіка TWAİL прагне поставити під сумнів усталені інтелектуальні та

інституційні структури міжнародного права, відкриваючи можливості для його більш інклюзивного та плюралістичного розвитку.

Поряд із критичними педагогічними підходами, зокрема педагогікою TWAİL, яка спрямована на переосмислення змісту та історичного контексту міжнародного права, важливе місце у підготовці майбутніх фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу посідають і конкретні методичні інструменти організації навчального процесу. Одним із найбільш поширених і ефективних таких інструментів є метод кейсів, що широко використовується в юридичній освіті досліджуваних країн для розвитку практичних професійних компетентностей. Якщо педагогіка TWAİL акцентує увагу на критичному переосмисленні міжнародно-правових наративів та включенні альтернативних перспектив, то кейс-метод забезпечує практичне опрацювання правових проблем через аналіз конкретних ситуацій та судових справ.

Метод кейсів є однією з ключових педагогічних стратегій у юридичній освіті. Аналізуючи та обговорюючи реальні або змодельовані правові ситуації, здобувачі розвивають критичне мислення, аналітичні здібності та навички юридичної аргументації, які становлять основу професійної діяльності юриста.

Цей метод був запроваджений наприкінці XIX століття у Харвардській школі права і з часом став характерною методикою викладання права в юридичних школах Сполучених Штатів (Langdell, 1890; Stevens, 1983). Сьогодні кейс-метод широко застосовується в юридичній освіті по всьому світу, зокрема й країнах Європейського Союзу, де він використовується як один із основних інструментів формування практикоорієнтованих юридичних компетентностей.

Застосування кейс-методу сприяє формуванню активного та інтерактивного навчального середовища, у якому здобувачі беруть безпосередню участь у процесі аналізу правових проблем. Розгляд конкретних правових ситуацій дозволяє застосовувати теоретичні положення права до

практичних обставин, що, у свою чергу, сприяє розвитку навичок критичного аналізу та прийняття рішень. У такому навчальному середовищі дискусії та обмін аргументами між учасниками освітнього процесу стають важливими складовими формування професійного правового мислення.

Однією з характерних особливостей кейс-методу є поєднання аналізу процесу формування правових рішень із їх обґрунтуванням на основі доказів. Такий підхід передбачає не лише теоретичне осмислення правових концепцій, а й їх практичне застосування в конкретних ситуаціях. Завдяки цьому здобувачі вищої освіти отримують можливість розвивати навички аргументації, критичного аналізу доказів та побудови юридично обґрунтованих висновків (Sotomayor Trelles et al., 2023).

З цієї точки зору переваги кейс-методу є багатогранними. По-перше, він сприяє розвитку аналітичних і критичних навичок, оскільки здобувачі навчаються детально досліджувати фактичні обставини справи, визначати релевантні правові питання й застосовувати відповідні правові норми. По-друге, метод сприяє вдосконаленню навичок юридичної аргументації, оскільки вимагає від здобувачів чіткого та переконливого формулювання власних позицій, а також критичної оцінки аргументів інших учасників дискусії. Крім того, кейс-метод стимулює розвиток творчого мислення, заохочуючи здобувачів до пошуку альтернативних підходів до вирішення правових проблем. Важливою перевагою цього методу є також активізація участі здобувачів у навчальному процесі, що підвищує їхню мотивацію та зацікавленість у засвоєнні матеріалу. Нарешті, кейс-метод відіграє важливу роль у підготовці до професійної юридичної практики, оскільки дозволяє здобувачам ознайомитися зі складністю реальних правових ситуацій і сформувати компетентності, необхідні для майбутньої професійної діяльності.

Застосування методу кейсів у юридичній освіті передбачає використання реальних або гіпотетичних ситуацій для зміцнення практичних навичок здобувачів та їхньої здатності приймати рішення. Цей педагогічний

підхід наголошує на розвитку юридичного мислення через вивчення та аналіз складних кейсів (Pereira, Silveira, 2019).

Упровадження цього методу в університетах країн Європейського Союзу здійснюється в межах таких ключових кроків. По-перше, академічний орган факультету визначає предмети, у яких застосування методу кейсів є найбільш доречним. Після визначення предметів увага переходить до дидактичної структури кейсів, де академічний орган встановлює педагогічну структуру, яка буде керувати аналізом в аудиторії, та визначає принципи й елементи, необхідні для її застосування. Потім викладач бере на себе відповідальність за вибір або розробку кейсів, вибираючи ситуації, які є актуальними для тем, що вивчаються, і інтелектуально стимулюють здобувачів освіти. Ці кейси можуть бути взяті з реальних судових рішень або створені гіпотетично викладачами або навіть самими здобувачами.

Після цього від здобувачів вищої освіти очікується проведення ретельного аналізу кейсу. Це вимагає від них точного ознайомлення з фактами, визначення відповідних правових питань, дослідження чинного законодавства та підготовки добре обґрунтованих аргументів з різних точок зору. Потім аудиторія стає місцем для обговорення, де здобувачі під керівництвом викладача представляють свої аргументи, дискутують із однокурсниками та отримують конструктивні відгуки. Нарешті, процес завершується рефлексією, під час якої здобувачі закріплюють те, що вони вивчили. Ця рефлексійна фаза може мати форму есе, концептуальних карт або особистих оцінок того, як справа вплинула на їхнє розуміння права.

Водночас застосування кейс-методу може варіюватися залежно від особливостей національних правових систем і освітніх традицій. У країнах континентальної правової сім'ї цей підхід часто адаптується до специфіки відповідних правових систем і використовується як інструмент поєднання теоретичного навчання з аналізом практичних юридичних ситуацій.

Щоб метод кейсів був дійсно ефективним у навчанні фахівців з міжнародного права і сприяв активній участі здобувачів, надзвичайно

важливим є ретельний відбір кейсів. Цей процес регулюється кількома критеріями. По-перше, кейси повинні бути безпосередньо пов'язані з тематикою курсу. Факти мають чітко ілюструвати правові принципи, що обговорюються, а порушені питання повинні відображати ті, з якими зазвичай стикаються практикуючі юристи. Не менш важливим є відповідність очікуваним результатам навчання, оскільки кейси повинні обиратися з урахуванням цілей курсу.

Ще одним фактором, який слід урахувати, є відповідність кейсів рівню підготовки здобувачів освіти. Наприклад, для вступних курсів можуть бути потрібні відносно прості кейси, тоді як здобувачі зі знаннями більш високого рівня повинні працювати з кейсами більшої складності. Водночас сама складність є визначальним фактором, оскільки кейси повинні ставити перед здобувачами виклики та вимагати критичного мислення, не перевантажуючи їх. Такий баланс забезпечує наявність як складності, так і педагогічної цінності. Іншим важливим аспектом є різноманітність, оскільки здобувачі отримують користь від ознайомлення з різноманітними юридичними проблемами, точками зору та результатами. Сюди можуть входити контексти судових спорів, державної служби, суспільної довіри та альтернативних механізмів вирішення спорів, що розширює розуміння здобувачами освіти права та його різноманітних застосувань.

Так само важливою є актуальність кейсів. Вони повинні відображати сучасні правові реалії, забезпечуючи набуття здобувачами навичок, що відповідають сучасній практиці. Кейси також повинні бути цікавими, здатними привернути увагу здобувачів, щоб підтримувати їх мотивацію та активну участь. Не можна нехтувати практичними міркуваннями, зокрема доступністю, яка вимагає, щоб випадки були легко доступними через бібліотеки, онлайн-платформи або збірки кейсів. Нарешті, необхідно дотримуватися принципу єдності, що означає, що справи повинні поєднувати теоретичні та практичні аспекти; рекомендована література повинна

доповнювати як матеріально-правові, так і процесуально-правові дослідження.

Крім цих загальних критеріїв, залежно від типу курсу, виникають конкретні міркування. У кримінальному праві вибір справи може залежати від тяжкості злочину, віку та історії підсудного або якості доказів. У цивільному праві більшого значення набувають такі фактори, як характер договору або делікту, розмір збитків та відносини між сторонами. Зрештою, не існує єдиної формули для відбору справ. Викладачі повинні застосовувати своє професійне судження та педагогічний досвід, щоб визначити справи, які найбільше підходять для їхніх здобувачів та курсів, забезпечуючи ефективне висвітлення як матеріальних, так і процесуальних аспектів юридичних досліджень.

Навчання та оцінювання здобувачів вищої освіти в університетах країн Європейського Союзу з юридичних дисциплін традиційно було орієнтоване на викладача та зосереджене на змісті. Головною метою було надати здобувачам знання, передбачені навчальною програмою, покладаючись майже виключно на лекції викладача та оцінювання теоретичних знань, часто в суто механічний спосіб (Vallespín Pérez, 2010). У цьому контексті ефективний вибір та використання методу кейсів у підготовці юристів вимагає від професорів наявності низки необхідних компетентностей та навичок, найважливішою з яких є володіння предметом. Професори повинні підтримувати глибокі та актуальні знання в юридичних галузях, які вони викладають, що дозволяє їм відбирати релевантні та актуальні кейси, які пов'язують теорію з практикою, поєднуючи матеріальні та процесуальні аспекти. Не менш важливим є практичний досвід, оскільки знання юридичної професії збагачує викладання та надає уявлення про застосування юридичних теорій у реальному світі. До цього слід додати здатність структурувати навчання, що означає, що викладачі повинні вміти розробляти дидактичну структуру для аналізу кейсів, визначати керівні принципи та супроводжувати студентів протягом усього процесу навчання.

Ефективне використання кейс-методу також вимагає вміння проводити інтерактивне навчання. Викладачі повинні вміти стимулювати змістовні дискусії в класі, заохочуючи здобувачів ефективно висувати й обговорювати аргументи. Їхня здатність обирати відповідні кейси є не менш важливою, оскільки кейси повинні не тільки відповідати змісту курсу, але й стимулювати критичне та аналітичне мислення. Вони також повинні вміти оцінювати складність кейсів, забезпечуючи їх інтелектуальну складність, але не перевантажуючи студентів.

Ще однією важливою навичкою є чіткість пояснень. Викладачі повинні вміти чітко, точно і зрозуміло викладати як юридичні поняття, так і фактичний контекст. Вони також повинні демонструвати зразкову юридичну аргументацію, показуючи, як переконливо будувати і захищати аргументи. Мотивація та залученість також відіграють важливу роль: захоплені педагоги, які співчують своїм здобувачам і віддані своїй справі, створюють атмосферу участі й відданості.

Метод кейсів також вимагає навичок дослідження та постійного оновлення знань. Викладачі мають постійно займатися юридичними дослідженнями, щоб виявляти та відбирати актуальні та релевантні кейси, забезпечуючи, щоб матеріал відображав динамічний характер права. Водночас вони повинні розвивати розуміння різноманітності, відбираючи кейси, що охоплюють широкий спектр фактів, юридичних питань та результатів, тим самим надаючи здобувачам більш комплексне уявлення про юридичну практику. Нарешті, у все більш глобалізованому світі викладачі виграють від прийняття міжнародної перспективи, включаючи кейси, що висвітлюють виклики та рішення інших правових систем, тим самим розширюючи світогляд здобувачів та переносючи їх навчання в глобальний правовий контекст.

Отже, підсумовуючи викладене вище, можемо констатувати, що методичні засади підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу характеризуються поєднанням критичних

педагогічних підходів і практикоорієнтованих методів навчання. Зокрема, поряд із критичними концепціями викладання, такими як педагогіка TWAIL, важливе місце посідають інтерактивні методи, спрямовані на формування професійних компетентностей майбутніх юристів. Одним із ключових серед них є метод кейсів, який забезпечує зв'язок між теоретичним вивченням права та аналізом реальних юридичних ситуацій. Його ефективне застосування передбачає високий рівень професійної підготовки викладача, здатність до постійного наукового пошуку та оновлення навчального матеріалу відповідно до динаміки розвитку правових систем. Водночас використання різноманітних кейсів, що відображають різні правові контексти та практики, сприяє формуванню у здобувачів освіти комплексного розуміння юридичної діяльності. Залучення міжнародної перспективи до аналізу правових ситуацій розширює професійний світогляд здобувачів освіти та дозволяє розглядати правові проблеми у ширшому глобальному контексті, що є особливо важливим для підготовки фахівців з міжнародного права.

Висновки до розділу 2

У розділі висвітлено нормативні, змістові та методичні засади професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн європейського союзу.

У межах аналізу нормативних засад професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу, виявлено, що їх формування відбувається в умовах багаторівневого регулювання, де поєднуються наднаціональні європейські підходи та національні правові традиції. Установлено, що, попри вплив Болонського процесу та загальноєвропейських стандартів забезпечення якості вищої освіти, вирішальна роль у визначенні змісту юридичної освіти, структури освітніх програм і порядку доступу до професії належить державам-членам ЄС. Це зумовлює різноманітність моделей підготовки юристів-міжнародників, що

варіюються від централізованих систем із жорстко регламентованими етапами професійної підготовки до більш гнучких, автономних університетських моделей.

Аналіз досвіду Німеччини, Франції, Італії, Нідерландів та Польщі засвідчив, що нормативне забезпечення юридичної освіти спрямоване на досягнення балансу між фундаментальною теоретичною підготовкою та розвитком практичних компетентностей, необхідних для діяльності у сфері міжнародного права. Спільною тенденцією є також підвищення вимог до якості освітніх програм, упровадження механізмів акредитації та зовнішнього оцінювання, а також орієнтація на інтеграцію в європейський і глобальний освітній простір. Водночас національні особливості проявляються у відмінностях щодо тривалості навчання, ролі державних іспитів, вимог до професійної сертифікації та ступеня автономії закладів вищої освіти.

Окреслюючи змістові засади професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу, виявлено, що сучасні освітні програми бакалаврського та магістерського рівнів характеризуються комплексністю, міждисциплінарністю та чіткою орієнтацією на формування професійних компетентностей, необхідних для діяльності в умовах глобалізованого правового середовища. З'ясовано, що ключовими змістовими компонентами підготовки є поєднання вивчення міжнародного, європейського та порівняльного права з елементами політичних, економічних і соціальних наук.

У ході дослідження було проаналізовано низку показових освітніх програм, зокрема бакалаврську програму «Студії з порівняльного, європейського та міжнародного права» (Comparative, European and International Legal Studies – CEILS) Університету Тренто (Італія), бакалаврські програми «Студії з міжнародного та європейського права» (International and European Legal Studies) та «Міжнародні відносини» (International Relations) Англо-американського університету (Прага, Чеська Республіка), бакалаврську програму «Глобальне право» (Global Law) Університету Луїсс Гвідо Карлі

(Італія), програму «Політичні науки та міжнародні студії» (Political Science Major – International Studies Specialization) Коледжу МакДеніел (Будапешт, Угорщина), бакалаврську програму «Міжнародне та європейське право» Брюссельської школи управління (Бельгія), магістерську програму «Дипломатія та міжнародне право» (Diplomacy and International Law) Американського університету в Парижі (Франція), магістерську програму «Міжнародне право та права людини» (International Law and Human Rights) Університету Академія Обу (Фінляндія), магістерську програму «Європейське та міжнародне енергетичне право» (European and International Energy Law) Технічного університету Берліна (Німеччина) та ін.

Виявлено, що зміст зазначених освітніх програм орієнтований на забезпечення балансу між фундаментальною теоретичною підготовкою та практичною складовою, що реалізується через використання інтерактивних методів навчання, аналіз кейсів, моделювання професійних ситуацій і залучення здобувачів до міжнародних освітніх та наукових проєктів. Узагальнено, що характерною рисою є інтернаціоналізація освітнього процесу, яка проявляється у викладанні іноземними мовами, академічній мобільності та тісній співпраці з міжнародними інституціями.

З'ясовано, що важливе місце у структурі підготовки посідають спеціалізовані навчальні модулі, спрямовані на поглиблене вивчення окремих галузей міжнародного права, зокрема прав людини, енергетичного права, дипломатії, міжнародної безпеки та глобального управління. Виявлено також тенденцію до посилення міждисциплінарного підходу, що забезпечує формування у здобувачів цілісного бачення міжнародних процесів і підвищує їхню здатність до професійної діяльності в багаторівневому правовому середовищі.

Проведений аналіз методичних засад підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу засвідчив, що сучасний освітній процес орієнтований на поєднання критичних педагогічних підходів із практикоорієнтованими методами навчання.

Установлено, що поряд із концептуальними підходами, зокрема педагогікою TWAIL, важливу роль відіграють інтерактивні методи, спрямовані на розвиток професійних компетентностей майбутніх юристів-міжнародників.

Особливе місце у структурі методичного забезпечення займає кейс-метод, застосування якого забезпечує зв'язок між теоретичним вивченням права та аналізом реальних правових ситуацій. Доведено, що використання кейсів сприяє розвитку аналітичного мислення, навичок аргументації, прийняття рішень і професійної рефлексії. Водночас ефективність цього методу безпосередньо залежить від рівня підготовки викладача, його здатності до оновлення змісту навчання та врахування актуальних тенденцій розвитку міжнародного права. Важливим аспектом у цьому контексті є використання в навчальному процесі кейсів, що відображають різні правові системи та міжнародні практики. Це забезпечує формування у здобувачів освіти комплексного бачення юридичної діяльності та сприяє глибшому розумінню специфіки функціонування міжнародного правового середовища. Інтеграція міжнародного компоненту в освітній процес дозволяє розширити професійний світогляд майбутніх фахівців і підвищує їхню готовність до діяльності в умовах глобалізації.

Зміст розділу висвітлено в таких публікаціях автора (Товстуха, 2023в; 2024; 2025а; 2025в; Tovstukha, 2026).

РОЗДІЛ 3

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПОЗИТИВНИХ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ІДЕЙ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ У ПРОЦЕСІ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З МІЖНАРОДНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

3.1. Сучасний стан професійної підготовки фахівців з міжнародного права в Україні

Модернізація вищої юридичної освіти в Україні здійснюється на засадах орієнтації на європейські стандарти якості, посилення практичної складової професійної підготовки та інтеграції в міжнародний освітній і науковий простір. Підготовка фахівців з міжнародного права набуває особливої актуальності в умовах глобалізації правових процесів, активізації міжнародного співробітництва України та необхідності забезпечення належного рівня правового супроводу зовнішньополітичної діяльності держави.

Професійна підготовка фахівців з міжнародного права на першому (бакалаврському) та другому (магістерському) рівнях вищої освіти здійснюється на основі освітніх стандартів – Стандарту вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (2024) та Стандарту вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти (2024) за спеціальністю 293 «Міжнародне право» галузі знань 29 «Міжнародні відносини» (відповідно до нового переліку спеціальностей, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої освіти» № 1021 від 30 серпня 2024 року, – D9 Міжнародне право) (*Перелік спеціальностей та галузей знань у 2025*).

Відповідно до означених освітніх стандартів, для здобуття освітнього ступеня бакалавра за спеціальністю 293 «Міжнародне право» право на вступ

мають особи, які здобули повну загальну середню освіту, а також випускники освітнього ступеня молодшого бакалавра або фахового молодшого бакалавра за спеціальністю 081 «Право». Натомість доступ до навчання на магістерському рівні є більш спеціалізованим і передбачає наявність попередньої вищої освіти – освітнього ступеня бакалавра за спеціальностями 293 «Міжнародне право» або 081 «Право», що забезпечує наступність і професійну спрямованість підготовки.

Обсяг освітньої програми на бакалаврському рівні становить 240 кредитів ЄКТС на базі повної загальної середньої освіти. При цьому не менше 170 кредитів ЄКТС має бути спрямовано на формування загальних і спеціальних (фахових) компетентностей, визначених відповідним стандартом. Важливою складовою є іншомовна підготовка, на яку відводиться не менше 48 кредитів ЄКТС, що обумовлено необхідністю забезпечення здатності до професійної діяльності в міжнародному середовищі. Практична підготовка також є обов'язковою і становить не менше 10 кредитів ЄКТС, реалізуючись на базі органів зовнішніх зносин, міжнародних організацій, юридичних установ та інших профільних інституцій. Водночас передбачено можливість перезарахування до 60 кредитів ЄКТС, здобутих за попередніми освітніми програмами у сфері права (*Наказ Міністерства освіти і науки України № 428 від 02 квітня 2024 року «Про затвердження стандарту вищої освіти зі спеціальності 293 Міжнародне право першого (бакалаврського) рівня вищої освіти», 2024*).

На магістерському рівні обсяг освітніх програм є диференційованим: освітньо-професійна програма передбачає 90 кредитів ЄКТС, тоді як освітньо-наукова – 120 кредитів ЄКТС. При цьому не менше 50% загального обсягу програми має бути спрямовано на формування загальних і спеціальних (фахових) компетентностей за спеціальністю 293 «Міжнародне право», що свідчить про поглиблений характер професійної підготовки. Для освітньо-професійних програм обов'язковим є проходження практики обсягом не менше 10 кредитів ЄКТС. В освітньо-наукових програмах передбачено

суттєву дослідницьку складову, яка має становити не менше 30% загального обсягу, включаючи науково-дослідницьку практику обсягом не менше 10 кредитів ЄКТС (*Наказ Міністерства освіти і науки України № 479 від 08 квітня 2024 року «Про затвердження стандарту вищої освіти зі спеціальності 293 Міжнародне право другого (магістерського) рівня вищої освіти, 2024»*).

Варто зауважити, що, на відміну від України, у більшості країн Європейського Союзу підготовка фахівців з міжнародного права не виокремлюється в самостійну спеціальність на рівні базової вищої освіти, а здійснюється в межах ширшої галузі права (Law). Такий підхід передбачає здобуття здобувачами фундаментальної юридичної освіти з подальшою спеціалізацією у сфері міжнародного, європейського або порівняльного права шляхом вибору відповідних навчальних модулів, спеціалізованих треків або освітніх програм другого (магістерського) рівня. Відтак, міжнародне право у європейській освітній практиці функціонує переважно як напрям поглибленої спеціалізації, що реалізується на старших етапах навчання.

Зазначена модель зумовлює значну різноманітність освітніх програм і підходів до їх формування. У межах спеціальності «Право» (Law) заклади вищої освіти країн Європейського Союзу пропонують численні освітні траєкторії, орієнтовані на різні аспекти міжнародно-правової діяльності, зокрема міжнародне публічне та приватне право, право Європейського Союзу, міжнародне економічне право, право прав людини тощо. Особливо виразною ця тенденція є на магістерському рівні, де освітні програми відзначаються високим ступенем спеціалізації, міждисциплінарністю та орієнтацією на актуальні виклики глобального правового середовища. Важливою характеристикою також є автономія закладів вищої освіти у визначенні змісту програм, що забезпечує їх гнучкість і адаптивність до потреб ринку праці.

Натомість в Україні підготовка фахівців з міжнародного права здійснюється в межах окремої спеціальності 293 «Міжнародне право», що інституційно відокремлена від спеціальності 081 «Право». Такий підхід

передбачає ранню професійну орієнтацію здобувачів освіти, які вже на етапі вступу обирають спеціалізований напрям підготовки. Відповідно, освітні програми від самого початку мають чітко виражене міжнародно-правове спрямування, охоплюючи поглиблене вивчення міжнародного та європейського права, іноземних мов професійного спрямування та інших компонентів, необхідних для діяльності у міжнародному середовищі.

У згаданих вище стандартах вищої освіти визначено зміст предметної області та цілі навчання на бакалаврському і магістерському рівнях підготовки фахівців з міжнародного права. Зокрема, на бакалаврському рівні об'єктом вивчення є основи теорії міжнародного права, інституційні механізми та практика застосування норм різних галузей міжнародного публічного та приватного права, права Європейського Союзу, а також процеси імплементації міжнародно-правових норм у національне законодавство та основні концепції порівняльного правознавства. Теоретичний зміст предметної області охоплює базові поняття і концепції міжнародного права як системи юридичних принципів і норм, що регулюють міжнародні відносини, а також засади функціонування права Європейського Союзу та порівняльно-правових підходів. Цілі навчання на цьому рівні спрямовані на формування здатності розв'язувати складні спеціалізовані завдання у сфері міжнародного права, здійснювати аналіз, тлумачення і застосування джерел міжнародного та національного права, а також розуміти особливості взаємодії правових систем (*Наказ Міністерства освіти і науки України № 428 від 02 квітня 2024 року «Про затвердження стандарту вищої освіти зі спеціальності 293 Міжнародне право першого (бакалаврського) рівня вищої освіти», 2024*).

Натомість на магістерському рівні підготовки зміст навчання набуває більш концептуального та дослідницького характеру. Об'єктом вивчення виступають вітчизняні й зарубіжні доктринальні підходи до розуміння міжнародного права, а також проблеми формування і реалізації норм і принципів міжнародного публічного та приватного права, права Європейського Союзу і національного права різних держав. Теоретичний

зміст предметної області передбачає поглиблене осмислення міжнародного права як цілісної системи, що функціонує у взаємодії з іншими правовими системами, а також розвиток порівняльно-правових досліджень. Цілі навчання орієнтовані на формування здатності розв'язувати задачі дослідницького та інноваційного характеру у сфері міжнародного права та права Європейського Союзу, що передбачає високий рівень аналітичного мислення, самостійності та наукової рефлексії (Наказ Міністерства освіти і науки України № 479 від 08 квітня 2024 року «Про затвердження стандарту вищої освіти зі спеціальності 293 Міжнародне право другого (магістерського) рівня вищої освіти, 2024).

Згідно з відомостями, що містяться в Єдиній державній електронній базі з питань освіти (ЄДЕБО. *Вступна компанія 2025*), 22 українських заклади вищої освіти здійснюють професійну підготовку фахівців з міжнародного права на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти в межах 80 освітніх пропозицій. Як засвідчив аналіз представлених у ЄДЕБО пропозицій, 79 освітніх програм мають назву «Міжнародне право» і 1 «Бакалавр міжнародного права». На другому (магістерському) рівні вищої освіти освітні пропозиції, надані 18 закладами вищої освіти, є більш різноманітними (див. табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Освітні програми другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності D9 «Міжнародне право»

Назва освітньої програми	Кількість пропозицій
Міжнародне право	65
Міжнародне приватне право	1
Міжнародне публічне право	1
Європейське бізнесове право (мова навчання українська/англійська) / European Business Law	1
Міжнародне та європейське право (англомовна)	1

Отже, на основі поданих вище відомостей можемо констатувати, що підготовка фахівців з міжнародного права в Україні характеризується кількісною представленістю та водночас обмеженою варіативністю назв освітніх програм, особливо на бакалаврському рівні. Зокрема, встановлено, що переважна більшість освітніх програм бакалаврського рівня мають уніфіковану назву «Міжнародне право». Така одноманітність свідчить про стандартизований підхід до позиціонування освітніх програм на першому рівні вищої освіти. Натомість на магістерському рівні спостерігається більша різноманітність освітніх програм, що проявляється в наявності як узагальненої назви «Міжнародне право», так і окремих спеціалізованих програм, зокрема з міжнародного публічного та приватного права, європейського бізнесового права, а також програм із вираженим міжнародним компонентом і англійським викладанням. Це свідчить про поступове розширення спектра освітніх траєкторій на другому рівні вищої освіти та орієнтацію на спеціалізацію підготовки.

З метою більш детального аналізу змісту та особливостей організації підготовки фахівців з міжнародного права вважаємо за доцільне звернутися до розгляду окремих освітніх програм, що реалізуються у вітчизняних закладах вищої освіти.

Зокрема, метою освітньо-професійної програми «Міжнародне право» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, що реалізується у Львівському національному університеті імені Івана Франка, є «підготовка освічених, соціально відповідальних фахівців у сфері міжнародного публічного, міжнародного приватного, права ЄС та порівняльного правознавства з високим рівнем теоретичних і практичних знань та умінь, необхідних для розуміння природи та функцій, як національного, так і міжнародного права, які здатні сприяти реалізації національної стратегії зовнішньополітичного курсу держави, утверджувати верховенство права, захищати права людини та основні свободи, забезпечувати юридичний супровід міжнародних відносин та розв'язувати складні завдання у сфері міжнародного права» (*Освітньо-*

професійна програма (Міжнародне право) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю D9 - Міжнародне право галузь знань D – Бізнес, адміністрування та право, 2025).

Освітньо-професійною програмою передбачено вивчення обов'язкових освітніх компонентів циклів загальної і професійної та практичної підготовки (обсягом 170 кредитів ЄКТС) та вибіркового освітніх компонентів (обсягом 70 кредитів ЄКТС).

У межах циклу загальної підготовки передбачено вивчення української мови за професійним спрямуванням (3 кредити), дипломатичної історії України (3 кредити), історії української та зарубіжної культури (3 кредити), філософії (3 кредити), а також фізичної і домедичної допомоги (3 кредити) та теоретичної частини базової загальновійськової підготовки (3 кредити).

Цикл професійної та практичної підготовки охоплює такі освітні компоненти:

- Країнознавство – 4 кредити;
- Міжнародне публічне право – 6 кредитів;
- Вступ до спеціальності «Міжнародне право» – 4 кредити;
- Правові системи сучасності – 3 кредити;
- Теорія міжнародних відносин – 5 кредитів;
- Міжнародні економічні відносини – 5 кредитів;
- Вступ до права ЄС – 5 кредитів;
- Міжнародні фінанси та міжнародні фінансові інституції – 3 кредити;
- Міжнародне приватне право – 7 кредитів;
- Перша іноземна мова – 20 кредитів;
- Іноземна мова спеціальності – 10 кредитів;
- Теорія і практика перекладу – 9 кредитів;
- Безпека життєдіяльності та охорона праці – 3 кредити;
- Теорія держави і права – 7 кредитів;
- Порівняльне конституційне право – 3,5 кредитів;
- Дипломатичне і консульське право – 3 кредити;

- Порівняльне цивільне право – 6,5 кредитів;
- Міжнародне економічне право – 4 кредити;
- Основи римського права та юридична лексика – 3 кредити;
- Порівняльне цивільне процесуальне право – 4,5 кредити;
- Судові системи і порівняльне судове право – 4 кредити;
- Історія міжнародного права – 4 кредити;
- Основи наукових досліджень та академічна доброчесність – 3 кредити;
- Порівняльне кримінальне право – 4 кредити;
- Порівняльне адміністративне право та судочинство – 4 кредити;
- Міжнародно-правові механізми захисту прав людини – 4 кредити;
- Практична підготовка (навчальна, виробнича перекладацька, виробнича) – 13,5 кредитів (*Освітньо-професійна програма (Міжнародне право) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю D9 - Міжнародне право галузь знань D – Бізнес, адміністрування та право, 2025*).

Вибіркові дисципліни також пропонуються в межах циклів загальної і професійної та практичної підготовки, при цьому в останньому дисципліни вільного вибору представлені блоками, а саме:

- Блок 1 «Міжнародне публічне право»;
- Блок 2 «Міжнародне приватне право»;
- Блок 3 «Право Європейського Союзу»;
- Блок 4 «Міжнародна адвокатура» (там само).

Співзвучною до попередньої є мета освітньо-професійної програми підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти «Міжнародне право», що реалізується в ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», а саме: «підготовка висококваліфікованих фахівців, наділених компетентностями, необхідними для розуміння природи і функцій міжнародного права, його цінностей і принципів, співвідношення та взаємодії з національними правовими системами, змісту його основних правових інститутів, а також меж

міжнародно-правового регулювання суспільних відносин та особливостей його правозастосування, здатних вирішувати складні правові задачі у сфері міжнародного спілкування, ефективно виконувати інші професійні завдання та обов'язки, відповідно до рівня освітньої кваліфікації (*Освітньо-професійна програма підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти «Міжнародне право», 2022*).

На відміну від попередньої освітньо-професійної програми, обсяг освітніх компонентів циклу загальної підготовки становить 65 кредитів ЄКТС, а цикл професійної – 95 кредитів ЄКТС, становлячи разом 160 кредитів ЄКТС. Переліки обов'язкових освітніх компонентів унаочнено нами в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Обов'язкові освітні компоненти освітньо-професійної програми підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти «Міжнародне право» (*Освітньо-професійна програм..., 2022*)

Цикл загальної підготовки, кредити	Цикл професійної підготовки, кредити
Іноземна мова – 10	Теорія міжнародних відносин – 5
Українознавство – 5	Міжнародне публічне право (основи теорії) – 5
Політологія – 5	Міжнародне публічне право (основні галузі та інститути) – 5
Прикладна інформатика – 4	Право міжнародних договорів – 5
Загальна історія держави і права – 5	Право міжнародних організацій – 5
Теорія держави і права – 4	Право зовнішніх зносин – 5
Римське приватне право та латинська юридична фразеологія – 4	Європейське та міжнародне право прав людини – 5
Конституційне право України – 5	Міжнародне економічне право та процес – 8
Тренінг-курс «Вступ до спеціальності «Міжнародне право» – 4	Міжнародне приватне право – 8
Міжнародна економіка – 5	Право Європейського Союзу – 4
Історія міжнародних відносин – 5	Право внутрішнього ринку Європейського Союзу – 4

Правові системи сучасності – 4	Порівняльне адміністративне право та процес – 4
Історія міжнародного права – 5	Порівняльне цивільне право та процес – 4
Фізичне виховання (позакредитна)	Порівняльне кримінальне право та процес – 4
	Поглиблене вивчення основної іноземної мови – 20
	Теорія та практика перекладу – 4

Крім відображених у табл. 3.2 освітніх компонентів, здобувачі опановують 20 кредитів ЄКТС практичної підготовки та 60 кредитів вибіркових дисциплін, які обираються здобувачами вищої освіти із загальноуніверситетського каталогу вибіркових дисциплін.

Варто наголосити, що друга освітня програма загалом демонструє високий рівень відповідності підходам, притаманним освітній політиці країн Європейського Союзу, зокрема щодо структурованості підготовки, орієнтації на формування професійних компетентностей та інтеграції міжнародно-правового компоненту. Водночас її специфічною особливістю є значний обсяг освітніх компонентів циклу загальної підготовки, який становить 65 кредитів ЄКТС, що суттєво перевищує типові пропорції, характерні для більшості європейських освітніх програм у галузі права. Такий підхід, з одного боку, забезпечує широку загальноосвітню базу здобувачів, однак, з іншого – може зменшувати частку дисциплін професійного спрямування, що є ключовими для формування спеціалізованих правничих компетентностей.

Освітньо-професійна програма «Міжнародне право» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю D9 Міжнародне право (2025), запроваджена ДВНЗ «Ужгородський національний університет», спрямована на «підготовку високопрофесійних, конкурентоспроможних, інтегрованих в національний, європейський та світовий професійний простір фахівців, які поглиблено володіють знаннями у сфері міжнародного публічного, міжнародного приватного та європейського права, порівняльного

правознавства, національного права, що мають належну кваліфікацію для розв'язання складних спеціалізованих завдань і практичних проблем у сфері професійної діяльності та/або в процесі навчання» (*Освітньо-професійна програма «Міжнародне право» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю D9 Міжнародне право, 2025*).

На відміну від попередніх, розглянутих у межах цього підрозділу, освітніх програм, аналізована програма не містить розподілу обов'язкових компонентів за циклами, загальний обсяг яких становить 178,5 кредитів ЄКТС. Здобувачі вивчають такі обов'язкові освітні компоненти:

- Загальна історія держави і права – 3 кредити;
- Вступ до спеціальності «Міжнародне право» – 3 кредити;
- Країнознавство – 3 кредити;
- Римське право – 3 кредити;
- Теорія держави і права – 10 кредитів;
- Правничі системи сучасності – 3 кредити;
- Іноземна мова – 12 кредитів;
- Міжнародна інформація – 3 кредити;
- Історія та культура України – 3 кредити;
- Українська мова за професійним спрямуванням – 3 кредити;
- Історія міжнародного права – 5 кредитів;
- Порівняльне конституційне право – 8 кредитів;
- Основи міжнародних відносин – 3 кредити;
- Антикорупція та доброчесність – 3 кредити;
- Порівняльне цивільне право – 8 кредитів;
- Порівняльне адміністративне право – 3 кредити;
- Міжнародне публічне право (основи теорії) – 5 кредитів;
- Філософія – 3 кредити;
- Дипломатичне та консульське право – 4 кредити;
- Міжнародне публічне право (основні галузі) – 3 кредити;
- Право Європейського Союзу – 8 кредитів;

- Іноземна мова зі спеціальності – 18 кредитів;
- Порівняльне кримінальне право – 4 кредити;
- Порівняльний цивільний процес – 3 кредити;
- Порівняльний кримінальний процес – 3 кредити;
- Міжнародні відносини та світова політика – 3 кредити;
- Міжнародне право захисту прав людини та основних свобод (іноземною мовою) – 4 кредити;
- Міжнародне приватне право – 4 кредити;
- Право міжнародної безпеки – 3 кредити;
- Адміністративна юстиція – 3 кредити;
- IT право (іноземною мовою) – 3 кредити;
- Право міжнародних організацій (іноземною мовою) – 4 кредити;
- Право міжнародних договорів (іноземною мовою) – 4 кредити;
- Міжнародно-правовий захист гендерних прав (іноземною мовою) – 3 кредити;
- Практика зі спеціальності (навчальна) – 3 кредити;
- Практика зі спеціальності (виробнича) – 3 кредити (*Освітньо-професійна програма «Міжнародне право» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю D9 Міжнародне право, 2025*).

Варто наголосити, що, попри відсутність у зазначеній освітньо-професійній програмі чіткого формального поділу на цикли загальної та професійної підготовки, аналіз змісту освітніх компонентів свідчить про збалансованість її структури та відсутність надмірного навантаження дисциплінами загальноосвітнього характеру. Такий підхід відповідає практикам країн Європейського Союзу, де пріоритет надається професійно орієнтованій підготовці та формуванню фахових компетентностей. Водночас спільною характеристикою проаналізованих освітніх програм є значна увага до вивчення іноземних мов: обсяг відповідних освітніх компонентів становить у середньому 20–30 кредитів ЄКТС, що узгоджується з європейськими

тенденціями інтернаціоналізації правничої освіти та підготовки фахівців до діяльності в умовах міжнародного професійного середовища.

Отже, підсумовуючи аналіз освітніх програм першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, варто наголосити, що попри певні відмінності у структурі та змісті підготовки, вони характеризуються уніфікованістю щодо назв і спрямованості, оскільки переважно реалізуються під єдиною назвою «Міжнародне право». Водночас на другому (магістерському) рівні вищої освіти, як було зазначено нами вище, спостерігається більша варіативність освітніх програм, що відображає тенденцію до спеціалізації та поглиблення професійної підготовки відповідно до актуальних потреб правничої практики та освітньої політики ЄС.

У зв'язку з цим вважаємо за доцільне зосередити подальший аналіз саме на освітніх програмах другого рівня вищої освіти, які демонструють ширший спектр назв і змістових акцентів. Водночас, з метою забезпечення логіки дослідження, розгляд магістерських програм розпочнемо з традиційної освітньої програми «Міжнародне право» як базової, що слугує орієнтиром для порівняння з іншими, більш спеціалізованими програмами.

Освітньо-професійна програма 2.D9.00.01 «Міжнародне право» другого (магістерського) рівня вищої освіти, запроваджена в Київському столичному університеті імені Бориса Грінченка, спрямована на «підготовку висококваліфікованих фахівців в галузі міжнародного права, здатних розв'язувати комплексні юридичні задачі захисту прав людини та її забезпечення інтересів держави на міжнародному рівні, спроможних до подальшого професійного розвитку і навчання, спрямованих на реалізацію місії служіння людині, громаді, суспільству» (*Освітньо-професійна програма 2.D9.00.01 «Міжнародне право» другого (магістерського) рівня вищої освіти, 2025*).

Із загального обсягу кредитів, відведених на опанування освітньої програми на другому (магістерському) рівні вищої освіти (90 кредитів ЄКТС),

обов'язкові освітні компоненти становлять 67 кредитів ЄКТС і охоплюють такі навчальні дисципліни:

- Іноземна мова для юристів міжнародників – 4 кредити;
- Міжнародне право в умовах глобалізації та регіональної інтеграції – 4 кредити;
- Теорія і практика права міжнародних договорів – 4 кредити;
- Методологія наукових досліджень у міжнародному праві – 4 кредити;
- Правові аспекти європейської та євроатлантичної інтеграції України – 4 кредити;
- Практика ЄСПЛ – 4 кредити;
- Право внутрішнього ринку ЄС – 4 кредити;
- Міжнародна правозахисна практика – 4 кредити;
- Актуальні питання міжнародного приватного права – 4 кредити;
- Міжнародно-правові механізми врегулювання міжнародних спорів – 4 кредити;
- Виробнича практика (науково-дослідницька, правозахисна, правозастосовна) – 27 кредитів.

Отже, аналіз освітньо-професійної програми другого (магістерського) рівня вищої освіти «Міжнародне право» свідчить, що її зміст у цілому є логічним продовженням бакалаврської підготовки та не демонструє суттєвих відмінностей у переліку освітніх компонентів, за винятком певного посилення науково-дослідницької складової. Водночас позитивною характеристикою програми є значний обсяг практичної підготовки (27 кредитів ЄКТС), що сприяє формуванню прикладних професійних компетентностей. Разом із тим у контексті європейського досвіду варто зауважити, що на магістерському рівні в країнах ЄС зазвичай посилюється спеціалізація освітніх програм та їх орієнтація на поглиблену професійну підготовку.

Львівський національний університет імені Івана Франка пропонує англomовну освітню програму другого (магістерського) рівня вищої освіти «Міжнародне та європейське право» (*Міжнародне та європейське право*

(англомовна)). Мета цієї освітньо-професійної магістерської програми полягає в «забезпеченні підготовки висококваліфікованих фахівців із глибокими знаннями міжнародного та європейського права, які вільно володіють іноземною мовою» (там само).

На відміну від інших освітніх програм, розглянутих у межах цього підрозділу, означена освітня програма реалізується у форматі подвійного диплому та передбачає інтегровану організацію навчального процесу між двома університетами. Зокрема, підготовка здобувачів здійснюється посеместрово: перший семестр – у Львівському університеті, другий – у Вільнюському університеті. Важливою особливістю програми є виконання єдиної магістерської роботи під подвійним науковим керівництвом представників обох закладів вищої освіти. У разі успішного завершення навчання випускники отримують два дипломи магістра – Львівського та Вільнюського університетів. Освітня програма функціонує на основі спільного інтегрованого навчального плану і охоплює такі освітні компоненти:

Варто зауважити, що структура цієї освітньої програми має певні відмінності порівняно з традиційними моделями, представленими в інших закладах вищої освіти, що зумовлено її реалізацією у співпраці з європейським університетом. Зокрема, у програмі відсутній класичний поділ освітніх компонентів на цикли загальної та професійної підготовки, а також на обов'язкові й вибіркові дисципліни. Натомість нормативні освітні компоненти структуровано за двома взаємопов'язаними блоками - циклом професійної та практичної підготовки (зокрема, «Міжнародний механізм вирішення спорів» (10 кредитів), «Актуальні проблеми міжнародного та європейського права» (8 кредитів), виробнича (переддипломна) практика (9 кредитів) та кваліфікаційна (магістерська) робота) (18 кредитів) і дисциплінами спеціалізації («Міжнародне право прав людини у глобальному контексті» (6 кредитів), «Міжнародне гуманітарне право» (6 кредитів), «Сталий розвиток та право

довкілля» (65 кредитів), «Захист прав людини у практиці» (5 кредитів)) (*Міжнародне та європейське право (англомовна)*).

Характерною особливістю є також менша кількість освітніх компонентів при одночасно більшому обсязі кредитів, відведених на їх опанування, що свідчить про поглиблений характер вивчення навчальних дисциплін. Такий підхід відповідає сучасним європейським практикам організації магістерських програм, де акцент робиться на спеціалізації, інтенсивності навчання та формуванні комплексних професійних компетентностей.

Освітньо-професійна програма «Європейське бізнесове право / European Business Law (мова навчання українська/англійська)», що реалізується в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, ставить за мету «підготовку висококваліфікованих фахівців з європейського права, які володіють фундаментальними знаннями і практичними навичками з європейського і міжнародного права та які здатні застосовувати отримані знання в професійній діяльності» (*Освітньо-професійна програма «Європейське бізнесове право / European Business Law (мова навчання українська/англійська)», 2024*).

Програма охоплює такі обов'язкові освітні компоненти:

- Економічне право Європейського Союзу – 5 кредитів;
- Міжнародні механізми вирішення спорів – 4 кредити;
- Практикум перекладу (українська мова / англійська мова) – 14 кредитів;
- Порівняльне та міжнародне податкове право – 3 кредити;
- Юридичний практикум з актуальних питань права ЄС – 4 кредити;
- Антимонопольне право ЄС – 4 кредити;
- Методологія наукових досліджень в галузі європейського права – 3 кредити;
- Правове регулювання державних закупівель та державної допомоги в ЄС – 4 кредити;
- Трудове та соціальне право ЄС – 4 кредити;
- Виробнича (переддипломна) практика – 10 кредитів (там само).

Вибіркові освітні компоненти в межах цієї освітньої програми структуровано за блоковим принципом, що передбачає вибір здобувачем одного із запропонованих тематичних блоків залежно від обраної спеціалізації. Такий підхід забезпечує індивідуалізацію освітньої траєкторії та поглиблення професійної підготовки відповідно до інтересів і кар'єрних орієнтацій здобувачів освіти.

Зокрема, блок 1 «Корпоративне регулювання в ЄС» спрямований на формування компетентностей у сфері корпоративного, інвестиційного та фінансового права Європейського Союзу й охоплює дисципліни, пов'язані з правовим регулюванням міжнародних транзакцій і торгівлі, міжнародним корпоративним та інвестиційним правом, адвокатською практикою, правом інтелектуальної власності, європейським правом компаній, а також банківським і фінансовим регулюванням.

Натомість блок 2 «Регулювання торгівлі в Європі» орієнтований на підготовку фахівців у сфері міжнародної торгівлі та економічного права й включає освітні компоненти, що охоплюють митне право ЄС, санітарні та фітосанітарні заходи, юридичний документообіг і роботу з європейськими базами даних, міжнародне підприємництво, договори купівлі-продажу та правове регулювання зон вільної торгівлі (*Освітньо-професійна програма «Європейське бізнесове право / European Business Law (мова навчання українська/англійська)»*, 2024).

Такий формат організації вибіркової складової відповідає європейській практиці побудови магістерських програм, де акцент робиться на спеціалізації, гнучкості освітніх траєкторій і набутті поглиблених знань у конкретній професійній сфері.

Отже, результати аналізу освітніх програм підготовки фахівців з міжнародного права в Україні свідчать про поступове впровадження підходів, характерних для освітнього простору країн Європейського Союзу. Зокрема, простежується орієнтація на компетентнісну модель підготовки, посилення практичної складової навчання, інтеграцію міжнародно-правових дисциплін,

розвиток іншомовної підготовки тощо. Окремі освітні програми, зокрема реалізовані у співпраці з європейськими університетами, демонструють більш повну відповідність європейським практикам, включаючи інтегровані навчальні плани, поглиблену спеціалізацію та інноваційні підходи до структурування змісту підготовки.

Водночас проведений аналіз дає підстави стверджувати, що процес імплементації європейських підходів до професійної підготовки фахівців з міжнародного права в Україні залишається незавершеним і потребує подальшого системного вдосконалення, що й актуалізує потребу в розробленні рекомендацій щодо використання позитивного європейського досвіду у процесі модернізації професійної підготовки фахівців з міжнародного права в Україні, які будуть висвітлені нами в наступному підрозділі.

3.2. Рекомендації щодо використання позитивного європейського досвіду у процесі модернізації професійної підготовки фахівців з міжнародного права в Україні

У процесі модернізації професійної підготовки фахівців з міжнародного права в Україні доцільним бачиться творче використання позитивного досвіду країн Європейського Союзу, який був представлений у попередніх підрозділах дисертаційного дослідження. Проведений аналіз нормативних, змістових та методичних засад професійної підготовки фахівців з міжнародного права у європейському освітньому просторі засвідчив наявність ефективних підходів, пов'язаних із гнучкістю освітніх траєкторій, міждисциплінарністю навчання, інтернаціоналізацією освітнього процесу, а також практикоорієнтованістю підготовки. Водночас, як засвідчив аналіз освітніх програм, що реалізуються в українських закладах вищої освіти, вітчизняна система професійної підготовки фахівців з міжнародного права характеризується більшою формалізованістю, чітким інституційним розмежуванням спеціальностей і

меншою варіативністю освітніх програм, що зумовлює необхідність її подальшого вдосконалення з урахуванням європейських тенденцій. З огляду на це доцільним є формулювання рекомендацій, спрямованих на модернізацію підготовки фахівців з міжнародного права в Україні на державному та інституційному рівнях за ключовими аспектами (див. рис. 3.1).

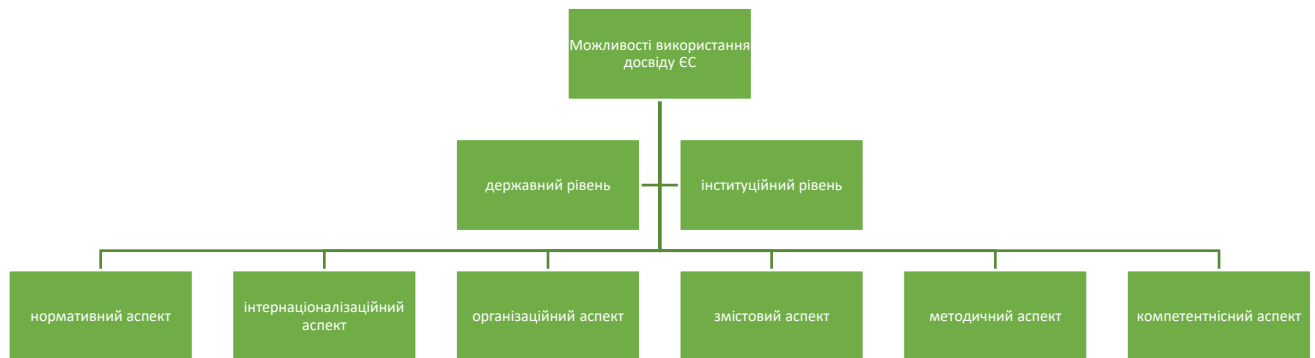

Рис. 3.1. Рівні та аспекти імплементації позитивного європейського досвіду в Україні

У межах *нормативного аспекту* на *державному рівні* доцільним бачиться:

- удосконалення стандартів вищої освіти за спеціальністю D3 «Міжнародне право» з урахуванням європейської практики гнучкої спеціалізації;
- розширення можливостей міждисциплінарної підготовки в межах освітніх стандартів, що сприятиме формуванню комплексних професійних компетентностей;
- розроблення методичних рекомендацій щодо інтеграції різних спеціалізацій (міжнародне публічне, приватне право, право ЄС тощо) в освітні програми з урахуванням потреб сучасної правничої практики та тенденцій розвитку європейського освітнього простору.

На *інституційному рівні* доцільним є подальше вдосконалення організації освітнього процесу в закладах вищої освіти. Зокрема, актуальним

є оновлення локальних нормативних документів із урахуванням принципів гнучкості та варіативності освітніх програм. Водночас доцільним є посилення практико-орієнтованої та спеціалізованої складової підготовки, зокрема через удосконалення структури вибіркового компонентів, удосконалення блокових моделей спеціалізації та орієнтацію змісту навчання на актуальні виклики міжнародної правничої діяльності.

У межах *інтернаціоналізаційного аспекту* на *державному рівні* важливим є подальше розширення участі України в міжнародних освітніх програмах і ініціативах, що сприятиме інтеграції національної системи вищої освіти до Європейського простору вищої освіти. Важливим напрямом є підтримка участі українських закладів вищої освіти у спільних освітніх і наукових проєктах, програмах академічної мобільності, а також розвиток механізмів взаємного визнання результатів навчання і кваліфікацій. Це створює передумови для впровадження європейських стандартів якості та підвищення конкурентоспроможності української правничої освіти на міжнародному рівні.

На *інституційному рівні* актуальним є посилення інтернаціоналізації освітнього процесу шляхом розширення кількості англійськомовних освітніх компонентів і програм, що забезпечить інтеграцію здобувачів у міжнародне академічне середовище. Важливим напрямом є також розвиток академічної мобільності здобувачів вищої освіти і викладачів, зокрема через участь у програмах обміну, стажуваннях та спільних освітніх ініціативах із закордонними університетами. Окрім цього, доцільною є активізація участі закладів вищої освіти в міжнародних проєктах, грантових програмах і дослідницьких ініціативах, а також розширення практики реалізації спільних і подвійних освітніх програм. Це сприятиме обміну досвідом, упровадженню інноваційних підходів до підготовки фахівців з міжнародного права і підвищенню якості освітніх програм відповідно до європейських стандартів.

В *організаційному аспекті* на *державному рівні* вважаємо за необхідне подальше сприяння розвитку партнерств між закладами вищої освіти та

міжнародними організаціями, державними установами, юридичними компаніями та іншими стейкхолдерами у сфері міжнародного права. Важливим напрямом є підтримка програм академічної мобільності, що забезпечує обмін досвідом і підвищення якості професійної підготовки здобувачів. Окрім цього, актуальним є створення сприятливих організаційно-правових умов для реалізації спільних і подвійних освітніх програм із університетами країн Європейського Союзу, зокрема шляхом спрощення процедур їх акредитації, визнання результатів навчання та координації освітніх стандартів.

На *інституційному рівні* доцільним є посилення взаємодії закладів вищої освіти з роботодавцями, міжнародними інституціями та професійними спільнотами з метою забезпечення практичної спрямованості освітніх програм і їх відповідності вимогам сучасного ринку праці. Окрему увагу слід приділити розвитку кар'єрних центрів, розширенню можливостей стажувань у національних і міжнародних організаціях, а також системному супроводу професійного становлення здобувачів. Крім того, доцільним є активніше залучення іноземних викладачів, практиків і експертів до освітнього процесу, у тому числі через гостьові лекції, спільні курси та участь у реалізації освітніх програм. Перспективним напрямом є також розвиток мережових форм співпраці, використання цифрових платформ для міжнародної взаємодії та впровадження спільних освітніх модулів, що відповідають сучасним європейським практикам організації вищої освіти.

У *змістовому аспекті на державному рівні* необхідним є подальше спрямування стандартів вищої освіти на реалізацію компетентнісного підходу з урахуванням динамічних потреб міжнародного правового середовища. Важливим є стимулювання розроблення освітніх програм із різними спеціалізаціями в межах міжнародного права, що дозволить забезпечити більш глибоку професійну підготовку здобувачів відповідно до актуальних напрямів правничої діяльності. Окрім цього, доцільною є підтримка впровадження

англомовних освітніх програм і курсів, що сприятиме інтернаціоналізації освіти та інтеграції українських здобувачів у глобальний правничий простір.

На *інституційному рівні* актуальним є системне оновлення змісту освітніх програм із урахуванням сучасних викликів, зокрема розвитку міжнародного права прав людини, міжнародної безпеки, енергетичного та екологічного права, а також цифрового права. Важливим напрямом є забезпечення міждисциплінарного характеру підготовки через поєднання правових знань із політичними, економічними та міжнародними студіями, що відповідає європейським освітнім практикам. Крім того, особливої уваги потребує інтеграція в освітні програми освітніх компонентів, спрямованих на формування глобального правового мислення, здатності до аналізу транснаціональних правових процесів і застосування норм міжнародного права в умовах міжкультурної взаємодії. Це сприятиме підготовці фахівців, здатних ефективно функціонувати в міжнародному правовому середовищі та відповідати сучасним вимогам професійної діяльності.

У межах *методичного аспекту на державному рівні* доцільним є розроблення та впровадження методичних рекомендацій щодо використання сучасних підходів і технологій навчання в юридичній освіті з урахуванням європейського досвіду. Важливим напрямом є підтримка системного підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників, зокрема у сфері інноваційних педагогічних технологій, інтерактивних методів навчання та цифрових інструментів, що забезпечують ефективність освітнього процесу та його відповідність сучасним викликам.

На *інституційному рівні* актуальним є активне впровадження практико-орієнтованих методів навчання, зокрема кейс-методу, moot courts (моделювання судових процесів), симуляцій та проєктного навчання, що сприяють формуванню прикладних професійних компетентностей здобувачів. Важливим є також використання міжкультурного та порівняльного підходів у викладанні, що дозволяє розширити розуміння різних правових систем і практик. Доцільним є подальший розвиток цифрових освітніх технологій,

включаючи змішане та дистанційне навчання, використання онлайн-платформ і електронних ресурсів, що підвищує доступність і гнучкість освіти. Важливою складовою є формування у здобувачів вищої освіти навичок критичного мислення, правового аналізу та аргументації, що є ключовими для професійної діяльності юристів у міжнародному середовищі.

Рекомендації в межах *компетентнісного аспекту на державному рівні* можуть стосуватися подальшого оновлення переліку загальних і спеціальних (фахових) компетентностей у стандартах вищої освіти з урахуванням сучасних вимог міжнародного правового середовища, зокрема зростання ролі права ЄС, міжнародної безпеки, цифрового та екологічного права. Важливим є акцентування уваги на формуванні трансверсальних компетентностей, таких як критичне мислення, ефективна комунікація, міжкультурна взаємодія, здатність працювати в міжнародних командах і приймати рішення в умовах невизначеності. Окрім цього, доцільним є більш системне врахування потреб ринку праці та професійних стандартів при формуванні програмних результатів навчання, що забезпечить відповідність підготовки фахівців актуальним запитам роботодавців і міжнародного правничого середовища.

На *інституційному рівні* актуальною вбачаємо чітку конкретизацію визначених компетентностей у межах освітніх програм через програмні результати навчання та відповідні освітні компоненти. Важливим напрямом є забезпечення тісного зв'язку між теоретичною підготовкою та формуванням практичних професійних навичок, зокрема через інтеграцію практико-орієнтованих завдань у навчальний процес. Особливої уваги потребує розвиток іншомовної професійної компетентності як ключової для здійснення діяльності у сфері міжнародного права, включаючи здатність працювати з автентичними правовими джерелами та вести професійну комунікацію іноземними мовами.

Підсумовуючи подані вище рекомендації, наголосимо, що вдосконалення професійної підготовки фахівців з міжнародного права в українських закладах вищої освіти має здійснюватися комплексно, з

урахуванням нормативного, інституційного, інтернаціоналізаційного, організаційного, змістового, методичного та компетентнісного аспектів. Запропоновані рекомендації відображають необхідність подальшої імплементації європейських підходів до організації професійної підготовки фахівців з міжнародного права, зокрема посилення спеціалізації, практичної спрямованості, міждисциплінарності та інтернаціоналізації освітніх програм.

Висновки до розділу 3

У розділі на основі аналізу сучасного стану професійної підготовки фахівців з міжнародного права в Україні визначено можливості використання позитивного європейського досвіду в цій галузі.

Проаналізовано зміст та структуру освітніх програм першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти за спеціальністю «Міжнародне право», що реалізуються в українських закладах вищої освіти. З'ясовано, що бакалаврські освітні програми характеризуються відносною уніфікованістю назв і змісту, орієнтацією на формування базових професійних компетентностей та значною часткою іншомовної підготовки. Водночас встановлено, що окремі програми мають дисбаланс у співвідношенні загальної та професійної підготовки, що не повною мірою відповідає сучасним європейським підходам, де пріоритет надається професійно орієнтованому компоненту.

З'ясовано, що на магістерському рівні спостерігається більша варіативність освітніх програм, зокрема щодо їх назв, структури та змістового наповнення, що відображає тенденцію до поглиблення спеціалізації. Водночас встановлено, що не всі програми достатньою мірою реалізують потенціал спеціалізації та міждисциплінарності, який є характерним для освітніх програм країн Європейського Союзу. Визначено, що найбільш наближеними до європейських практик є освітні програми, які реалізуються у форматі міжнародної співпраці, зокрема подвійних дипломів, що передбачають

інтегровані навчальні плани, мобільність здобувачів та спільне наукове керівництво.

Окреслено особливості структурної побудови освітніх компонентів, у результаті чого встановлено, що вітчизняні освітні програми поступово впроваджують такі елементи європейського досвіду, як блоковий принцип формування вибіркового дисциплін, посилення практичної складової підготовки, орієнтація на формування іншомовної професійної компетентності та використання інтерактивних методів навчання. Водночас з'ясовано, що впровадження цих підходів має фрагментарний характер і потребує подальшої систематизації.

На основі узагальнення результатів аналізу запропоновано низку рекомендацій щодо вдосконалення професійної підготовки фахівців з міжнародного права в Україні з урахуванням європейського досвіду. Рекомендації структуровано за основними аспектами: нормативним, інституційним, інтернаціоналізаційним, організаційним, змістовим, методичним і компетентнісним. Обґрунтовано доцільність подальшої гармонізації освітніх стандартів із європейськими підходами, розвитку гнучких освітніх програм і спеціалізацій, посилення практико-орієнтованого навчання, розширення можливостей академічної мобільності та впровадження інноваційних методів викладання.

З'ясовано, що важливим напрямом модернізації підготовки фахівців з міжнародного права є забезпечення цілісності компетентнісної моделі, що передбачає інтеграцію теоретичної, практичної та іншомовної підготовки, а також формування здатності до міжкультурної комунікації та професійної діяльності в міжнародному середовищі. Визначено, що ефективна реалізація запропонованих рекомендацій потребує узгоджених дій на державному та інституційному рівнях, а також активного залучення міжнародних партнерів.

Виявлено, що система професійної підготовки фахівців з міжнародного права в Україні перебуває на етапі активної трансформації та поступового наближення до європейських стандартів, однак цей процес не є завершеним і

потребує подальшого комплексного вдосконалення. Подальша імплементація кращих практик країн Європейського Союзу сприятиме підвищенню якості правничої освіти, розвитку професійної компетентності випускників та їх конкурентоспроможності на міжнародному ринку праці.

Зміст розділу висвітлено в таких публікаціях автора (Товстуха, 2023б; 2025б).

ВИСНОВКИ

Комплексний аналіз теоретичних, нормативних, змістових та методичних засад професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу уможливив такі **висновки**.

У межах аналізу стану розробленості проблеми дослідження з'ясовано, що проблема професійної підготовки фахівців з міжнародного права досліджується комплексно та охоплює історичний, нормативно-правовий, професійно-педагогічний, компаративний, інтеграційний та інші аспекти. Виявлено, що еволюція підготовки фахівців з міжнародного права пов'язана з трансформацією юридичної освіти, впливом міжнародних і національних правових норм, а також розвитком освітніх підходів до формування професійних компетентностей.

Установлено, що концептуальні засади професійної підготовки фахівців з міжнародного права в країнах Європейського Союзу формуються під впливом взаємодії міжнародного, європейського та національного правових порядків і сучасної освітньої політики. Визначено, що ключовим теоретико-методологічним підґрунтям виступає концепція трансферу освітньої політики, яка забезпечує адаптацію ефективних освітніх моделей і практик. З'ясовано, що підготовка фахівців у країнах ЄС ґрунтується на принципах багаторівневого врядування, субсидіарності, інтеграції правових систем та інструментального використання міжнародно-правових механізмів. Це зумовлює формування інтегрованої моделі професійної підготовки, орієнтованої на розвиток компетентностей, необхідних для діяльності в європейському та глобальному правовому середовищі.

Розкрито генезу професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу та виокремлено сім послідовних етапів її розвитку: ранньомодерний (XVI – перша половина XVII ст.), просвітницько-класичний (друга половина XVII – початок XIX ст.), етап класичного позитивізму (1815–1898 рр.), інституціонально-ліберальний

(1899–1944 рр.), етап післявоєнної реконструкції (1945–1979 рр.), етап європеїзації та глобалізації (1980–2009 рр.) та сучасний етап (2010 р. – дотепер). Установлено, що розвиток професійної підготовки відбувався в тісному взаємозв'язку з еволюцією міжнародного правопорядку, становленням міжнародних інституцій, трансформацією джерел міжнародного права та поглибленням європейської інтеграції. З'ясовано, що кожен етап характеризується специфічними підходами до змісту, форм і методів навчання – від домінування природно-правових і філософських засад до формування сучасної інституціоналізованої, міждисциплінарної та багаторівневої моделі підготовки.

Виявлено, що нормативні засади професійної підготовки фахівців з міжнародного права в країнах Європейського Союзу формуються в умовах багаторівневого регулювання, яке поєднує наднаціональні європейські підходи та національні правові традиції. Установлено, що, незважаючи на вплив Болонського процесу та загальноєвропейських стандартів якості, визначальна роль у формуванні змісту юридичної освіти, структури освітніх програм і доступу до професії належить державам-членам, що зумовлює різноманітність моделей підготовки – від централізованих до більш автономних. З'ясовано, що нормативне забезпечення юридичної освіти в країнах ЄС орієнтоване на поєднання фундаментальної теоретичної підготовки з розвитком практичних компетентностей. Спільними тенденціями є посилення вимог до якості освіти, упровадження механізмів акредитації та зовнішнього оцінювання, а також інтеграція в європейський і глобальний освітній простір. Водночас визначено наявність національних особливостей, що проявляються у відмінностях тривалості навчання, ролі державних іспитів, процедур професійної сертифікації та рівня автономії закладів вищої освіти.

Окреслено змістові та методичні засади професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу. З'ясовано, що сучасні освітні програми бакалаврського та магістерського рівнів характеризуються комплексністю, міждисциплінарністю та орієнтацією

на формування професійних компетентностей, необхідних для діяльності в глобалізованому правовому середовищі. Установлено, що їх зміст ґрунтується на поєднанні міжнародного, європейського та порівняльного права з політичними, економічними та соціальними компонентами, а також передбачає розвиток спеціалізації у ключових галузях міжнародного права. Узагальнено, що характерними рисами змістового забезпечення є баланс між теоретичною підготовкою та практичною складовою, інтернаціоналізація освітнього процесу, а також розширення міждисциплінарних зв'язків. З'ясовано, що методичні засади професійної підготовки означених фахівців базуються на поєднанні критичних педагогічних підходів із практико-орієнтованими методами навчання, серед яких провідне місце посідають інтерактивні технології, зокрема кейс-метод, моделювання професійних ситуацій та проєктне навчання. Визначено, що їх застосування сприяє розвитку аналітичного мислення, правової аргументації та здатності до прийняття рішень у міжнародному правовому середовищі.

Визначено можливості використання позитивних концептуальних ідей європейського досвіду у процесі модернізації професійної підготовки фахівців з міжнародного права в Україні. З'ясовано, що бакалаврські освітні програми з міжнародного права, що реалізуються в українських ЗВО, характеризуються уніфікованістю та орієнтацією на формування базових компетентностей. Установлено, що на магістерському рівні посилюється варіативність і спеціалізація, водночас найбільш наближеними до європейських практик є програми подвійних дипломів. Виявлено, що вітчизняні освітні програми поступово впроваджують елементи європейського досвіду (гнучкість, практикоорієнтованість, інтерактивні методи навчання тощо). Запропоновано рекомендації щодо модернізації підготовки фахівців з міжнародного права за нормативним, інституційним, інтернаціоналізаційним, організаційним, змістовим, методичним і компетентнісним аспектами на державному та інституційному рівнях.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми професійної підготовки фахівців з міжнародного права. Перспективним напрямом подальших наукових розвідок є поглиблене вивчення позитивного досвіду та кращих практик окремих країн Європейського Союзу з метою їх адаптації та впровадження у вітчизняну систему вищої освіти в контексті модернізації підготовки фахівців з міжнародного права та її наближення до європейських і світових стандартів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бабков, М. І. (2011). Становлення і розвиток науки міжнародного права в університетах України в ХІХ – поч. ХХ ст. *Вісник Нац. техн. ун-ту "ХПІ": Темат. вип.: Історія науки і техніки*, 64, 19-26.
- Верлос, Н.В., Коломоєць, Т.О., Шумейко, І.П. (2024). Інноваційні методи викладання юридичних дисциплін в умовах євроінтеграції та цифрової трансформації. *Юридичний науковий електронний журнал*, 5, 665-669. URL: http://lsej.org.ua/5_2024/168.pdf
- Долинна, А. (2025). Концептуальні основи професійної підготовки фахівців психологічного профілю США та її інтеграція в український освітній простір. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 4 (144), 24-32.
- ЄДЕБО. *Вступна компанія* 2025. URL: https://vstup2025.edbo.gov.ua/offers/?qualification=1&education_base=40&speciality=D9
- Земан, І. В. (2015). *Наука міжнародного права у Львівському університеті: монографія*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка.
- Козлов, О. О. (2023). До питання міжнародно-правових стандартів реалізації стандартів адвокатської діяльності. *Право та державне управління*, 2, 372-376.
- Луппа, В. А. (2017). Інноваційні методи підготовки юристів у ВНЗ. *Проблеми сучасної освіти*, 4. URL: <https://periodicals.karazin.ua/issuesedu/article/view/8816>
- Малига, В. А., Репецький, В. М. (2025). Професійна культура юриста-міжнародника: особливості формування та зміст. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*, 2, 3-71.
- Міжнародне та європейське право (англомова)*. URL: <https://education-programs.lnu.edu.ua/master/international-relations/international-and-european-law/>

Міхневич, Л. В. (2019). Міжнародне право в радянській Україні (1920-1930 рр.). *Альманах міжнародного права*, Вип. 22, 56-67.

Нагорна, О. (2021). *Теорія і практика професійної підготовки магістрів міжнародного арбітражу в університетах Великої Британії* (дис. ... докт. пед. наук). Хмельницький.

Наказ Міністерства освіти і науки України № 428 від 02 квітня 2024 року «Про затвердження стандарту вищої освіти зі спеціальності 293 Міжнародне право першого (бакалаврського) рівня вищої освіти» (2024). URL:

<https://osvita.ua/doc/files/news/918/91823/660d5359efeed827788450.pdf>

Наказ Міністерства освіти і науки України № 479 від 08 квітня 2024 року «Про затвердження стандарту вищої освіти зі спеціальності 293 Міжнародне право другого (магістерського) рівня вищої освіти» (2024).

URL:

<https://osvita.ua/doc/files/news/918/91888/661688aea99d6040435753.pdf>

Освітньо-професійна програма підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти «Міжнародне право» (2022). ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». URL:

[https://drive.google.com/file/d/1_Gwx0xMIswVfC_J4vuZxFnIj_5G1tw_E/v
iew](https://drive.google.com/file/d/1_Gwx0xMIswVfC_J4vuZxFnIj_5G1tw_E/view)

Освітньо-професійна програма «Європейське бізнесове право / European Business Law (мова навчання українська/англійська)» (2024). Київський національний університет імені Тараса Шевченка. URL:

<https://onedrive.live.com/?redeem=aHR0cHM6Ly8xZHJ2Lm1zL2YvYy9iNjGE4OGIxYzM3ZmViYzk3L0VuT1NfRTFXI9wUGIVOVkta2Ryc0I4QI9mc281Qk15R0Y0MXpZSnBULThsVFE%5FZT1RSk5KcnA&cid=B4A88B1C37FEBC97&id=B4A88B1C37FEBC97%21sfeee6e9ae9144344b039de20c2487e4f&parId=B4A88B1C37FEBC97%21s4dfc92736f564ffa894f58fa476bb01f&o=OneUp>

Освітньо-професійна програма «Міжнародне право» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю D9 Міжнародне право (2025). ДВНЗ «Ужгородський національний університет». URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/93745>

Освітньо-професійна програма (Міжнародне право) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю D9 – Міжнародне право галузь знань D – Бізнес, адміністрування та право (2025). Львівський національний університет імені Івана Франка. URL: https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/12/OPP_compressed.pdf

Освітньо-професійна програма 2.D9.00.01 «Міжнародне право» другого (магістерського) рівня вищої освіти (2025). Київський столичний університет імені Бориса Грінченка. URL: <https://drive.google.com/file/d/13HKIke5XJA4g2pF1GTtnbjUgOJvk1IJ/vi ew>

Осьмук, Н., Товстуха, К. (2024). Вища юридична освіта Французької Республіки: і університети, і вищі школи. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції (26 квітня 2024 р.)*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, (сс. 47-50). https://pedagogika.sspu.edu.ua/images/X_Науково-практична_конференція_2024/zbirnik_materialiv_konferenciyi_innovrozv_vo_14_fef0d.pdf

Павлов, В. О. (2025). Інтеграція іноземної мови в професійну підготовку юриста: міжнародний досвід. *Часопис Київського університету права*, 1, 28-35.

Перелік спеціальностей та галузей знань у 2025. URL: <https://m8.org.ua/uk/new-list-of-specialties-2025/?srsltid=AfmBOorsVbfj94CitaxMwHjYnNSH2hmbGQNMN4KiVcIJMapPu0Ow0Uac>

- Пометун, О. І., Пироженко, Л. В. (2004). *Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібн.* Київ.
- Репецький, В., Грабинський, М. (2023). Напрямки модернізації підготовки юристів і юристів-міжнародників з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду. *Вісник Маріупольського державного університету*, 25, 116-125.
- Репецький, В., Грабинський, М. (2025). Роль та значення приватно-правових дисциплін у підготовці юристів-міжнародників. *Наукові перспективи*, 9 (63), 1175-1186.
- Рисинець, Н. (2021). Формування готовності фахівців з міжнародного права до професійної діяльності. *Нова педагогічна думка*, Том 108, № 4, 37-43.
- Савка, І. (2021). Професійна спрямованість як принцип підготовки майбутніх фахівців міжнародного права. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, 45, 331-335. URL: <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/2683>
- Серединко, А.А. (2022). Сучасні моделі юридичної освіти (на прикладі США та Німеччини). *Юридичний науковий електронний журнал*, 10, 50-53. URL: http://lsej.org.ua/10_2022/8.pdf
- Сироїд, Т.Л., Фоміна, Л.О. (2022). Освіта з прав людини для представників юридичних професій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, Серія ПРАВО. Випуск 74: частина 2, 172-176.
- Товстуха, К. (2023а). Європейські стратегічні пріоритети у професійній підготовці фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 4 (128), 315-326. DOI 10.24139/2312-5993/2023.04/315-326. <https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/11/Товстуха.pdf>
- Товстуха, К. (2025а). Зміст професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу. *Педагогічні*

науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2 (142), 258-266.
<https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/05/товстуха-к.pdf>
<https://doi.org/10.24139/2312-5993/2025.02/258-266>

- Товстуха, К. (2026). Викладання міжнародного права в країнах ЄС: історичні передумови. *Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (26 грудня 2025 року, м. Суми)*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, (сс. 62-63).
- Товстуха, К. (2025б). Інноваційні компетентності майбутніх фахівців у галузі міжнародного права: вимоги цифрового суспільства. *Академічна культура дослідника в освітньому просторі: європейський та національний досвід: Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 15-16 травня 2025 року) / упоряд., заг. ред. О. Семенов, М.Бойченко*. Суми: Видавництво СумДПУ імені А.С. Макаренка, (сс. 117-118).
- Товстуха, К. (2025в). Інтерактивні методи в підготовці фахівців міжнародного права: досвід країн ЄС. *Актуальні проблеми педагогічної освіти: новації, досвід та перспективи: збірник тез доповідей V всеукраїнської науково-практичної конференції (24 квітня 2025 року, м. Запоріжжя)*. Запоріжжя, (сс. 243-245).
- Товстуха, К.О. (2023б). Інтернаціоналізація у професійній підготовці фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти. *Європейський університет: імідж, мобільність та соціальні перспективи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції для студентів та молодих учених (25-26 травня 2023 р.)*, (сс. 121-122).
- Товстуха, К. (2025г). Підготовка фахівців у галузі міжнародного права в країнах ЄС: ключові аспекти. *Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (26 грудня 2024 року, м. Суми)*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, (сс. 90-91).

- Товстуха, К.О. (2022). Професійна підготовка фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу: сучасні тенденції. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (20-21 грудня 2022 р.)*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, (сс. 91-93). <https://repository.sspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2317631f-bd20-423f-b399-991d2ed0c02e/content>
- Товстуха, К.О. (2023в). Розвиток трансверсальних навичок фахівців з міжнародного права: досвід європейських університетів. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін: матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції (27-28 квітня 2023 р.)*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, (сс. 76-77).
- Філоненко, О. В. (2025). Інноваційні методи у підготовці майбутніх правознавців в умовах змішаного навчання. *Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія*, 83, 21-25. <https://doi.org/10.31652/2415-7872-2025-83-21-14>
- Філоненко, О. В. (2025). Професійна підготовка майбутніх правознавців в умовах змішаного навчання. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: ЦДУ ім. В. Винниченка*, 220, 329-332. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2025-1-220-329-333>
- Філоненко, О. В. (2025). Роль інформаційно-комунікаційних технологій у підготовці майбутніх правознавців в умовах змішаного навчання. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 4 (144), 89-97. <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2025.04/089-097>
- Чигрина, Г. Л. (2020). Методологія підготовки юристів: досвід країн ЄС та його впровадження в Україні. *Challenges of legal science and education: an experience of EU countries and introduction in Ukraine: Collective monograph*. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», (сс. 431-447).

- Шрамко, Р., Рахно, М., Мокляк, В., Мокляк, О. (2022). Роль іншомовної комунікативної компетентності у формуванні професійно-зорієнтованої комунікації майбутніх бакалаврів права: виклики сьогодення. *Витоки педагогічної майстерності*, 30, 204-210. <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2022.30.270682>
- Åbo Akademi University. *International Law and Human Rights*. URL: <https://www.abo.fi/en/study-programme/the-masters-degree-programme-in-international-law-and-human-rights/>
- al Attar, M., Abdelkarim, S. (2021). Decolonising the curriculum in international law: entrapments in praxis and critical thought. *Law and Critique*.
- Alter, K. J. (2014). *The new terrain of international law: Courts, politics, rights*. Princeton University Press. URL: https://www.researchgate.net/publication/256052184_The_New_Terrain_of_International_Law_Courts_Politics_Rights
- Anghie, A. (2020). Critical thinking and teaching as common sense – random reflections. *Opinio Juris*(blog), 31 August. URL: <http://opiniojuris.org/2020/08/31/critical-pedagogy-symposium-critical-thinking-and-teaching-as-common-sense-random-reflections/>
- Anghie, A. (2005). *Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law*. Cambridge University Press.
- Anglo-American University. *International Relations: International Law*. URL: <https://www.aauni.edu/programs/undergraduate/international-relations-international-law/>
- Aust, A. (2000). *Modern treaty law and practice*. Cambridge University Press.
- Azoulai, L. (2005). The *acquis* of the European Union and international organisations. *European Law Journal*, 11, 196-231.
- Bartels, L. (2007). The WTO-legality of the EU's GSP+ arrangement. *Journal of International Economic Law*, 10, 869-886.
- Birnhack, M. D. (2008). The EU Data Protection Directive: An engine of a global regime. *Tel Aviv University Law Faculty Papers*, 95.

- Bluntschli, J. K. (1868). *Das moderne Völkerrecht der civilisirten Staaten*. URL: https://archive.org/details/bub_gb_ko5CAAAAcAAJ
- Bomhoff, J., Dyzenhaus, D., Poole, T. (eds.) (2020). *The Double-facing Constitution*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brierly, J. L. (2009). *The Law of Nations: An Introduction to the International Law of Peace* (7th ed.). Oxford University Press.
- Brussels School of Governance. *BA in International and European Law*. URL: <https://www.brussels-school.be/education/ba-international-and-european-law>
- Burra, S. (2016). Teaching Third World Approaches to International Law. In S. Marks (Ed.), *International Law on the Left: Re-examining Marxist Legacies*. Cambridge University Press.
- Cassese, A. (2005). *International law* (2nd ed.). Oxford University Press.
- Code de l'éducation (2000). *French Education Code*. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr>
- Commission of the European Communities (2006). *Proposal for a Council Decision establishing the European Police Office (Europol) {SEC(2006) 1682} {SEC(2006) 1683}*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52006PC0817>
- Commission of the European Communities (1992). Communication of 27 October 1992. *Bulletin of the European Communities, 10-1992*, 116-123. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:1992:0445:FIN:EN:PDF>
- Council of the European Communities (1987). Single European Act. *Official Journal of the European Communities*. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:a519205f-924a-4978-96a2-b9af8a598b85.0004.02/DOC_1&format=PDF
- Council of Europe. *European Higher Education Area*. URL: https://www.coe.int/en/web/higher-education-and-research/european-higher-education-area?utm_source=chatgpt.com

- Council of Europe. *Lisbon Recognition Convention*. URL: https://www.coe.int/en/web/higher-education-and-research/lisbon-recognition-convention?utm_source=chatgpt.com
- Council of the European Union (1995). *Convention based on Article K.3 of the Treaty on European Union, on the establishment of a European Police Office (Europol Convention)*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:41995A1127%2801%29>
- Council of the European Union (2001). *Council Regulation (EC) No 44/2001 of 22 December 2000 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters. Official Journal of the European Communities, L 12/1*. URL: <https://www.europeansources.info/record/council-regulation-ec-no-44-2001-of-22-december-2000-on-jurisdiction-and-the-recognition-and-enforcement-of-judgments-in-civil-and-commercial-matters/>
- Council of the European Union (2008). *Justice and Home Affairs Council meeting, 18 April 2008 – Press release*. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14667-2008-INIT/en/pdf>
- Court of Justice of the European Communities (1993). *Joined Cases C-181/91 and C-248/91, European Parliament v. Council and Commission (Bangladesh)*. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:JOC_1993_199_R_0013_01
- Council of the European Union (2005). *Act concerning the conditions of accession of the Republic of Bulgaria and Romania and the adjustments to the Treaties on which the European Union is founded. Official Journal of the European Union, L 157/203*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12005SA030>
- Council of the European Union (2004). *Protocol of 2003 to the International Convention on the Establishment of an International Fund for Compensation for Oil Pollution Damage. Official Journal of the European Union, L 78/22*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dec/2004/246/oj/eng>

- Court of Justice of the European Communities (1986). *Case 44/84, Derrick Guy Edmund Hurd v. Kenneth Jones (Inspector of Taxes)*. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:61984CJ0044_SUM
- Court of Justice of the European Communities (2006). *Opinion 1/03 (Lugano Convention)*. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62003CV0001_SUM
- Craig, P., & de Búrca, G. (2020). *EU law: Text, cases, and materials* (7th ed.). Oxford University Press.
- Cremona, M. (2004). The Union as a global actor: Roles, models and identity. *Common Market Law Review*, 41(2), 553-573.
- Cremona, M. (2008). EU external action in the JHA domain: A legal perspective. *EUI Working Papers, Law* 2008/24. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1317354
- Cremona, M. (2008). The European Neighbourhood Policy: More than a partnership? In M. Cremona (Ed.), *Developments in EU external relations law*, (pp. 244-300). Oxford University Press.
- Davis, A. (1983). *Women, Race & Class*. Random House.
- De Búrca, G., & Weiler, J. H. H. (Eds.). (2001). *The European Court of Justice*. Oxford University Press. URL: <https://www.corteidh.or.cr/tablas/14227.pdf>
- Deutsches Richtergesetz (DRiG) (1972). *German Judiciary Act*. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_drig/
- de Witte, B. (1994). Rules of change in international law: How special is the European Community? *Netherlands Yearbook of International Law*, 25, 299-333.
- de Witte, B. (2001). Chameleonic member states: Differentiation by means of partial and parallel international agreements. In B. de Witte, D. Hanf, & E. Vos (Eds.), *The many faces of differentiation in EU law*, (pp. 231-267). Intersentia.
- European Commission (2020). *The Bologna Process and the European Higher Education Area*. URL: <https://education.ec.europa.eu/education->

[levels/higher-education/inclusive-and-connected-higher-education/bologna-process?utm_source=chatgpt.com](https://eur-lex.europa.eu/levels/higher-education/inclusive-and-connected-higher-education/bologna-process?utm_source=chatgpt.com)

European Commission (2014). *Lawyers' training systems in the European Union: Germany*. <https://e-justice.europa.eu>

European Commission (2007). *The external dimension of the single market review (SEC(2007)1519, 20 November 2007)*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52007SC1519:EN:HTML>

European Commission (2006). *Commission legislative and work programme 2007 (COM(2006) 629 final, 24 October 2006)*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52006DC0629>

European Communities (1957). *Treaty establishing the European Economic Community (Treaty of Rome)*. URL: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/treaty-of-rome>

European Communities (1968). *Convention on jurisdiction and the enforcement of judgments in civil and commercial matters. Official Journal of the European Communities, L 299/32*. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:41968A0927\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:41968A0927(01))

European Communities (1990). *Convention on the elimination of double taxation in connection with the adjustment of profits of associated enterprises. Official Journal of the European Communities, L 225/10*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/convention/1990/436/oj/eng>

European Communities (1976). *Convention setting up a European University Institute. Official Journal of the European Communities, C 29/1*. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=oj:JOC_1976_029_R_0001_01

European Communities (2000). *Convention implementing the Schengen Agreement of 14 June 1985. Official Journal of the European Communities, L 239/19*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/convention/2000/922/oj/eng>

- European Council (2001). *Laeken Declaration on the Future of the European Union*.
URL: https://penguincompaniontoeu.com/additional_entries/laeken-declaration/
- European Council (2004). Treaty establishing a Constitution for Europe. *Official Journal of the European Union*. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=oj:JOC_2004_310_R_0001_01
- European Convention on Human Rights (ECHR)* (1950). URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/european-convention-on-human-rights-echr.html>
- European Union (1992). *Treaty on European Union (Maastricht Treaty)*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/treaty-of-maastricht-on-european-union.html>
- European Union (2007). Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community. *Official Journal of the European Union*. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=oj:JOC_2007_306_R_0001_01
- Garben, S. (2017). *EU Higher Education Law*. Oxford University Press.
- Goldsmith, J. L., & Posner, E. A. (2003–2004). International agreements: A rational choice approach. *Virginia Journal of International Law*, 44 (1), 113-143.
- Grewe, W. G. (2012). *The epochs of international law*. Walter de Gruyter.
- Grotius, H. (1625). *De jure belli ac pacis libri tres [The Law of War and Peace]*. Various editions.
- Guigner, S. (2006). The EU's role(s) in European public health – The interdependence of roles within a saturated space of international organizations. In O. Elgström & M. Smith (Eds.), *The European Union's roles in international politics*, (pp. 225-242). Routledge. <https://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/35499/1/46.pdf.pdf>
- Hartley, T.C. (2001). The Constitutional Foundations of the European Union. *The Law Quarterly Review*, 225, 236-237.

- Hartley, T. C. (2003). *The foundations of European Community law (5th ed.)*. Oxford University Press.
- Higher Education and Research Act (WHW) (1992). *Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek*.
- Hoffmeister, F. (2008). The contribution of EU practice to international law. In M. Cremona (Ed.), *Developments in EU external relations law*, (pp. 37-127). Oxford University Press.
- Hochschulrahmengesetz (HRG) (1976). *Framework Act for Higher Education*. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/hrg/BJNR001850976.html>
- ISDE Law & Business School. *International Law, Foreign Trade and International Relations*. URL: <https://www.educations.com/institutions/isde-law-business-school/master-in-international-law-foreign-trade-and-international-relations>
- James, C. L. R. (1938). *The Black Jacobins: Toussaint L'Ouverture and the San Domingo Revolution*. Vintage.
- Jones, H., O'Donoghue, A. (2022). History and self-reflection in the teaching of international law. *London Review of International Law*, 10, 71-103.
- Judgment of the Court of 8 April 1976. – Gabrielle Defrenne v Société anonyme belge de navigation aérienne Sabena. – Reference for a preliminary ruling: Cour du travail de Bruxelles - Belgium. – The principle that men and women should receive equal pay for equal work. – Case 43-75. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:61975CJ0043>
- Kant, I. (1795). *Zum ewigen Frieden [Perpetual peace]*. URL: <https://dn790007.ca.archive.org/0/items/perpetualpeaceph00kant/perpetualpeaceph00kant.pdf>
- Karl, W. (1983). *Vertrag und spätere Praxis im Völkerrecht*. Springer.
- Klabbers, J. (2007). Safeguarding the organizational acquis: The EU's external practice. *International Organizations Law Review*, 4, 57-89.
- Koskenniemi, M. (2001). *The gentle civilizer of nations: The rise and fall of international law 1870–1960*. Cambridge University Press. URL: <https://corteidh.or.cr/tablas/23742.pdf>

- Kwiek, M. (2018). *Changing European Academics: A Comparative Study of Social Stratification, Work Patterns and Research Productivity*. Routledge.
- Law No. 240 (2010). *Norme in materia di organizzazione delle università, di personale accademico e reclutamento*.
- Langdell, C. C. (1890). *A Selection of Cases on the Law of Contracts*. Boston: Little, Brown and Company.
- Lavenex, S. (2004). EU external governance in wider Europe. *Journal of European Public Policy*, 11, 680-700.
https://www.researchgate.net/publication/233614366_EU_external_governance_in_'wider_Europe'
- Łazowski, A. (2008). Enhanced multilateralism and enhanced bilateralism: Integration without membership in the European Union. *Common Market Law Review*, 45 (5), 1433-1458.
- Lenaerts, K., & Van Nuffel, P. (2005). *Constitutional law of the European Union*. Sweet & Maxwell.
- Letter from Francisco de Vitoria, O.P. to Miguel de Arcos, O.P. (Nov. 8, 1534) (1991), in A. Pagden & J. Lawrence (eds.), *Vitoria: Political Writings*, 331.
- Ličková, M. (2008). European exceptionalism in international law. *European Journal of International Law*, 19 (3), 463-490.
- Luiss Guido Carli. *Bachelor's Degree Programme in Global Law*. URL: <https://www.luiss.edu/ammissione/offerta-formativa/laurea-triennale/global-law>
- McDaniel College Budapest. *Political Science Major – International Studies Specialization*. URL: https://catalog.mcdaniel.edu/preview_program.php?catoid=56&poid=5542&returnto=3803
- Melnychuk, O., Melnychuk, O., Polishchuk, A., Ishchuk, A. (2022). Transformation of Legal Regulation of Labor in Ukraine in the Context of the Experience of Foreign Countries Under Covid-19 Conditions. *ECS Transactions*, Vol. 107 (1), 18215–18226. URL: <https://doi.org/10.1149/10701.18215ecst>

- Merryman, J. H., & Pérez-Perdomo, R. (2007). *The Civil Law Tradition: An Introduction to the Legal Systems of Europe and Latin America (3rd ed.)*. Stanford University Press.
- Ministerial Decree No. 270 (2004). *Modifiche al regolamento recante norme concernenti l'autonomia didattica degli atenei*.
- Mitsilegas, V. (2007). The external dimension of EU action in criminal matters. *European Foreign Affairs Review*, 12, 457-497. <https://kluwerlawonline.com/journalarticle/European+Foreign+Affairs+Review/12.4/EERR2007041>
- Nussbaum, A. (1947). *A concise history of the law of nations*. Macmillan. URL: <https://archive.org/details/dli.ernet.449393>
- Oppenheim, L. (1905–1906). *International law: A treatise*. Longmans, Green and Co. <https://ia800307.us.archive.org/8/items/cu31924007494754/cu31924007494754.pdf>
- Pereira, J., Silveira, M. (2019). O Método do caso no ensino jurídico como resposta á necessária abertura dos textos normativos sobre responsabilidade civil. *Revista Jurídica*, vol. 01, No. 54, 452-480. URL: <https://typeset.io/pdf/o-metododo-caso-no-ensino-juridico-como-resposta-a-1ekli7vzta.pdf30>
- Peters, A. (2001). *Elemente einer Theorie der Verfassung Europas*. Duncker & Humblot.
- Petrov, R. (2008). Exporting the *acquis communautaire* into the legal systems of third countries. *European Foreign Affairs Review*, 13 (1), 33-52.
- Pufendorf, S. (1672). *De jure naturae et gentium*. URL: <https://archive.org/details/samuelispufendor1672pufe/page/n111/mode/2up>
- Qualifications Framework in The European Higher Education Area – QF EHEA*. URL: https://www.cimea.it/EN/pagina-quadro-dei-titoli-spazio-europeo-istruzione-superiore?utm_source=chatgpt.com
- Rajagopal, B. (2003). *International Law from Below: Development, Social Movements and Third World Resistance*. Cambridge University Press.

- Rossi, L. S. (2000). *Le convenzioni fra gli Stati membri dell'Unione europea*. Giuffrè.
- Sandberg, R. (2021). *Subversive Legal History: A Manifesto for the Future of Legal Education*. London: Routledge.
- Schütze, R. (2006–2007). EC law and international agreements of the member states – An ambivalent relationship? *Cambridge Yearbook of European Legal Studies*, 9, 387-426.
- Schusterschitz, G., & Kotz, S. (2007). The comitology reform of 2006: Increasing the powers of the European Parliament without changing the treaties. *European Constitutional Law Review*, 3(1), 68-90.
- Shaw, M. N. (2017). *International law* (8th ed.). Cambridge University Press. https://assets.cambridge.org/97811071/88471/frontmatter/9781107188471_frontmatter.pdf
- Simma, B., Khan, D.-E., Nolte, G., & Paulus, A. (Eds.) (2012). *The Charter of the United Nations: A commentary*. Oxford University Press. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000372156>
- Simpson, G. (2004). *Great powers and outlaw states: Unequal sovereigns in the international legal order*. Cambridge University Press.
- Sotomayor Trelles, J. E., Uscamayta, G., Díaz Ruíz, N. A., Apaza Jallo, N. J., & Higa, C. (2023). La enseñanza del derecho y del razonamiento probatorio mediante el método del estudio de caso: Argumentos para su adopción y su adaptación a contextos virtuales. *Revista Pedagogía Universitaria y Didáctica del Derecho*, 10(1), 91-112. <https://doi.org/10.5354/0719-5885.2023.69117>
- Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area – ESG* (2015). <https://www.enqa.eu/esg-standards-and-guidelines-for-quality-assurance-in-the-european-higher-education-area/>
- Stevens, R. (1983). *Law School: Legal Education in America from the 1850s to the 1980s*. University of North Carolina Press.

- Technische Universität Berlin. European and International Energy Law.* URL: <https://www.tu.berlin/en/studying/study-programs/all-programs-offered/study-course/european-and-international-energy-law-m-bl>
- The American University of Paris. Diplomacy and International Law.* URL: <https://catalog-2025-2026.aup.edu/graduate-requirements/diplomacy-and-international-law>
- Tovstukha, K. (2026). Methods of teaching specialists in international law at higher education institutions of the European Union countries. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, (222), 555-560. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2026-1-222-555-560>
<https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/2659>
- Tuck, R. (1999). *The rights of war and peace: Political thought and the international order from Grotius to Kant.* Oxford University Press. URL: <https://archive.org/details/rightsofwarpeace0000tuck>
- United Nations (1969). Vienna Convention on the Law of Treaties. *United Nations, Treaty Series*, 1155, 331. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf
- Università di Trento. Bachelor's Degree in Comparative, European and International Legal Studies.* URL: <https://corsi.unitn.it/en/comparative-european-and-international-legal-studies>
- University of Helsinki. Global Governance Law.* URL: <https://www.helsinki.fi/en/degree-programmes/oikeustieteen-maisterin-koulutusohjelma>
- Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (2018). URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180001668>
- Vattel, E. de. (1758). *Le droit des gens ou principes de la loi naturelle [The Law of Nations]*. https://tile.loc.gov/storage-services/service/ll/llmpl/DeVattel_LawOfNations/DeVattel_LawOfNations.pdf

- Vallespín Pérez, D. (2010). El método del caso como instrumento de aprendizaje en el derecho procesal. *Revista de Educación y Derecho*, 03, 1-10.
<https://revistes.ub.edu/index.php/RED/article/view/1785/1759>
- Vilnius University. *International and European Law*. URL:
<https://apply.vu.lt/courses/course/25-international-and-european-law>
- Weiler, J. H. H. (1991). The transformation of Europe. *Yale Law Journal*, 100(8), 2403-2483. URL:
<https://openyls.law.yale.edu/server/api/core/bitstreams/0d12075b-16c9-437d-87c4-1e4175c8b579/content>
- Woolcock, N. (2021). Wipe references to China to protect students, Soas lecturers told. *The Times*, 7 May. URL: <https://www.thetimes.co.uk/article/wipe-references-to-china-to-protect-students-soas-lecturers-told-9bjwlwwm>
- Wouters, J., Hoffmeister, F., & Ruys, T. (Eds.). (2006). *The United Nations and the European Union: An ever stronger partnership*. T.M.C. Asser Press.

ДОДАТКИ
Додаток А
Довідки про впровадження

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені А.С. МАКАРЕНКА
вул. Роменська, 87 м. Суми 40002, Україна, тел. (0542) 68-59-02, факс 22-15-17
E-Mail: rector@sspu.edu.ua www.sspu.edu.ua
Код ЄДРПОУ 02125510

09.03.2026 № 544

На № _____

від _____

ДОВІДКА

щодо впровадження результатів дисертаційного дослідження
Товстухи Костянтина Олександровича на тему:
«Професійна підготовка фахівців з міжнародного права в
закладах вищої освіти країн Європейського Союзу»,
поданого на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки

Висновки наукової діяльності К.О. Товстухи, викладені в дисертаційній праці «Професійна підготовка фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу» (на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки) пройшли апробацію на міжнародних науково-практичних конференціях, опубліковані у фахових періодичних виданнях і були ефективно інтегровані в освітньому процесі Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка впродовж 2023-2025 рр.

У процесі виконання дисертаційного дослідження К.О. Товстухою отримано низку теоретичних результатів, зокрема з'ясовано теоретичні, нормативні, змістові та методичні засади професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу. Узагальнені наукові положення та висновки стали підґрунтям для розроблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення освітнього процесу підготовки майбутніх фахівців з міжнародного права на національному ґрунті. Запропоновані К.О. Товстухою наукові положення та практичні напрацювання були апробовані й упроваджені в освітній процес Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка під час викладання курсів «Педагогіка», «Актуальні питання інноваційного розвитку освіти», «Порівняльна педагогіка вищої школи та позашкілля», «Теорія та методика викладання у вищій школі» та ін.

Результати впровадження матеріалів дисертаційного дослідження Товстухи Костянтина Олександровича обговорено й схвалено на засіданні кафедри педагогіки Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (протокол № 7 від 12 лютого 2026 р.).

Перший проректор

Ганна ЗАКІНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

вул. Шевченка, 1, м. Кропивницький, 25006, тел. (0522) 32-08-89, факс (0522) 24-85-44
 E-mail: mails@cuspu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02125415

12 березня 2026р. № 22-Н
 На № _____ від _____

ДОВІДКА

щодо впровадження результатів дисертаційного дослідження
Товстухи Костянтина Олександровича на тему:
«Професійна підготовка фахівців з міжнародного права
в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу»,
поданого на наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки

Результати дисертаційної роботи Товстухи Костянтина Олександровича щодо теоретичних, нормативних, змістових та методичних засад професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу, узагальнені наукові положення, висновки й розроблені на їх основі практичні рекомендації щодо вдосконалення освітнього процесу підготовки майбутніх фахівців з міжнародного права проходили апробацію впродовж 2023-2026 н.р. в освітньому процесі Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Матеріали та висновки дослідження знайшли належне відображення в численних публікаціях автора, що дістали схвалення й підтримку викладачів університету.

В умовах активізації процесів європейської інтеграції використання матеріалів дисертації К.О. Товстухи сприяє модернізації підходів до формування професійних компетентностей здобувачів та викладачів закладу вищої освіти. Актуальна інформація, що міститься в дисертації, системність, наукова грамотність та послідовність її викладу отримали позитивну оцінку в ході обговорення на засіданні кафедри освітніх наук Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 13 від 27 лютого 2026 р.).

Вважаємо, що наукові роботи К.О. Товстухи є вагомим внеском у розвиток вітчизняної педагогічної компаративістики.

Проректор з наукової ро

Марія ФОКА

Додаток Б
СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ АВТОРА

**Наукові праці,
у яких опубліковані основні наукові результати дисертації**

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Товстуха, К. (2023а). Європейські стратегічні пріоритети у професійній підготовці фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 4 (128), 315-326. DOI 10.24139/2312-5993/2023.04/315-326.

<https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/11/Товстуха.pdf>

2. Товстуха, К. (2025а). Зміст професійної підготовки фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2 (142), 258-266.

<https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/05/товстуха-к.pdf>

<https://doi.org/10.24139/2312-5993/2025.02/258-266>

3. Tovstukha, K. (2026). Methods of teaching specialists in international law at higher education institutions of the European Union countries. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, (222), 555-560. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2026-1-222-555-560>

<https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/2659>

Праці апробаційного характеру

4. Осьмук, Н., Товстуха, К. (2024). Вища юридична освіта Французької Республіки: і університети, і вищі школи. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції (26 квітня 2024 р.)*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, (сс. 47-50).

https://pedagogika.sspu.edu.ua/images/X_Науково-

[практична_конференція_2024/zbirnik_materialiv_konferenciyi_innovrozv_vo_1_4_fef0d.pdf](https://pedagogika.sspu.edu.ua/images/X_Науково-практична_конференція_2024/zbirnik_materialiv_konferenciyi_innovrozv_vo_1_4_fef0d.pdf)

5. Товстуха, К. (2026). Викладання міжнародного права в країнах ЄС: історичні передумови. *Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (26 грудня 2025 року, м. Суми)*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, (сс. 62-63).

6. Товстуха, К. (2025б). Інноваційні компетентності майбутніх фахівців у галузі міжнародного права: вимоги цифрового суспільства. *Академічна культура дослідника в освітньому просторі: європейський та національний досвід: Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 15-16 травня 2025 року) / упоряд., заг. ред. О. Семенов, М.Бойченко*. Суми: Видавництво СумДПУ імені А.С. Макаренка, (сс. 117-118).

7. Товстуха, К. (2025в). Інтерактивні методи в підготовці фахівців міжнародного права: досвід країн ЄС. *Актуальні проблеми педагогічної освіти: новації, досвід та перспективи: збірник тез доповідей V всеукраїнської науково-практичної конференції (24 квітня 2025 року, м. Запоріжжя)*. Запоріжжя, (сс. 243-245).

8. Товстуха, К.О. (2023б). Інтернаціоналізація у професійній підготовці фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти. *Європейський університет: імідж, мобільність та соціальні перспективи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції для студентів та молодих учених (25-26 травня 2023 р.)*, (сс. 121-122).

9. Товстуха, К. (2025г). Підготовка фахівців у галузі міжнародного права в країнах ЄС: ключові аспекти. *Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (26 грудня 2024 року, м. Суми)*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, (сс. 90-91).

10. Товстуха, К.О. (2022). Професійна підготовка фахівців з міжнародного права в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу: сучасні тенденції. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін: матеріали VIII Міжнародної*

науково-практичної конференції (20-21 грудня 2022 р.). Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, (сс. 91-93).
<https://repository.sspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2317631f-bd20-423f-b399-991d2ed0c02e/content>

11. Товстуха, К.О. (2023в). Розвиток трансверсальних навичок фахівців з міжнародного права: досвід європейських університетів. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін: матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції (27-28 квітня 2023 р.)*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, (сс. 76-77).

Додаток В

Відомості про апробацію

Основні положення та результати дослідження оприлюднено під час участі в наукових заходах:

- *міжнародного рівня:*

«Освіта для ХХІ століття: виклики, проблеми, перспективи» (Суми, 2022; 2023; 2024; 2025) – очна, дистанційна;

«Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін» (Суми, 2023; 2024; 2025) – очна, дистанційна;

«Європейський університет: імідж, мобільність та соціальні перспективи» (Суми, 2023; 2025) – очна, дистанційна;

«Академічна культура дослідника в освітньому просторі: європейський та національний досвід» (Суми, 2025) – очна, дистанційна;

- *всеукраїнського рівня:*

«Педагогіка В. О. Сухомлинського: діалог із сучасністю» (Суми, 2024) – очна, дистанційна;

«Актуальні проблеми педагогічної освіти: новації, досвід та перспективи» (Запоріжжя, 2025) – дистанційна.